

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : XVII

Sayı : 67

Temmuz 1953

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ - A N K A R A

1 9 5 3

İÇİNDEKİLER

Makaleler, Etüdler :	Sayfa
BITTEL, PROF. DR. KURT : Bazı Anadolu ve Mezopotamya kaya tasvirleri üzerine düşünceler (2 resimle birlikte).....	307
————— : Bemerkungen zu einigen Felsbildern in Mezopotamien und Anatolien	314
ŞENYÜREK, PROF. DR. MUZAFFER SÜLEYMAN: A Study of the Pulp Cavities and Roots of the Lower Premolars and Molars of Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea (56 resimle birlikte).....	321
Tercümeleler :	
TAKIYUDDİN AHMET B. ABDÜLKADİR EL-MAKRİZİ (Türkçeye çeviren: İBRAHİM ARTUK : El-Nukud el-Kadime ve'l-İslâmiye (3 levha ile birlikte).....	367
Biyografya :	
EYİCE SEMAVİ : Ernest Mamboury (1 resimle birlikte).....	393
Bibliyografya :	
ÖZERDİM, S. N.-MERCANLIĞIL M. D. : Fethin 500. yıldönümü dolayısıyla çıkan eserler.....	413
Haberler :	
Türk Tarih Kurumu'nun Genel Kurul toplantısı	429
1953 yılının ilk yarısında T. T. Kurumu Kütüphanesine gelen Kitaplar ve Dergiler.....	443

BELLE TEN

Cilt : XVII

Temmuz 1953

Sayı : 67

BAZI ANADOLU VE MEZOPOTAMYA KAYA
TASVİRLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. KURT BİTTEL

DEMİRKAPI

Felix von Luschan, Zeitschrift für Ethnologie 54, 1922, s. 181 vd.da birtakım kaya tasvirleri yayınlamıştır; bunlar, birinci Cihan Savaşı sırasında Musul-Nisibin yolu üzerinde Demirkapı'da Bay Plueschke adlı bir zat tarafından bulunmuş imiş.¹ Bu petroglif'lerin pek çoğunu v. Luschan gayet eski olarak kabul etti ve bunların "hitit öncesi" (yani M. Ö. 3 üncü veya 4 üncü binyıldan önce) olduğunu açıkladı. İki yıl sonra, Valentin Müller bu noktai nazarı redetti; o, petroglif'lerin "hitit" kültür çevresine ait olduğunu meydana çıkarmış bulunduğuna" inanıyordu.² Önasya arkeolojisinin bundan otuz yıl önceki hali gözönünde bulundurulursa, bu tefsiri hayret uyandırıcı bulmamak gerekir. Müller'in hitit olduklarından (min olduğumuz anıtlarla bu eserler arasında bulduğu azıcık benzerlikleri bugün, petroglif'lerin yaşı için esaslı bürhanlar saymaya

¹ Demir-Kapu, er Râdd'da birleşen ve soldan Çağcağ'ya akan bir çok sular dan biri olan Sêl el Khunezir vadisindedir; Kiepert, pafta D VI, Nsêbin (2 inci baskı 1914). Musul'a giden demiryolu hattı, az mesafede, güneydedir. Eski kervan yolları için C. Ritter, Erdkunde, cd. VIII, 2 inci fasıl II inci kısım üçüncü kitap (Berlin 1844) s. 428.

² Zeitschrift für Ethnologie 56, 1924, s. 176 ff (s. 179: zikrolunan cümle).

imkân yoktur; hattâ kendisi dahi bugün bunu yapamazdı. Bunun içindir ki Demirkapı tasvirleri, bundan sonra, eski Önasya sanatı üzerindeki mütalâalarda hemen hemen hiç ele alınmamıştır. Sebebi, yalnız, bunların alışılmış mânada sanat eseri sayılan eserler sırasının dışında bulunması değil, bir de haklarında kesin bir işaretle bulunmaktan çekinilmiş olmasıdır. Şimdi H. Th. Bossert, *Alt-Syrien* (Tübingen 1951) adlı kitabında, kaya tasvirlerini çok eski saymış ve onları belirli bir kültür devresi içine —cılâli taş çağına— (bu eser, s. 46, şek. 687-697) sokmuş olmak bakımından v. Luschan'ın fikrine geri dönmüştür. Herhalde kitabın maksat ve gayesi, bu tarihlenmenin etraflı surette temellendirilmesini mümkün kılmamış olacaktır. Atlılar tasvirleri (*Alt-Syrien* 208, No. 696) yahut kervan teşkil etmiş develer tasvirleri (*Zeitschrift für Ethnologie* 54, 1922, 188 şek. 45)³ ile de bu tarihleme herhalde kolay kolay yapılamaz. Müller, atlı tasvirlerine ayrıca önem vermekle (yuk. es. 177 vd.) ve bunlardan, petroglif'lerin 2 nci binyıldan önce tasavvur edilemeyeceği sonucunu çıkarmakla muhakkak doğru yolda bulunuyordu. Fakat bu aşağı sınır (terminus post quem) da birçok imkânları açık bırakmaktadır. Zira Demirkapı tasvirlerinde, kıyafet, silâh, hayvanlar gibi, ancak belirli bir devreyi karakterlendiren, bunun için de tarihlemelerde zaruri olan teferruat hiç yoktur. Öte yandan, tamamen acemi ellerden çıkmış olup hiçbir kanuniyete bağlı bulunmayan bu gibi kaba tasvirler, yüksek anlamdaki sanatın herhangi bir gelişme safhası içine yerleştirilemiyor. Plueschke'nin gördüğünü sandığı (v. Luschan, yuk. es. 191) basitten mükemmele doğru geçiş safhası, burada tahakkuk etmiyor; daha ziyade, her şey aynı ilkel tasavvurlara dayanmaktadır, ve farklılıklar tamamen tesadüfidir; bununla beraber, teker teker tasvirler arasında büyük yaş farklarının bulunması da tabii mümkündür. Üstelik Demirkapı kayaları üzerinde buldukları halleri ile, İlkçağa ait oldukları bile söylenemez. Kendi başına duran ve zaman içinde tesbit edilebilenle bağlanamayan sanat dışı kaya tasvirlerinde çok kere olduğu gibi, bu eserlerin, bulunduğu yerde mütalâaları, bu hususta bir kararı mümkün kılmamaktadır.

³ Krş. R. Walz, *Zum Problem des Zeitpunktes der Domestikation der altweltlichen Cameliden* (*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 101, 1951, S. 29 vd.) burada - haklı olarak - Demirkapı nazarı itibara alınmamıştır.

Önasya'nın batı tarafına ait benzer hattâ yakın tasvirler biliyoruz.⁴ Suriye'de Roma sınırına ait Nemâra karakolunun⁵ kapı kenarlarında Demirkapı'dakilere yakın iki atlı tasviri vardır. Bunların altında yunan harfleri ile bir er yahut subayın adı bulunmaktadır: Flavios Hadrianos. Cebel Tenf'te, safai yazıtlarla tarihlenmiş,⁶ çok benzer atlı tasvirleri bulunmaktadır. Burada, birçok başka misaller arasından zikrettiğim bu misallerden Demirkapı tasvirlerinin tarihlenmesi bakımından hiçbir şey elde edilmiş olmuyor. Zira her ikisi —yani N mâra ile Cebel Tenf— zaman bakımından, zamansız bir sanatın içinden tesadüfen kesip çıkarılmış, gayet dar birer parçadır. Bu zaman fasılasının yukarıya doğru ne kadar genişletileceğini başka bir misal göstermektedir : Demirkapı ile k sin benzerlikler, çok daha batıda, Kütahya ilinde Çavdarhisar'da y rinde incelemek fırsatını bulduğum eserlerde vardır. Burada da tasvirler, tıpkı Demirkapı'da olduğu gibi, sivri bir âletle, birçok vuruşlarla taşın derinliğine kazılmış, böylece taşın kışırı ortadan kalkmış, bu suretle de keskin sınırları olmayan, çok sathî bir alçak kabartma elde edilmiştir. Basit te olsa mahkûk tasvire hiçbir tarafta raslamadım. Bu teknik noktanın dışında, Demirkapı'ya uygunluk başka noktalarda da apaçık vardır. Yalnız, büyüklük orantıları aynı değildir; tasvir edilen konuda da geniş ölçüde benzerlik vardır; konular, her iki tarafta şunlardır: mızraklı atlı, ok atan nişancı, dağ keçisi, kolları kalkık insan tasviri; hattâ Zeitschrift für Ethnologie 54, 1922, s. 187, şek. 31'de görülen Demirkapı'ya ait nevi şahsına münhasır tasvirler, Çavdarhisar'da da vardır. Onun için, her iki yerde yalnız aynı teknik şartlara değil, fakat muhteva bakımından aynı ön-şartlara tâbi resimler bulunduğu hiç şüphe kalmamaktadır (res. 1).

Yaş meselesinde Çavdarhisar bir müşkül arzmemektedir. Zira tasvirler, burada, bir kaya üzerinde değil, Phrygia Epiktetos'da Ai-

⁴ E. Pittard'ın, kısmen muahhar eski taş devrine ait (Archives Suisses d'Anthropologie générale 8, 1939, s. 188, Alt-Syrien 207 No. 686) Kommagene'de Nemrud dağının güney-batısında Adıyaman tasvirlerini nazarı itibara alamıyorum, zira bana haklarında pürüzsüz bir hüküm vermeye, eldeki resimler kifayetsiz görünüyor. Bu hususta daha iyi reproduksiyonları ve bilhassa daha tafsilâtlı bir sözlü tasviri beklemek gerekiyor.

⁵ A. Poidebard, La trace de Rome dans le désert de Syrie (Paris 1934) Pl. LII b (metin s. 62).

⁶ Poidebard, yuk. es. Pl. XCVIII a/6 (metin s. 126).

zanoi'deki Zevs tapınağının cella'sı (şek. 1) nin kuzey dış duvarı ile kuzey ante'sinin iç tarafında bulunmaktadır. Satırlar tasvirlerle adeta işba halinde dolmuştur; hattâ ante'de o derece yukarılara kadar gitmektedir ki, zeminden itibaren pronaos'u çok aşmaktadır. Ayrıca da bazı tasvirler, cella duvarının doğu nihayetinde Hadrian zamanından kalma yunanca bir yazıtın içine konmuş ve yazıtın harfleri bu yüzden tahrip olunmuştur. Demek ki Çavdarhisar tasvirleri yenidir; kayserlik zamanından kalma tapınaktan daha yeni, hattâ, tapınağın sonradan çevrilmiş olduğu hıristiyan kilisesinden de daha yenidir; zira son devirde de bu gibi tasvirlere yer yoktu. O halde, bunların kime mal edilmesi lâzım geldiği hususunda karar vermek kolaylaşmıştır : Ankara ve Eskişehir çevrelerinden maada daha sonraları, yani 13 üncü yüzyılda Kütahya çevresine yerleşmiş ⁷ ve eski Aizanoi'ye kendi adını — Çavdarhisar adını — vermiş olan Çavdarlılar soyuna! hattâ Çavdar'lar, M. Schede'nin tahminine göre, ⁸ tapınak çevresinin, bir müstahkem kale haline getirmiş oldukları eski propylon'unda çok daha sonra yapılmış olan resimleri de meydana getirmiş olacaktırlar.

Demek oluyor ki, Demirkapı petroglif'lerinde, kuzey Mezopotamya göçmenlerinin cilâli taş devrine giren eserlerini görmek yanlışdır. Burada bahis konusu tasvirler, çok daha yenidir. Hattâ menşelerini, bu suyu bol havalide az veya çok zaman kalmış olup, Çavdar'ların bulunduğu zihni şartların eşi şartlar altında basit tasvir ve damgalarını kayalara tesbit etmiş olacak olan arap yahut türk aşiretlerine kısmen borçlu olmaları da hiç imkânsız değildir. O halde, Demirkapı petroglif'leri, arkeologun değil, etnografin uzmanlık alanına girmektedir.

BOZKIR

Konya etrafında geniş çevrede eski anıtların meydana çıkarılmasında büyük hizmetleri dokunan rahmetli Gaffar Totaysalgır ⁹ 1937'de, pek yayılmamış bir yazısında (Konya'da eski eserler ara-

⁷ Krş. M. Fuad Köprülü, *Les origines de l'Empire Ottoman* (Paris 1935) s. 53. Çavdar'larla ilk Osmanlılar arasındaki ihtilâflar: J. v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches I* (Pest 1827) s. 74.

⁸ M. Schede, *Ayzanoi Kılavuzu* (Ankara 1935) s. 5.

⁹ Bunun hakkında, krş. H. V. Morton, *In the steps of St. Paul* (London, 5 inci baskı 1949) s. 194 vd.

malarından, 3, 1973, s. 47 vd.) Bozkır ilçesinin yukarı Göksu vadisinde Yelbeği köyüne aşağı yukarı bir saat mesafede, kayalar üzerinde vahşi teke kabartmaları, bunların yanında bir de bir atlı kabartması bulunduğunu bildirmektedir. Maalesef reproduksiyonu açık olmamış bir fotoğraf, tekeleri oldukça sık bir sıra olarak sağa doğru hareket halinde göstermektedir.¹⁰ O zamandanberi bu tasvirler, tarihten önceye ait olmasa dahi, yine de çok eski olduklarından şüphe edilmeyen Anadolu tasvirlerinden sayılagelmiştir. Ben 1940'da meseleyi açık bıraktım, fakat ilkçağdan sonraya tarihlenmelerini muhtemel saymadım.¹¹ H. Th. Bossert de, anıtın otopsisinden önce kesin bir tarihlemeyi kaçındı, sadece, "şimdilik M. Ö. birinci yüzyıla ait" saydığını söyledi (Alt-Anatolien, metin s. 86).

Totaysalgır'ın sarahat vermeden bütüne dair verdiği resim parçası ve yaptığı kifayetsiz tasvirden aldanarak hiç birimiz farkında olmadık ki, burada yeni bir buluntu değil, tanınmış bir anıt bahis konusudur. Yelbeyi sakinleri, 1 haziran 1952'de meslekdaşlarını Arif Müfit Mansel, K. Erdmann, P. Verzone, Halet Çambel, Afif Erzen, Jale İnan ile beni, birkaç öğrenci ile birlikte, yüksek bir sekide bulunan köylerinden yukarı Kalykadnos (Göksu)'nun "cañon"a benzer derin uçurum vadisine götürdükleri ve bir kaya blokunun vadi tarafına düşen cephesindeki tasvirleri gösterdikleri vakit mesele hemen anlaşıldı: Totaysalgır'ın buluntusu, Sterret'in hemen hemen 70 yıl önce bulmuş olduğu Akyapı yahut Akkale kaya mezarınının¹² aynıdır; burası Kiepert haritasında ilk zikredilen ad ile gösterilmektedir.¹³ Sterret'in maalesef resimle desteklenmemiş olan (resim olsaydı düşülmüş olan hata çoktan meydana çıkardı) tasviri o kadar iyidir ki, onun tamamlamak için birşey ilâvesine hemen hemen hiç ihtiyaç yoktur. Kaya bloku, vadi tarafında çerçevesiz kapısı olan dört köşeli bir mezar hücreliğini ihtiva etmektedir, bunun üzerinde, ufkî bir pervaz üzerinde, kapınıninkine benzer kenarlı iki sahte pencere görülmektedir. Cephenin bütün

¹⁰ Resim tekrar çıkmıştır: Bossert, Alt-Anatolien 293, No. 1116.

¹¹ Archaeologischer Anzeiger 1940, 559. Grundzüge der Vor- und Frühgeschichte Kleinasiens (Tübingen, 2 inci baskı 1950), s. 15 te, eski taş çağına atfetmeye karşı itiraz ettim.

¹² J. R. Sitlington Sterret, The Wolfe Expedition to Asia Minor (Papers of the American School of Classical Studies at Athens III 1884-85) s. 44 vd.

¹³ Kiepert, pafta D III : Ermenek: Ak Iapy.

sathları kabartmalarla kaplıdır: ekserisi vahşi teke yahut dağ keçisi sürüleri; bunların arasında da bazı hallerde av köpekleri görülmektedir.¹⁴ İki pencere arasında bir okçu tasvir edilmiştir; okçu okunu kendisine doğru dönük bir dağ keçisine yöneltmiştir; avcının köpeği, bu ikisi arasında, sağa yani hayvana doğru koşmak durumundadır. Kapının solunda ve kapıdan düz ve kabartmasız bir kaya sathıyla ayrılmış olarak, tabanı 1,57 metre uzunluğunda dört köşeli bir tasvir alanı içinde bir atlı sağa sıçrama halinde tasvir edilmiştir; batırılmaya hazır mızrağı, zirhı, yelle kabaran mantosu vardır; atlının başı açıktır; zengin koşumlu at, sağda zemin üzerinde, ölmüş yahut zincire vurulmuş düşmanlar arasındadır. Sol aşağıda dağ keçileri bu tasvir alanının içine girmektedir. Aynı neviden hayvanlar, bu kadar sık olmamak üzere, kaya blokunun munsaba doğru bakan ve mezarın cephesi ile tam bir dikaçı teşkil etmeyen cephesinde görülmektedir. Burada da, büyük değirmi kurslar görülmektedir ki, bunları herhalde kalkan olarak tefsir etmek gerekir. Fakat kayanın bu cephesi oldukça yükseklerle kadar molozla kaplıdır; teferruatı iyice görmek için bu molozu uzaklaştırmak lâzım gelirdi (resim. 2).

Burada pek eski ilkçağ kaya tasvirleri bahis konusu olmadığı gibi, hele mağara resimleri hiç bahis konusu değildir. Burası kayserler devrinin İsaur ricalinden birinin kaya mezarıdır; bu adam, mezarının ön cephesine ve sağ tarafına İsaur'ların —genus hominum vagum et rapinis suetum magis quam agrorum cultibus'un—¹⁵ daima başlıca meraklı olan iki şeyi: savaş ile avı, tasvir ettirmiştir. İsaura Vetus'tan kuş bakışı ancak 8 kilometre mesafede bulunan Yelbeyi "kaya tasvirleri"¹⁶ prehistorya'cının değil klâsik arkeologun

¹⁴ Meselâ sağ pencerenin sağında (bir de kapının altında yan solda).

¹⁵ Sallust, Hist. II 85 Maur. (bu parçanın İsaur'lara dair olması çok muhtemeldir).

¹⁶ Kaya mezarından kaynağa doğru ve aşağı yukarı 300 metre uzakta, vadi daralmakta ve yolsuz bir kaya geçidi haline girmektedir ki, burası ancak suya yer bırakmaktadır. Kaya cidarlar her iki tarafta "cañon"larda olduğu gibi, birkaç yüz metre yüksekliğe erişmektedir. Suyun sağ tarafındaki yani Akyapı'nın bulunduğu taraftaki cidar, orada Kaleönü adını taşımaktadır. Bunda, bittabi gayri muntazam, üçer dörder katlı niş'ler ve mağaralar vardır, bazılarında duvar kenarları yahut bunların dışarı doğru bakiyeleri görülür. Üstüvane çatılı çok küçük bir kilisenin kalıntılarını gördüğümüzü sanıyoruz. Kaya duvarlarda birtakım delikler de kalmıştır ki, bunlar, türlü katları birbirine bağlayan ahşap galerilerin tahta kiriş-

uzmanlık alanına girer, bu sonuncular, belki anıtın ilişik fotoğrafını memnunlukla karşılayacaklardır. (şek. 2).

lerini tutmaya yararlardı. Demek baş döndürücü bir yükseklikte tipik bir mağâ köyü! —Duvarların hepsi, kaba bir şekilde moloz taşlarından yapılmış ve kısmen kireç siva ile harçlanmıştı. Burada Bizans keramik kırıkları bulunmaktadır. Bununla beraber, vadi tabanının aşağı yukarı 30-40 metre yukarısında bir kaya damının altında elle yapılmış gayet ilkel keramik bulduk, bunlar arasında aynı teknikte yapılmış kırmızı band boyalı bir parça vardı. Bu parçalar, prehistoriktir, boyalı parçalar da Isauria'da sık sık raslanan ve bu ülke için tipik olan, bilhassa Isaura Vetus'da yığın halinde bulunan, fakat üzerinde şimdiye kadar durulmamış olan siyah band bezek boyalı kırmızı hellenistik ve imparatorluk devri keramiğinden ayırılır. Yakında başka yerde bu nokta üzerinde durabileceğimi ümit ediyorum.

BEMERKUNGEN ZU EINIGEN FELSBILDERN IN MESOPOTAMIEN UND ANATOLIEN

Prof. Dr. KURT BITTEL

DEMIRKAPU

Felix von Luschan hat in der Zeitschrift für Ethnologie 54, 1922, 181 ff. Felsbilder veröffentlicht, die von einem Herrn Plueschke während des ersten Weltkrieges bei Demir-Kapu an der Strasse Nisibin-Musul aufgefunden worden waren.¹ Die grosse Mehrzahl dieser Petroglyphen hielt v. Luschan für sehr alt und erklärte sie für "vorhethitisch (vor dem 3. oder 4. Jahrtausend v. Chr.)". Valentin Müller widersprach zwei Jahre später dieser Auffassung und glaubte, "die Zugehörigkeit der Petroglyphen zum hethitischen Kulturkreis des 2. Jahrtausends erwiesen zu haben".² Ermisst man den Stand der vorderasiatischen Archaeologie vor dreissig Jahren, so wird man diese Deutung nicht für befremdlich halten. Die wenigen Analogien, die Müller mit Darstellungen auf gesicherten hethitischen Monumenten damals erkennen wollte, kann man jedoch heute —und würde er selbst— nicht mehr als beweisend für das Alter dieser Petroglyphen ansehen. Die Bilder von Demir-Kapu sind daher später kaum je bei Erörterungen über altvorderasiatische Kunst in Betracht gezogen worden, nicht nur weil sie ausserhalb jener Reihe stehen, die mit Recht als Kunst im üblichen Sinne gilt, sondern auch weil man sich scheute, eine genauere Zuweisung zu wagen. Nun sind aber soeben die Verfasser des Buches *Alt-Syrien* (Tübingen 1951) insofern zu v. Luschan's Meinung zurückgekehrt, als auch sie die Felsbilder für sehr alt halten und einer bestimmten Kulturperiode zuweisen: Neolithikum

¹ Demir-Kapu liegt im Tal des Sél el Chunezir, einem der zahlreichen Wasserläufe, die sich im er Radd vereinigen und von links her dem Djaghdjagh zufließen. Kiepert, Blatt D VI Nsébîn (2. Ausgabe 1914). Die Bahnlinie nach Mosul verläuft nur wenig südlich. Über die alten Karawanenwege: C. Ritter, *Erdkunde*, Bd. VII, 2. Abt., 11. Teil drittes Buch (Berlin 1844) 428.

² *Zeitschrift für Ethnologie* 56, 1924, 176 ff. (der zitierte Satz S. 179).

Res. 1 — Çavdarhisar - Aezani.

K. Bittel

Res. 2 — Bozkır.

(a.O. S. 46, Abb. Nr. 687-697). Eine eingehende Begründung dieser Datierung konnte wohl der Bestimmung des Buches entsprechend nicht gegeben werden. In Anbetracht der Darstellung von Reitern (Alt-Syrien 208, Nr. 696) oder von zur Karawane formierten Kamelen (Zeitschrift für Ethnologie 54, 1922, 188 Fig. 54)³ dürfte sie auch schwer zu geben sein. Müller war entschieden auf dem richtigen Wege, wenn er auf die Reiterdarstellungen besonderes Gewicht legte (a. O. 177 f.) und aus ihnen schloss, dass die Petroglyphen vor dem 2. Jahrtausend v. Chr. nicht denkbar seien. Aber auch dieser terminus post quem laesst zahlreiche Möglichkeiten offen, denn unter den Darstellungen von Demir-Kapu fehlen alle Einzelheiten solcher Art, wie etwa Tracht, Bewaffnung, Fauna u.a., die nur für eine bestimmte Periode bezeichnend und somit für die Datierung verpflichtend waeren. Auch widersetzen sich aus naheliegenden Gründen rohe Bilder dieser Gattung, die von gaenzlich ungeübter Hand gefertigt und keinerlei Gesetzen unterworfen sind, vollkommen der Einordnung in ein bestimmtes Entwicklungsstadium der Kunst im höheren Sinne. Die Stadien vom Einfacheren zum Vollkommeneren, die Plueschke erkennen wollte (bei v. Luschan a.O. 191), treffen nicht zu; alles beruht vielmehr auf den gleichen primitiven Vorstellungen und ist nur gradweise verschieden. Dass trotzdem erhebliche Altersunterschiede zwischen den Bildern im einzelnen nicht ganz ausgeschlossen sind, versteht sich von selbst. Aber so, wie sie an den Felsen von Demir-Kapu stehen, ist nicht einmal gesagt, dass sie dem Altertum angehören. Die Sachlage am Ort selbst laesst, wie so oft dort, wo kunstlose Felsbilder für sich und ohne Bindung zu zeitlich Fixierbarem stehen, keine Entscheidung über das Alter zu.

Aehnliche oder gar nahe verwandte Bilder kennt man auch sonst im westlichen Teile Vorderasiens⁴. Zwei Demir-Kapu ver-

³ Vgl. dazu jetzt R. Walz, Zum Problem des Zeitpunktes der Domestikation der altweltlichen Cameliden (Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft 101, 1951, 29 ff.), wo übrigens Demir-Kapu —mit Recht— nicht berücksichtigt ist.

⁴ Die von Adiyaman in der Kommagene, südwestlich vom Nemrud-Dağ, die E. Pittard zum Teil für jungpalaeolithisch zu halten geneigt ist (Archives Suisses d'Anthropologie Générale 8, 1939, 188; Probe: Alt-Syrien 207 Nr. 686), möchte ich ausser Betracht lassen, weil mir die graphische Wiedergabe zu einer einwandfreien Beurteilung nicht auszureichen scheint. Man muss bessere Reproduktionen und vor allem eine detailliertere Beschreibung abwarten.

wandte Reiterdarstellungen finden sich am Torgewaende des zum römischen Limes in Syrien gehörenden Postens von Nemâra⁵, darunter steht in griechischen Buchstaben der Name eines Soldaten oder Offiziers: Flavios Hadrianos. Im Dschebel Tenf gibt es sehr ähnliche Reiter zu Pferde, datiert durch safaitische Inschriften⁶. Aber mit diesen Beispielen, die ich hier nur für zahlreiche andere nenne, ist für die Datierung von Demir-Kapu nichts gewonnen, denn beide —Nemâra und Dschebel Tenf— sind, zeitlich gesehen, nur ein zufaellig enger Ausschnitt innerhalb einer zeitlosen Kunst. Wie weit man diese Zeitspanne aufwaerts auszudehnen hat, zeigt ein anderes Beispiel. Schlagende Analogien zu Demir-Kapu liegen weit westlich aus Çavdarhisar im Vilayet Kütahya vor, die ich am Orte selbst zu studieren Gelegenheit hatte. Die Figuren sind auch hier, genau wie dort, mit einem spitzen Werkzeug durch viele Einzelschlaege in die Oberflaeche des Steins eingetieft, wodurch die Rinde entfernt und ein sehr flaches Tiefrelief ohne ganz scharfe Begrenzung erzielt wurde. Einfache Ritzung dagegen konnte ich in keinem Falle sicher beobachten. Ausser diesem technischen Moment geht aber die Übereinstimmung mit Demir-Kapu noch entscheidend weiter. Nicht nur sind die Grössenverhaeltnisse dieselben, sondern auch im Gegenstand des Dargestellten besteht weitgehende Analogie: Reiter mit Lanzen, Bogenschützen, Bergziegen, menschliche Gestalten mit erhobenen Armen, ja selbst so singulaere Darstellungen wie Zeitschrift für Ethnologie 54, 1922, 187 Fig. 31 (Demir-Kapu) finden sich in Çavdarhisar ebenfalls. Es kann daher kein Zweifel sein, dass man es hier wie dort mit Zeichnungen zu tun hat, die nicht nur den gleichen technischen Bedingungen, sondern auch den gleichen inhaltlichen Voraussetzungen entsprechen (Abb. 1).

In Çavdarhisar ist man, was die Altersfrage betrifft, nicht verlegen. Denn die Bilder befinden sich hier nicht an einem Felsen, sondern an der nördlichen Aussenwand der Cella (Abb. 1) und an der Innenseite der nördlichen Ante des Zeus-Tempels von Aizanoi in Phrygia Epiktetos. Die Flaechen sind förmlich damit übersaet, an der Ante sogar so hoch hinauf, dass die Reichweite vom Boden

⁵ A. Poidebard, *La Trace de Rome dans la désert de Syrie* (Paris 1934) Pl. LII b (Text 62).

⁶ Poidebard a. O. Pl. XCVIII a/b (Text 126).

des Pronaos aus weit übertroffen wird. Einige Bilder sind überdies am Ostende der Cella-Wand in eine griechische Inschrift aus der Zeit Hadrians hineingesetzt, die Buchstaben zerstörend. Die Bilder von Çavdarhisar sind also jung, jünger als der kaiserzeitliche Tempel, jünger aber auch als die christliche Kirche, in die das Heiligtum später verwandelt worden ist, denn auch zu dieser Zeit war für solche Darstellungen kein Platz. Die Entscheidung, wem sie zuzuweisen sind, faellt nunmehr leicht: dem Stamme der Çavdar, der sich ausser in der Gegend von Ankara und Eskişehir gerade hier im Gebiete von Kütahya im späteren 13. Jahrhundert niedergelassen⁷ und dem alten Aizanoi seinen Namen —Çavdarhisar (d.i. Çavdar-Schloss)— gegeben hat. Die Çavdar's sind sogar, wie M. Schede vermutet⁸, für ganz späte Bauten am alten Propylon des Tempelbezirkes verantwortlich zu machen, den sie zum Teil zu einem Befestigungswerk umgestaltet haben.

In den Petroglyphen von Demir-Kapu das Werk neolithischer Besiedler Nordmesopotamiens zu sehen, ist also verfehlt. Man hat es mit viel jüngeren Bildern zu tun. Es ist nicht ausgeschlossen, dass sie ihren Ursprung zum Teil sogar erst arabischen oder türkischen Stämmen verdanken, die hier an der wasserreichen Stelle längere oder kürzere Zeit Aufenthalt nahmen und unter entsprechenden geistigen Voraussetzungen wie die Çavdar's ihre anspruchslosen Bilder und Damga's auf die Felsen setzten. Die Petroglyphen von Demir-Kapu unterstehen daher nicht der Zustaendigkeit des Archäologen, sondern des Ethnographen.

BOZKIR

Der verstorbene Gaffer Totaysalgır, ein um die Aufspürung alter Denkmäler im weiten Umkreis Konya's verdienter Mann⁹, machte 1937 in einer wenig verbreiteten Schrift —Konya'da eski iserler aramalarından 3, 1937, 47 ff.— die Mitteilung, dass er etwa eine Stunde vom Dorfe Yelbeyi entfernt, im Bezirk Bozkır,

⁷ Vgl. M. Fuad Köprülü, Les origines de l'Empire Ottoman (Paris 1935) 53. Auseinandersetzung zwischen den Çavdar's und den Osmanen der Frühzeit: J. v. Hammer Geschichte des Osmanischen Reiches I (Pest 1827) 74.

⁸ M. Schede, Ayzani Kılavuzu (Ankara 1935) 5.

⁹ Über ihn vgl. auch H. V. Morton, In the steps of St. Paul (London, 5. Aufl. 1949) 194 ff.

im Tale des oberen Göksu, auf Felsen Reliefs von Steinböcken, nahebei auch eines Reiters gefunden habe. Eine von ihm leider etwas undeutlich reproduzierte Photographie zeigt die Steinböcke in ziemlich dichten Reihen in nach rechts gerichteter Bewegung¹⁰. Seitdem zählten diese Bilder unter jene Anatoliens, die als hohen Alters, wenn nicht gar als urgeschichtlicher Entstehung verdächtig galten. Ich habe 1940 die Frage offen gelassen, die Datierung in nachantike Zeit aber als unwahrscheinlich bezeichnet¹¹. Auch H. Th. Bossert nahm vor Autopsie des Monumentes Abstand von einer genaueren zeitlichen Zuweisung, sagte lediglich, dass er es "vorläufig für 1. Jt. v.d.Z." halte (Alt-Anatolien, Textseite 86).

Wir haben alle, nicht zuletzt verführt durch den Bildauschnitt, den Totalsalgr ohne dies ausdrücklich zu bemerken vom Ganzen gab, wie auch durch seine ungenügende Beschreibung, übersehen, dass es sich nicht um einen Neufund, sondern um ein bekanntes Denkmal handelt. Als die Leute von Yelbeyi am 1. Juni 1952 meine Kollegen Arif Müfid Mansel, K. Erdmann, P. Verzone, Hallet Çambel, Afif Erzen, Jale İnan und mich nebst einer Anzahl von Studenten von ihrem auf der Hochterrasse gelegenen Dorfe in die tiefe, fast cañon-artige Schlucht des obersten Kalykadnos (Göksu) hinunterführten und uns dort auf der talwaertigen Seite eines Felsblockes die Bilder zeigten, ergab es sich sogleich: Totalsalgr's Fund ist identisch mit dem von Sterret vor nahezu 70 Jahren entdeckten Felsgrab Akyapı oder Akkale¹², das auf der Kiepert'schen Karte unter dem zuerst genannten Namen verzeichnet ist¹³. Sterret's leider nicht durch eine Abbildung, was den Irrtum viel früher aufgeklärt haette, unterstützte Beschreibung ist so gut, dass kaum wesentliches zur Ergaenzung zu sagen ist. Der Felsblock enthaelt eine rechteckige Grabkammer mit umrahmter Tür auf der Talseite, darüber sieht man auf einer Horizontalleiste zwei Scheinfenster mit aehn-

¹⁰ Seine Abbildung wiederholt bei Bossert, Alt-Anatolien 293 Nr. 1116.

¹¹ *Archaeologischer Anzeiger* 1940, 559. Grundzüge der Vor- und Frühgeschichte Kleinasiens (Tübingen, 2. Aufl. 1950) 15 habe ich mich gegen Zuweisung zum Palaeolithikum ausgesprochen.

¹² J. R. Sitlington Sterret, *The Wolfe Expedition to Asia Minor* (Papers of the American School of Classical Studies at Athens III 1884—85) 44 f.

¹³ Kiepert, Blatt D III Ermenek: Ak Japy.

lichem Gewaende. Die ganzen Flaechen der Fassade sind mit Reliefs bedeckt: in überwiegender Zahl ganze Herden von Steinböcken oder Bergziegen, mitten unter ihnen in einigen Beispielen auch jagende Hunde.¹⁴ Zwischen den beiden Fenstern ist ein Bogenschütze dargestellt, der seinen Pfeil gegen eine ihm zugekehrte Bergziege richtet. Der Hund des Jaegers befindet sich zwischen beiden im Lauf nach rechts, also der Ziege zu. Links von der Tür und von ihr durch eine glatte, relieflose Felsflaechen getrennt ist in einem rechteckigen Bildfeld von 1,57 m Basislänge ein Reiter nach rechts sprengend dargestellt mit stossbereiter Lanze, Panzer, wehendem Mantel, barhaeuptig, das Pferd reich aufgezaeumt, auf dem Boden rechts unten gefaellte und gefesselte Feinde. Links unten schneiden Bergziegen in dieses Bildfeld ein. Tiere der gleichen Gattung sind übrigens, freilich nicht in so dichter Haeufung, auch an der talabwaerts gerichteten, zur Fassade des Felsgrabes nicht genau im rechten Winkel stehenden Seite des Felsblockes zu sehen. Man bemerkt dort auch grosse, kreisrunde Scheiben, die wahrscheinlich als Schilde zu deuten sind. Aber diese Flanke des Felsens ist ziemlich hoch hinauf mit Steinschutt bedeckt, den man zum genaueren Erkennen der Einzelheiten entfernen sollte (Abb. 2).

Man hat es also nicht mit hochaltertümlichen Felsbildern, schon garnicht mit Höhlenzeichnungen zu tun, sondern mit dem Felsgrave eines isaurischen Grossen der Kaiserzeit, der auf der Fassade und auf der rechten Seite seiner Grabkammer darstellen liess, was immer die isaurische Hauptleidenschaft dieser "genus hominum vagum et rapinis suetum magis quam agrorum cultibus"¹⁵ gewesen ist: Krieg und Jagd. Die "Felsbilder" von Yelbeyi¹⁶, in

¹⁴ Z. B. rechts vom rechten Fenster, auch schraeg links unter der Tür.

¹⁵ Sallust Hist. II 85 Maur. (Stelle bezieht sich höchstwahrscheinlich auf die Isaurier).

¹⁶ Etwa 300 m flussaufwaerts vom Felsgrab verengt sich das Tal zu einem weglosen Felstor, das nur gerade den Wassern Raum bietet. Die Felswaende steigen beidseitig des Cañon um mehrere hundert Meter hoch an. Die Wand auf der rechten Flussseite, also auf der gleichen wie Akyapı, führt dort den Namen Kaleönü. In ihr finden sich Nischen und Grotten in drei bis vier, aber naturgemäss unregelmässigen Etagen. Einige besitzen Mauerabschlüsse oder wenigstens Reste von solchen nach aussen. Spuren einer sehr kleinen, tonnenüberdachten Felskirche glaubten wir zu erkennen. Auch sind Löcher in den Felswaenden erhalten, die einst zur Aufnahme von Tragbalken für hölzerne Galerien gedient haben, welche die einzelnen Etagen verbanden. Also ein typisches Höhlendorf

der Luftlinie nur 8 km von Isaura Vetus, unterstehen also nicht der Zustaendigkeit der Praehistoriker, sondern der klassischen Archaeologen, denen vielleicht die beigegebene Photographie des Monuments willkommen ist (Abb. 2).

Istanbul (Juli 1952)

in schwindelnder Höhe. Die Mauern sind alle grob aus Bruchsteinen konstruiert, aber mit Kalkverputz, zum Teil gemörtelt. Byzantinische Keramik kann man dort auflesen. Unter einem Felsdach ca 30-40 m über der Talsohle fanden wir jedoch handgemachte, sehr primitive Keramik, darunter ein Stück mit roter Streifenbemalung gleicher Technik. Diese Scherben sind praehistorisch, und auch das bemalte Bruchstück unterscheidet sich vollkommen von der Schwarz (Streifen) auf Rot bemalten hellenistischen und kaiserzeitlichen Scheibenware, die in Isaurien haeufig und für dieses Land typisch ist, u.a. in Isaura Vetus massenhaft vorkommt, aber bis jetzt nicht beachtet wurde. Ich hoffe, darauf demnaechst an anderer Stelle eingehen zu können.

A STUDY OF THE PULP CAVITIES AND ROOTS OF THE LOWER PREMOLARS AND MOLARS OF PROSIMII, CEBOIDEA AND CERCOPITHECOIDEA¹

MUZAFFER SÜLEYMAN ŞENYÜREK, Ph. D.

Professor of Anthropology and Chairman of the Division of Palaeoanthropology
University of Ankara

In a study published in 1939, I had stated: “From the fact that the Eocene primates and the living Cercopithecidae appear to be cynodont it is inferred that the South American monkeys have acquired taurodontism independently of the higher Anthropoids and fossil Hominids.”² During a second visit to the United States in 1946-1947, I had X-rayed a number of additional fossil³ and recent specimens. In view of this additional material I have decided to reconsider the problem of taurodontism in Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea and the light it throws on the origin of taurodontism in the South American monkeys.

THE MATERIAL

The number of the individuals X-rayed is listed in Table 1. Altogether I have so far had X-rayed the permanent teeth of 55 specimens belonging to Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea. The

¹ The classificatory terms Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea are after Simpson, 1950, pp. 61-66.

² Şenyürek, 1939, p. 122.

³ In 1939 a specimen of *Pelycodus frugivorus*, one *Adapis parisiensis* and one *Microchoerus (Necrolemur) edwardsi* had been X-rayed at Harvard University. During 1946 - 1947 I have had X-rayed the following fossil primates at the American Museum of Natural History of New York :

- 1 *Pelycodus trigonodus*
- 1 *Notharctus osborni*
- 1 *Notharctus crassus*
- 1 *Adapis magnus*
- 1 *Amphipithecus mogaungensis*
- 1 *Apidium phiomensis*

skiagrams of all the fossil genera X-rayed and most of the modern genera are shown in the plates appended to this study.⁴ The material X-rayed was obtained from the Peabody Museum and the Museum of Comparative Zoology of Harvard University, the American Museum of Natural History of New York and the United States National Museum in Washington, D.C.⁵

DEFINITION OF TAURODONTISM

In the first decade of this century it was observed that the teeth of Neanderthal Man, though variable, had rather large pulp cavities.⁶ Sir Arthur Keith, the eminent British palaeoanthropologist, in a paper published in 1913, designated the condition of the molars where the pulp cavities were enlarged at the expense of the roots

⁴ For comparison with the primates studied in this paper the skiagrams of one cynodont and one taurodont *Hylobates* and of two taurodont *Symphalangus* are appended to the plates (figs. 53-56).

⁵ On this occasion I wish to extend my thanks to the Ministry of Education of Turkey and to the University of Ankara for sending me to the United States in 1946-1947 to continue my studies on the primates and to the Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research (The Viking Fund, Inc.) of New York, for generously extending me an additional grant to further my researches.

At the same time I wish to express my gratitude to Prof. Dr. A. S. Romer of the Museum of Comparative Zoology of Harvard University for allowing me to X-ray the fossil material in his Department and to Professor Dr. E. A. Hooton of the Peabody Museum of Harvard for permitting me to X-ray the *Hylobates* and human material preserved in his Department. I am grateful to Prof. Dr. W. K. Gregory and Dr. E. H. Colbert of the American Museum of Natural History of New York for allowing me to X-ray the fossil and recent primates in this museum. I am thankful to Mrs. R. H. Nichols of the same museum for helping me to locate the material. I am grateful to Dr. R. Kellog of the United States National Museum of Washinton, D.C., for permitting me to study and X-ray the primates preserved in the Department of Mammals.

I am also grateful to Dr. H. Margolis of Harvard Dental School, Dr. D. F. Lynch of the Dental Hospital of Washington, D. C. (1149 16th Street, N. W.), and Mr. M. Patrick of the Diagnostic Laboratory of New York (115 Central Park West) for taking the X-rays with care and untiring patience.

Last but not least, I wish to take advantage of this opportunity for remembering the memory of the late Professor G. Allen of the Mammals Department of Harvard University for placing all the primate collections of his Department at my disposal.

⁶ See Adloff, 1907-1908.

and were deeply embedded in the dental alveoli taurodontism.⁷ In the same paper, Sir Arthur Keith used the term cynodontism for the condition of the molars in which the pulp cavities were small.⁸

Shaw, the famous South African odontologist, in his study of the taurodont teeth in ancient and recent natives of South Africa, has divided the taurodont teeth into three categories which are, in decreasing magnitude, termed by him hyper-taurodont, meso-taurodont and hypo-taurodont.⁹ According to this South African author, the examples of hyper-taurodont, meso-taurodont and hypo-taurodont teeth are respectively the molars of some Krapina Neanderthals with very large pulp cavities, those of Heidelberg Man and the teeth of some living South African natives.¹⁰ However, as far as I could judge from the pictures published by Shaw,¹¹ in at least some cases it is difficult to distinguish between the meso-taurodont and hypo-taurodont pulp cavities.¹² For this reason in this study no distinction is made between the hypo-taurodont and meso-taurodont categories, and teeth with pulp cavities of comparable size are collectively called moderately taurodont.

⁷ Keith, 1913, p. 104.

⁸ Ibid., p. 104. In this connection it may be mentioned that Adloff (1907-1908) and Keith (1913, 1929 and 1931) supposed that taurodontism was a specialized feature and that the fossil hominids possessing this feature could not stand on the line of descent of *Homo sapiens* (see Şenyürek, 1949, p. 223). Subsequently, however, Black (1927), Shaw (1928) and Weidenreich (1937) considered taurodontism as a primitive hominid feature and admitted the fossil hominids displaying this feature into the line of evolution of *Homo sapiens* (see Şenyürek, 1949, p. 223). The researches made since 1937 have clearly shown that a moderate degree of taurodontism is a characteristic feature of the primitive hominids and that *Homo sapiens* has evolved from a moderately taurodont ancestor (see Şenyürek, 1939, p. 128 and Şenyürek, 1949, pp. 223 and 226). In this connection see also Pedersen, 1949.

⁹ Shaw, 1928, pp. 479-481; Shaw, 1931, pp. 124-125.

¹⁰ Shaw, 1928, pp. 479-581; Shaw, 1931, pp. 124-125.

¹¹ Shaw, 1928, fig. 3; Shaw, 1931, fig. 54.

¹² It must be noted that Shaw, in his study, has relied mainly on the external examination of the teeth. However, in the figures cited here (Shaw, 1928, fig. 3 and Shaw, 1931, fig. 54) he shows the skiagrams of a hypo-taurodont South African native in addition to those of Heidelberg Man and a strongly taurodont Krapina Neanderthal and a modern cynodont White.

Indices of the pulp cavities of some related genera and species ¹³ with cynodont and taurodont lower molars, based on measurements taken on the skiagrams,¹⁴ are listed in Tables 2-4. From the figures listed in these tables it will be seen that Indices I and II, in related groups, increase from the cynodont to moderately taurodont teeth, and from the moderately taurodont to hyper-taurodont molars. That is to say, in related genera and species, in passing from the cynodont to moderately taurodont teeth and from the moderately taurodont molars to the hyper-taurodont ones the height of the pulp cavity constantly increases relative to the length of this cavity and relative to the length of the crown. On the contrary, a scrutiny of these tables (Tables 2-4) shows that in passing from the cynodont to moderately taurodont and from the moderately taurodont to hyper-taurodont lower molars, in related genera and species, Indices III and IV show a diminution. That is, in related forms, the taurodont teeth may even have shorter length relative to the length of the crown and body.¹⁵

¹³ It is self-evident that of the forms listed in Tables 2-4, *Cercopithecus talapoin* (see Hooton, 1942, p. 223), being a member of the genus *Cercopithecus*, is closely related to other species of *Cercopithecus*. The indices of *Ateles* are compared with those of *Alouatta*, which according to Gregory (Gregory, 1951, p. 469) may be related to *Ateles*, and with those of the primitive genus *Callicebus* which may be distantly related to the former two genera (Gregory, 1951, p. 469).

¹⁴ The measurements taken on the skiagrams are shown in Fig. 1. The measurements AB (height of the pulp cavity) and CD (length or mesio-distal diameter of the pulp cavity) are taken at the middle of the pulp cavity and at right angles to each other. Measurements EF and GH are respectively the lengths of the crown and body, the latter being taken at the same level as the length of the pulp chamber. The pulp cavity indices calculated from these measurements are as follows :

$$\begin{array}{ll} \text{Index I} = \frac{AB \times 100}{CD} & \text{Index III} = \frac{CD \times 100}{EF} \\ \text{Index II} = \frac{AB \times 100}{EF} & \text{Index IV} = \frac{CD \times 100}{GH} \end{array}$$

¹⁵ Shaw (1928, p. 483) describes "body" as follows: "In this investigation it was essential to divide the taurodont molar tooth into three regions and to measure these regions separately (fig.4). I have adopted as more suitable the term introduced without definition by Keith, to distinguish the middle portion of the tooth, namely, the body. I have further taken the liberty to define the body for the purposes of this report as that portion of the tooth which intervenes between the lower edge of the enamel and the upper end of the groove which usually

It has already been stated that in the taurodont teeth the size of the pulp cavity is larger than in the cynodont teeth. However, from the explanation given above it is clear that the main difference between the taurodont and cynodont teeth exists in the height of the pulp cavity. That is, in the enlargement of the pulp cavities, it is mainly the height of the pulp chamber that increases, while its length may, in at least some cases, even be reduced.

As has been pointed out by Keith,¹⁶ in passing from the cynodont toward the taurodont teeth, as the pulp cavity enlarges, it usually encroaches more and more upon the roots (see figs. 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 30, 31, 32, 40, 41, 42, 52, 53 and 54). In the hyper-taurodont teeth, this process of expansion may culminate in the extension of the pulp cavity down to the tip of the roots, and, as can be seen from figs. 21, 30 and 31, in such extreme cases of taurodontism there may not be any division of the roots at all.¹⁷ Again as has been pointed out by Keith,¹⁸ during this process of expansion, the pulp cavity extends more and more in the alveolar socket. A comparison of the cynodont, moderately taurodont and hyper-taurodont teeth (compare figs. 2, 5, 6, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 21, 22, 29, 30, 37, 52 and 55) shows that the degree of extension or implantation of the pulp cavity in the alveolar socket is still relatively slight in the moderately taurodont teeth, although it is more extensive than in the cynodont teeth, in which this cavity is supra-alveolar, and that the maximum degree of extension of the pulp chamber in the alveolar socket is found in hyper-taurodont teeth.

AGE DIFFERENCES

It is a well-known fact that in the development of the molars the size of the pulp cavity diminishes gradually from the young and incompletely formed teeth to the completely formed mature teeth.¹⁹

marks the division or partial division of the roots and which seems to correspond with the uppermost extent of the cementum."

¹⁶ Keith, 1913, p. 104; Keith, 1929, p. 686.

¹⁷ Keith, 1913, p. 104.

¹⁸ *Ibid.*, p. 104; Keith, 1929, p. 686.

¹⁹ See Lyne, 1916, p. 35 and fig. 2; Shaw, 1928, pp. 484-485 and 495-496; Şenyürek, 1939, p. 120; Şenyürek, 1949, pp. 217-218 and 224-225; Tomes, 1923, p. 524; Weidenreich, 1937, p. 106.

The comparison of the immature first lower molar of a *Colobus polycomus* (Fig. 46) with the mature first lower molars of this species (Figs. 47, 48 and 49), and the comparison of the immature first lower molar of a *Cercopithecus mona* (Fig. 39) with the corresponding mature tooth of the same species (fig. 40) shows that in Cercopithecidae, also, the size of the pulp cavity diminishes from the immature toward the mature teeth.²⁰ Thus it is clear that this developmental process, well-known in man, is also common to the other primates.²¹

The indices of the pulp cavities of immature and mature first lower molars of *Colobus* and *Cercopithecus* are listed in Table 5. From this table it is observed that in *Colobus polycomus* and *Cercopithecus mona*, in passing from the immature toward the mature teeth Indices I, II, III and IV are reduced. However, diminution appears to be relatively more in Indices I and II than in III and IV.²² That is, while, during the development of a molar, both the height and length of the pulp cavity diminish, the former appears to be more reduced than the latter.²³

²⁰ In a recent study Bennejeant (1953) has published the skiagrams of the teeth of some young individuals of primates. But Bennejeant has published these skiagrams only to show the sequence of eruption of the deciduous teeth and unfortunately has not discussed the size of the pulp chambers. However, a comparison of the skiagrams of the still immature permanent lower molars of a *Galago senegalensis* and a *Propithecus verreauxi*, still retaining the milk teeth, published by Bennejeant (see Bennejeant, 1953, figs. 15 and 16), with the skiagrams of the mature permanent lower molars of a *Galago crassicaudatus* and *Propithecus verreauxi* published in figs. 15 and 10 in the present paper, will show that in *Galago* and *Propithecus* also the size of the pulp cavity is diminished during the development of the teeth, as in other primates.

²¹ See also Lyne, 1916, pp. 40-41; Campbell, 1925, p. 19; Shaw, 1928, p. 495.

²² In Table 5 are listed also the indices of the pulp cavity of the immature first lower molar of a *Cercopithecus nictitans* and those of the mature first lower molar of a *Cercopithecus mitis*. It will be observed that in the mature tooth Indices I and II are much lower than in the immature tooth, while Index IV is only minutely less in the mature specimen. On the other hand, in the mature tooth Index III is larger than in the immature tooth. However, as teeth of two different species are compared here, it is possible, but by no means certain, that this discrepancy may be due to specific differences.

²³ Courtney Lyne (1916, p. 35) attributes this process of reduction in the pulp cavity to age, while Campbell, in his excellent study on the teeth of Australian aborigines, attributes it to the progress of attrition (Campbell, 1925, pp.

In his study of the teeth of South African natives Shaw states: "*It has been stated that in modern races the pulp cavity is relatively larger in teeth of young persons than in the teeth of adults and that this relatively large pulp character as an infantile condition is the persistence of a character that is primitive for the Hominidae.*"

So far as the size of the pulp cavity is concerned, there is little doubt that teeth at an early age, not only in man but also in primates generally, do exhibit the condition of taurodontism to a more marked degree than do the teeth of adults.

*It appears possible therefore that this infantile character does signify the persistence of a primitive feature."*²⁴ Further on Shaw adds: "*From the occurrence of taurodontism, and the association of very primitive characters with taurodontism, in apes from early Pleistocene times, in primitive human fossil races from the earliest chapters of our history, in the developing teeth of primates generally and in the teeth of adults of many modern races, it appears that there is considerable support for the view that taurodontism is a primitive character.*"²⁵ However, as previously stated by me, the resemblance between an immature tooth that will at the end be cynodont (see figs. 39, 40, 41, 42 and 46) and a fully developed taurodont tooth (see figs. 22, 26, 30, 52, 54, and 55) is only a superficial one, and the similarity is merely confined to the fact that both have large pulp cavities.²⁶ A careful study of the figures cited will show that the immature tooth that will eventually be cynodont has a large pulp cavity because the roof, floor and the anterior and posterior walls of this cavity are still incompletely developed.²⁷ As the dentine is deposited on the roof, floor and side-walls of this chamber, during the development, the size of the pulp cavity is gradually diminished. In other words, the large pulp cavity of an immature tooth that

18-19). The question of the reduction in size of the pulp cavity during the life of a tooth will be further discussed in detail in a coming paper on the pulp cavities of molars of ancient Anatolians.

²⁴ Shaw, 1928, pp. 495-496.

²⁵ *Ibid.*, p. 496. It may be pointed out here that at that time Shaw was inclined to consider the Taubach tooth as that of an anthropoid, although we now know that this tooth belongs to Neanderthal Man (see Keith, 1929, p. 191 and Boule-Vallois, 1952, p. 170).

²⁶ Şenyürek, 1939, p. 120.

²⁷ *Ibid.*, p. 120.

will eventually be cynodont is only a formative stage in the development of the tooth and is not strictly comparable to the large pulp chamber of a mature taurodont tooth.

As I have stated before, a tooth that will eventually develop into a taurodont one, starts development with a more extensive pulp chamber than a tooth that will at the end become cynodont.²⁸ A comparison of the immature first lower molar of *Colobus* (fig.46) and the first and second lower molars of *Cercopithecus* (Figs. 39-42) with the immature second lower molar of a *Hylobates hoolock* (fig. 54) will clearly show this. It will be seen that in the immature first lower molars of *Colobus polycomus*, *Cercopithecus mona* and *Cercopithecus nictitans* and in the second lower molar of *Cercopithecus mitis* the floor of the pulp cavity has already been formed, although it is still relatively undeveloped and thin. On the other hand, in the immature second lower molar of *Hylobates hoolock* (fig. 54) the pulp cavity is much more extensive than in these cercopithecoid teeth, almost extending down to the tips of the roots, but there is as yet no indication of the floor of the pulp chamber. If the floor of the pulp chamber had eventually been formed, it would be developed near the tip of the roots and thus this *Hylobates* tooth would be hyper-taurodont. The still immature second lower molar of this *Hylobates hoolock* shows that the taurodont teeth are formed by delaying the formation of the floor of the pulp chamber during the development of the tooth, as was described and shown by Keith²⁹.

Shaw considers the large size of the pulp chambers in the immature teeth as one of the indications of the taurodont ancestry of *Homo sapiens*.³⁰ Regarding this, in an earlier study, I made the following statement: "Since the large pulp cavity of a young tooth represents only a formative stage its presence in young human teeth is not necessarily indicative of the taurodont ancestry of *Homo sapiens*, as has been suggested by Shaw (28)"³¹. As I stated in my previous studies, there is ample evidence showing that *Homo sapiens* is derived from a moderately taurodont ancestor³², but still the large pulp cavities of the immature teeth

²⁸ Ibid., pp. 120-121 and Şenyürek, 1949, pp. 218 and 225.

²⁹ Keith, 1929, p. 212-213.

³⁰ Shaw, 1928, pp. 495-496.

³¹ Şenyürek, 1939, p. 121.

³² Ibid., p. 128 and Şenyürek, 1949, pp. 219 and 226.

cannot be used as an evidence for this. Similarly, as explained in the present paper, the large size of the pulp cavities of the immature teeth of Cercopithecidae cannot be taken as an indication that this family passed through a taurodont stage. Indeed, as will be discussed further on, there is no evidence to show that Cercopithecidae ever passed through a taurodont stage in its evolution.

It may also be mentioned here that this process of reduction in the size of the pulp cavities during the development of the teeth makes it imperative that in comparing the size of pulp cavities in various primates only the teeth which are in the same developmental stage should be compared with each other³³.

SERIAL ARRANGEMENT OF THE PULP CAVITIES

It has been known for some time that in the hominids, fossil as well as recent, and in the anthropoid apes the size of the pulp cavity increases from the first to the third lower molar³⁴. For this Shaw states: "*This general transition as we proceed from the front to the back of a molar series, and which I have never seen recorded, nor have ever witnessed personally, as progressing in the reverse direction, is due, as previously discussed, to factors of age, attrition and perhaps still further undiscovered causes.*"³⁵ For this observation Weidenreich makes the following remarks: "*It is furthermore easy to demonstrate in almost every denture that the roominess of the pulp cavity decreases passing from the third to the first molar which, of course, corresponds to the differences in age, the third molar always erupting later than the first one. This holds good not only for recent man but also for the fossil hominids including Sinanthropus and the apes.*"³⁶

The lower molars of the suborder Prosimii appear to be somewhat variable in this respect. In quite a number of the genera of Prosimii the size of the pulp cavity increases from the first to the third lower molar (figs. 6, 12, 13, and 17), in some there is not much difference between the sizes of the pulp cavities of the second and

³³ See Weidenreich, 1937, p. 106; Şenyürek, 1939, p. 121.

³⁴ Keith, 1913, p. 104; Shaw, 1928, p. 486; Weidenreich, 1937, p. 106; Şenyürek, 1939, p. 121; Şenyürek, 1949, pp. 218 and 225.

³⁵ Shaw, 1928, p. 486.

³⁶ Weidenreich, 1937, p. 106.

third lower molars (figs. 10 and 11), while in one specimen of *Perodicticus potto* the first lower molar has a deeper pulp cavity than the second and third lower molars (fig. 14). On the other hand, in all genera and species of the suborder Anthropoidea, X-rayed, the size of the pulp cavity usually increases from the first to the third lower molar, as in the anthropoid apes and Man.

The increase in size of the pulp cavity from the first to the third lower molar seen in some genera of Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea such as for example the ones shown in figs. 6, 32, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53 and 55, is probably due to age, as the third molar is the last of the permanent molars to erupt³⁷. In one specimen of *Nycticebus bengalensis* (*Nycticebus coucang bengalensis*)³⁸ (fig. 13) and some members of Ceboidea, such as for example the ones shown in figs. 22, 23, 24, 25, 33 and 34, there is a conspicuous difference between the sizes of the pulp cavities of the second and third lower molars. The same conspicuous difference is also seen between the first and second lower molars of *Leontocebus* (figs. 19-21). It is evident that such conspicuous differences between the lower molars of the same individuals cannot be explained by age alone.

In short, the increase in size of the pulp cavities from the first to the third lower molar, seen in a large number of primates, is in the main probably due to age, while in some primates, in addition to the age factor, there is an inherent tendency to increase the size

³⁷ For *Adapis* and *Notharctus* see Gregory, 1920, pp. 152-154; for Ceboidea, Cercopithecidae and the anthropoid apes see Schultz, 1935.

³⁸ Elliot (Elliot, 1912, pp. 23-24) recognizes ten species of *Nycticebus*: *N. borneanus*, *N. bancanus*, *N. tenasserimensis*, *N. coucang*, *N. javanicus*, *N. natunae*, *N. malaianus*, *N. hilleri*, *N. menagensis* and *N. pygmaeus*. Hill in his recent book (Hill, 1953, p. 157) makes the following statement on the subdivisions of the genus *Nycticebus*: "As is not unexpected in a genus so widely distributed, a large number of forms have been described, many of them as distinct species. Material more recently collected from intermediate localities suggests, however, the desirability of uniting all of them under a single specific heading, *Nycticebus coucang*, with the possible exception of the Indo-Chinese pygmy form (*N. pygmaeus*) which is sufficiently distinct and appears to exist alongside a race of average dimensions." Hill (1953, pp. 159-163) recognizes the following subspecies: *N.c. bengalensis*, *N.c. tenasserimensis*, *N.c. coucang*, *N.c. insularis*, *N.c. hilleri*, *N.c. natunae*, *N.c. javanicus*, *N.c. borneanus*, *N.c. bancanus*, *N.c. pygmaeus*. Since whether we are going to call these distinct forms species or subspecies is mostly a matter of definition, in this paper I have used both the specific names and Hill's equivalents, the latter being placed in parenthesis.

of the pulp cavity from before backwards in the lower molars. It seems that some forms of Prosimii have developed a tendency, which must be considered as a secondary condition, to reduce the difference between the sizes of the pulp cavities of the second and third lower molars.

As in a large number of the primates, the size of the pulp cavity increases from before backwards in the lower molar series, in comparing the teeth of different genera and species, it is advisable to compare only the teeth having the same number in the lower molar series with each other, as for example, a third lower molar with another third lower molar. ³⁹

PULP CAVITIES AND ROOTS OF THE LOWER CHEEK TEETH OF PROSIMII
INFRAORDER LEMURIFORMES ⁴⁰

In *Pelycodus trigonodus* (fig. 2) the last two lower premolars and the three lower molars are cynodont and possess two separate roots. From this skiagram it is also seen that P_2 , of which the crown is missing, had two separate roots. The distal root of the third lower molar is elongated antero-posteriorly and exhibits a dilated root canal. The skiagram of one *Pelycodus frugivorus* (fig. 3) is not at all clear. But in the preserved teeth, as well as in the skiagram, the place where the roots bifurcate is seen and the body is very shallow. This indicates that in this species P_4 , M_1 , M_2 and M_3 were cynodont. The last lower premolar and the three lower molars have two separate roots.

In the skiagram of *Notharctus osborni* (fig. 4) the lower premolars are not clearly seen, but the three lower molars are cynodont and have two separate roots. In *Notharctus crassus* (fig. 5) the two last lower premolars and the three lower molars are cynodont and possess two separate roots. ⁴¹ In the skiagram, between C_1 and P_3 , are seen the outlines of two alveoli belonging to P_1 and P_2 . The configuration of the alveoli indicates that these teeth had single

³⁹ Şenyürek, 1939, p. 121.

⁴⁰ After Simpson, 1950, p. 61.

⁴¹ In 1939 (Şenyürek, 1939, p. 121) I had stated: "Externally, the molars of *Notharctus* and *Pelycodus* too appear to be cynodont." Thus this statement has been confirmed by X-ray examination.

roots.⁴² In this species also the distal root of the third lower molar is elongated antero-posteriorly as in *Pelycodus trigonodus*.⁴³

In one *Adapis parisiensis* from the Eocene of Europe (fig. 6) the three lower molars are cynodont.⁴⁴ In this specimen the three lower premolars have larger pulp cavities than the molars. But it is evident that the premolars, which erupt later than the molars in this genus,⁴⁵ had just erupted as the side walls of the root canals and the floors of the pulp cavities are still thin and incompletely developed. So the larger size of the pulp cavities of the premolars may be at least partly due to the younger age of these teeth. In this species P_2 , P_3 , P_4 , M_1 , M_2 , and M_3 had two separate roots. The distal root of the third lower molar is elongated antero-posteriorly as in some species of *Pelycodus* and *Notharctus*, from the Eocene of North America. The skiagram of *Adapis magnus* (fig. 7) is not too clear, but it is still seen that P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 are cynodont and possess two separate roots. Bennejeant in a recent study has published the skiagram of the mandible of an *Adapis parisiensis*.⁴⁶ Bennejeant's specimen is younger than the specimen studied by me, as in his the premolars had not yet erupted. But from his picture it is seen that in this *Adapis parisiensis* specimen also first and second lower molars are cynodont with two separate roots.

Thus the evidence of fossil Notharctinae (genera *Pelycodus* and *Notharctus*) and Adapinae (genus *Adapis*) clearly shows that in the

⁴² According to Gregory (Gregory, 1920, p. 131) P_2 of this species, as well as those of some other species, shows: "a tendency toward the fusion of the roots." Regarding the first premolars of Notharctinae Gregory (Gregory, 1920, p. 127) says: "The premolars of *Notharctus* may be divided into three categories: first the very small and simple P^1_1 , which are never replaced, erupt with the deciduous teeth, and may be homologous with them; in the upper jaw P^1 has only a single root; in the lower jaw P_1 has either a single root, e.g., *Pelycodus trigonodus*, *N. osborni*, *tyrannus*, *pugnax*, *crassus*, or there is a faint external groove, showing an incipient tendency to divide the root into anterior and posterior moieties (*N. venticolus*)."

⁴³ From the photograph of the mandible of *Notharctus matthewi* published by Gregory (Gregory, 1920, pl. XL, figs. 5-6) it can be seen that the distal root of the third lower molar is elongated antero-posteriorly with a longitudinal groove on its buccal surface, dividing it into an anterior and a posterior portion.

⁴⁴ See Şenyürek, 1939, p. 121.

⁴⁵ For this see Gregory, 1920, p. 152.

⁴⁶ Bennejeant, 1953, fig. 7.

ancestral Lemuriformes the last two premolars (P_3 - P_4) and the three lower molars were cynodont and possessed two separate roots. P_2 also very probably had two separate roots,⁴⁷ while P_1 must have been single-rooted.⁴⁸

In the two specimens of the modern genus *Lemur* (family Lemuridae) X-rayed, the lower premolars and molars are cynodont (figs. 8 and 9). In *Lemur rubriventer* (fig. 8), only P_4 - M_3 are X-rayed and they all possess two separate roots. In *Lemur variegatus* P_4 - M_3 all have two separate roots, while P_2 is single-rooted (fig. 9).⁴⁹ Bennejeant has published the skiagram of the skull and mandible of a young *Microcebus myoxinus* (family Lemuridae) and from this skiagram,⁵⁰ it is seen that the lower molars are cynodont with two separate roots.

In one specimen of *Propithecus verreauxi* (fig. 10), of the family Indriidae, the lower premolars and molars are definitely cynodont. The two lower premolars (P_3 - P_4) have only one root, while the three lower molars possess two separate roots. Bennejeant has

⁴⁷ It has already been noted that in *Pelycodus trigonodus* P_2 had two separate roots. In *Notharctus numenius* and *Notharctus venticolus*, which are the earlier species of the genus *Notharctus*, the P_2 , according to Hill (Hill, 1953, p. 501), is two-rooted. Thus it is clear that in primitive Notharctinae this tooth had two separate roots. On the other hand, in at least some species of the later forms of *Notharctus*, like the *Notharctus crassus* X-rayed, the number of roots of P_2 is reduced from two to one. For these later species of *Notharctus* Gregory (Gregory, 1920, p. 131) makes the following statement: " P_2 exhibits considerable variation in form in the *Notharctinae*; in the more progressive larger species *N. rostratus*, *N. pugnax*, *N. crassus* it is quite different from P_3 , being much smaller and simpler, with a tendency toward the fusion of the roots. This character is marked also in *N. osborni* and *N. matthewi*." Hill also records that in *Notharctus matthewi* P_2 has only one root (Hill, 1953, p. 502).

⁴⁸ Regarding P_1 of Notharctinae Gregory (Gregory, 1920, p. 130) states: "The evidence, then, by no means indicates that there was a stage in the remote ancestry of *Notharctus* in which P_1 had two distinct roots and a more premolariform crown."

⁴⁹ It may be pointed out here that the original four premolars of the primitive Eutherian mammals and of some primitive Prosimii of the basal Tertiary have been reduced to three in modern Lemuridae, Lorisiformes and Ceboidea and to two in modern Indriidae (Pleistocene genera had 2 or 3 premolars), Cercopithecidae, anthropoid apes and man (see Gregory, 1920-1921, Le Gros Clark, 1934 and Hill, 1953); while in the highly specialized modern Daubentoniidae, there remains only one premolar, which is in the upper jaw, and none in the mandible (see Friant, 1948, p. 154, and Hill, 1953, p. 677).

⁵⁰ Bennejeant, 1953, fig. 14.

published a skiagram of the lower jaw of a young specimen of *Archaeolemur majori*,⁵¹ which is a species of an aberrant and extinct genus of the family Indriidae from the Pleistocene of Madagascar.⁵² From Bennejeant's skiagram it is seen that in the erupted, or nearly erupted, but still incompletely developed, lower molars of this extinct species the pulp cavities are slightly enlarged. This is probably due to the fact that the floors of the pulp cavities of these molars are still thin and undeveloped. If the floor had thickened, the size of the pulp cavities would be further reduced and would probably fall within the limits of cynodontism. But still it is possible that in this extinct species the size of the pulp cavities in adult stage may have been slightly larger than those of modern *Propithecus verreauxi*, which appears to be extremely cynodont.

To summarize the evidence of modern Lemuriformes, it can be stated that both *Lemur* and *Propithecus* have retained the cynodontism of the ancestral Lemuriformes. During the course of evolution of genus *Lemur*, P₂ has acquired a single root, while P₃, P₄ and the three lower molars have retained two roots which is the primitive condition. On the other hand, in *Propithecus* both P₃ and P₄ have been further modified and have come to possess only a single root, while the three lower molars have retained the primitive two roots.

INFRAORDER LORISIFORMES⁵³

Subfamily Lorisinae of the modern Lorisiformes is represented in my series by four specimens, belonging to three genera, two Asiatic (*Loris* and *Nycticebus*) and one African (*Perodicticus*). In one *Loris tardigradus* (fig. 11), the lower premolars and molars are cynodont. P₂ has a single root, while P₃, P₄ and the three lower molars possess two separate roots. In the third lower molar of this specimen the distal root is elongated antero-posteriorly. In one specimen of *Nycticebus borneanus* (*Nycticebus coucang borneanus*) the three lower molars are clearly cynodont, with two separate roots (fig. 12)⁵⁴. On the other

⁵¹ Ibid., fig. 13.

⁵² See Piveteau, 1948, and Hill, 1953, pp. 630-642.

⁵³ After Simpson, 1950, p. 62.

⁵⁴ The skiagram includes the distal half of P₄ and from this it is clear that this tooth also had two separate roots.

hand, a specimen of *Nycticebus bengalensis* (*Nycticebus coucang bengalensis*) differs from the previous species, or subspecies, in its third lower molar. In this specimen (fig. 13), also, the lower premolars and the first and second lower molars are cynodont, while the third lower molar is clearly hyper-taurodont, the enlarged pulp cavity extending to the tip of the single, fused root. In this specimen P_2 and M_3 have a single root, while P_3 , P_4 , M_1 and M_2 possess two separate roots. In one *Perodicticus potto* (fig. 14) again the lower premolars and molars are cynodont. P_2 possesses a single root, while P_3 , P_4 and the three lower molars exhibit two separate fangs.

Subfamily Galaginae of the Lorisiformes is represented by only one specimen in my series, of which P_4 and the three lower molars were X-rayed. In this specimen of *Galago crassicaudatus* (fig. 15) these teeth are cynodont and possess two separate roots. In the third lower molar the distal root is elongated antero-posteriorly and displays a dilated root canal.

In recent years several species of Prosimii have been described from the lower Miocene deposits of East Africa, all attributed to one genus (*Progalago dorae* MacInnes, *Progalago robustus* Le Gros Clark and Thomas, *Progalago minor* Le Gros Clark and Thomas and *Progalago sp.* Le Gros Clark and Thomas),⁵⁵ which, from the description of Le Gros Clark and Thomas,⁵⁶ may belong to Galaginae. It is unfortunate that these authors do not give the skiagrams of the teeth of *Progalago* and do not describe the condition of the roots, with the exception of P_2 , to be referred to below.

As far as can be judged from the pictures published by Le Gros Clark and Thomas,⁵⁷ M_1 of *Progalago minor*,⁵⁸ M_1 - M_2 ⁵⁹ and M_3 ⁶⁰ of *Progalago robustus*, M_2 of *Progalago dorae*⁶¹ seem to have two

⁵⁵ MacInnes, 1943, pp. 145-148; Le Gros Clark and Thomas, 1952.

⁵⁶ Le Gros Clark and Thomas, 1952, p. 19.

⁵⁷ Le Gros Clark and Thomas (1952, pls. 2 and 3) publish the pictures of several mandibles, but here mention is made of only the teeth where the condition of roots and bodies could be seen.

⁵⁸ Le Gros Clark and Thomas, 1952, pl. 3, fig. 17.

⁵⁹ Ibid., pl. 3, fig. 15.

⁶⁰ Ibid., pl. 3, fig. 12.

⁶¹ Ibid., pl. 3, fig. 7. From pl. 2, figs. 4-5 of Le Gros Clark and Thomas (1952) it is seen that in *Progalago dorae* MacInnes M_1 - M_3 , and probably also P_4 , had two separate roots.

separate roots and very shallow bodies. The condition of the body suggests that all these teeth mentioned were probably cynodont.

Le Gros Clark and Thomas state that P_2 of *Progalago dorae* "had only one root."⁶² From a picture published by Le Gros Clark and Thomas it can be clearly seen that in *Progalago robustus* the distal root of the third lower molar is elongated antero-posteriorly and is divided into an anterior and a posterior portion by a vertical groove on the buccal surface.⁶³ The same feature seems to be also present in the distal root of the third lower molar of a modern *Galago senegalensis* published by the same authors.⁶⁴ This feature of the third lower molar of *Progalago robustus* and modern *Galago senegalensis* recalls the same condition seen in the third lower molar of *Notharctus matthewi*.

In summary, it can be stated that the Early Miocene genus *Progalago* seems to have retained the cynodontism of the primitive Eocene Lemuriformes. The same is also true for the specimens of modern *Loris*, *Nycticebus borneanus* (*Nycticebus coucang borneanus*), *Perodicticus* and *Gagalgo* studied. On the other hand, while in one specimen of *Nycticebus bengalensis* (*Nycticebus coucang bengalensis*) cynodontism has been retained in the lower premolars and the first and second lower molars, the third lower molar has acquired a strong degree of taurodontism. But since the Eocene Lemuriformes are cynodont and since the early Miocene *Progalago*, although perhaps on the Galaginae line, appears to be cynodont, the hyper-taurodontism observed in the third lower molar of this *Nycticebus bengalensis* (*N. c. bengalensis*) must be regarded as a relatively recent acquisition.

As compared with the early Tertiary Lemuriformes, in the modern Lorisiformes, in at least the specimens studied, P_2 has been modified and has come to possess a single root. The presence of one root in P_2 of *Progalago robustus* shows that this specialization had been acquired at least as early as the lower Miocene times. However, the primitive two roots are retained in P_3 , P_4 and the three lower molars of modern Lorisiformes, with the exception of the

⁶² Le Gros Clark, 1952, p. 5.

⁶³ Ibid., pl. 3, fig. 12.

⁶⁴ Ibid., pl. 3, fig. 13.

third lower molar of one specimen of *Nycticebus bengalensis* (*N.c. bengalensis*) in which this tooth possesses a single, fused root, which, as stated above, must be regarded as a relatively recent specialization.

INFRAORDER TARSIIFORMES ⁶⁵

In the specimen of *Microchoerus edwardsi* (*Necrolemur edwardsi*) ⁶⁶ from the Eocene of Europe (fig. 16) the P₃, P₄ and the three lower molars are cynodont. ⁶⁷ Thus as I have stated before, the evidence of Eocene Lemuriformes and the Eocene *Microchoerus edwardsi* (*Necrolemur edwardsi*) indicate that cynodontism is the primitive condition for all the primates. ⁶⁸

In this specimen of *Microchoerus edwardsi* (*N. edwardsi*) P₃ has one root, while P₄ and the three lower molars exhibit two separate roots. The description of Forster-Cooper shows that the same conditions exist in P₃ and P₄ of *Microchoerus erinaceus*. ⁶⁹ Again, according to this author P₂ of *Microchoerus erinaceus* had a single root. ⁷⁰ Teilhard de Chardin states that in *Pseudoloris parvulus* (Filhol), which is earlier than the genus *Microchoerus*, P₁ and P₂ had one root, while P₃ possessed two roots. ⁷¹ As can be seen from a drawing published by Teilhard de Chardin, P₄ of this species had two separate roots. ⁷² Thus *Microchoerus* is seen to be more specialized than earlier and more primitive *Pseudoloris parvulus* in having a single root in P₃. It is evident that already in Eocene times, in addition to P₂, also

⁶⁵ After Simpson, 1950, p. 63.

⁶⁶ This specimen is labelled as *Necrolemur edwardsi* in the Museum of Comparative Zoology of Harvard University and was so recorded in my earlier paper (Şenyürek, 1939, p. 121). But Stehlin (1916, pp. 1374-1375) and Teilhard de Chardin (1916-1921, pp. 16-18) attribute this species to the genus *Microchoerus*.

⁶⁷ From the pictures published by Gregory (Gregory, 1920-1921, No. 3, Figs. 112, 114, 115, 119, 124, and 125) it can be seen that in the American species *Omomys* sp., *Hemiacodon gracilis*, *Washakius insignis*, *Tetonius homunculus*, *Anaptomorphus aemulus* and *Uintanius turricolorum* the lower molars had two separate roots and very shallow bodies, suggesting that these New World Tarsiiformes were also cynodont.

⁶⁸ Şenyürek, 1939, p. 121.

⁶⁹ Cooper, 1910.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Teilhard de Chardin, 1916-1921, p. 6.

⁷² Ibid., fig. 1.

P_3 of some fossil Tarsiiformes had acquired a single root, which is a specialized condition in contrast to the two-rooted P_3 of Adapidae.

From the description of Forster-Cooper it would appear that the distal root of the third lower molar of *Microchoerus erinaceus* was bilobate.⁷³ Indeed, from Forster-Cooper's plate III, republished by Gregory,⁷⁴ it can be discerned that the distal root of the third lower molar of *Microchoerus erinaceus* was elongated antero-posteriorly and was divided by a vertical groove on the buccal surface into an anterior and a posterior portion.⁷⁵

In my series the modern family Tarsiidae is represented by two specimens, one *Tarsius spectrum* (*T. philippensis*) from Mindanao in the Philippine Islands and one *Tarsius spectrum* (*T. fuscus*) from Celebes (Toli Toli). As can be seen from fig. 17 in both specimens of *Tarsius spectrum* the lower premolars and molars are cynodont. In both specimens P_2 has a single root, but the tooth of the Celebes specimen is smaller than that from Mindanao. In the specimen from Celebes P_3 has still two separate roots, while that from Mindanao possesses a single root, which is a specialized feature. It is thus clear that the number of roots of P_3 of *Tarsius spectrum* is variable. In both specimens P_4 and the three lower molars have two roots as in the Eocene Lemuriformes and Tarsiiformes. Again in both specimens the distal root of the third lower molar is somewhat elongated antero-posteriorly although the root canal is not unduly expanded.

It can be stated that modern *Tarsius spectrum* appears to retain the cynodontism of Eocene Tarsiiformes. The P_2 of *Tarsius spectrum* has one root, a specialization going back to the Eocene Tarsiiformes. On the other hand, P_3 of *Tarsius spectrum* is, in root number, intermediate between *Microchoerus* of Upper Eocene, P_3 of which has

⁷³ Cooper, 1910.

⁷⁴ Gregory, 1920-1921, No. 3, p. 401, fig. 144 (3). Unfortunately at the moment I do not have the original copy of Cooper's article, save my notes taken from his article, but his plate III is republished by Gregory (1920-1921) which serves the same purpose.

⁷⁵ As far as can be judged from a drawing published by Gregory (Gregory, 1920-1921, No. 3, fig. 115), in *Washakius insignis*, from the Eocene of North America, the antero-posteriorly elongated distal root of the third lower molar also is divided into an anterior and a posterior portion by a vertical groove on the buccal surface, as in *Microchoerus*.

a single root, and more primitive Eocene Tarsiiformes with two roots. In having two roots, P_4 and the three lower molars of modern *Tarsius spectrum* seem to have retained the primitive condition.

As P_3 of *Tarsius spectrum* has one or two roots, it is evident that the upper Eocene genus *Microchoerus*, in which this tooth had acquired a single root, cannot be a direct ancestor of the modern *Tarsius*. In my study on the "Trigonid-Talonid Height Relation Indices of the Permanent Lower Molars of Primates" I stated: "Similarly, *Necrolemur* may not be considered a direct ancestor of modern *Tarsius*..."⁷⁶ On *Necrolemur*, because of the disappearance of lower incisors, Gregory has stated: "This specialization, with others, removes *Necrolemur* from the line of ascent either to *Tarsius* or to any of the higher primates."⁷⁷ Thus, in addition to the reasons advanced by Gregory,⁷⁸ there are other specializations in *Necrolemurinae*⁷⁹ (*Necrolemur* and *Microchoerus*) which eliminate them from being the direct ancestors of modern *Tarsius spectrum*. On the other hand, it looks more probable that the modern *Tarsius spectrum* is derived from the primitive *Pseudoloris*, or from a close relative of this form⁸⁰.

PULP CAVITIES AND ROOTS OF THE LOWER CHEEK TEETH OF
ANTHROPOIDEA
SUPERFAMILY CEBOIDEA⁸¹

In my series the superfamily Ceboidea is represented by 19 specimens, of which five belong to the family Callithricidae and fourteen to Cebidae. In one specimen of *Callithrix (Hapale) santaremensis* of Callithricidae, the first lower molar is almost cynodont, while the second lower molar is moderately taurodont (fig. 18). In P_4 the root canal is single. In this specimen P_4 has one root, while first and second lower molars possess two separate roots.

⁷⁶ Şenyürek, 1951, p. 466. This statement is based on a specimen of *Necrolemur antiquus* (M.C.Z. No. 8880) preserved in the Museum of Comparative Zoology of Harvard University.

⁷⁷ Gregory, 1920-1921, No. 3, p. 396.

⁷⁸ Ibid., pp. 396.

⁷⁹ Subfamily after Simpson, 1950, p. 63.

⁸⁰ Regarding *Pseudoloris parvulus*, Teilhard de Chardin (1916-1921, p. 12) states: "Tant d'harmonies dans les ressemblances et les différences portent à croire que *Pseudoloris* (son nom devrait être *Protarsius*, ou *Tarsiculus*) appartient réellement au groupe dont sont issus les *Tarsiers*." See also Le Gros Clark, 1934, p. 269 and Gregory, 1951, p. 466.

⁸¹ After Simpson, 1950, p. 64.

In four specimens of *Leontocebus*,⁸² belonging to Callithricidae, in the first lower molar the size of the pulp cavity is variable, being nearly cynodont in two and moderately taurodont in two specimens, whereas in all of them the second lower molar is hyper-taurodont (figs. 19-21). In P₂-P₄ the root canal is single. The available P₂, P₃ and P₄ of *Leontocebus* are single-rooted. M₁ of *Leontocebus* has two separate roots, while in M₂ there is a single fused root. In one of the specimens, however, M₂ displays a notch at the apex (fig. 19).

In 14 specimens, belonging to the family Cebidae, the majority are taurodont. In one specimen of *Alouatta palliata* (fig. 32) all three lower molars are cynodont. In two specimens of *Cebus* (*Cebus macrocephalus* and *Cebus fatuellus*) the first lower molar is cynodont, the second lower molar is moderately taurodont, while the third lower molar is hyper-taurodont (figs. 33-34). The first lower molar of one specimen of *Ateles fusciceps* (fig. 25) is nearly cynodont, while the second and third lower molars are moderately taurodont.

Aside from these, the first, second and third lower molars of the specimens of the genera X-rayed (*Aotus*, *Callicebus*, *Cacajao*, *Ateles* and *Saimiri*) are taurodont, taurodontism ranging from moderate to extreme. In the specimens of *Aotus*, *Callicebus* and *Cacajao* (figs. 22, 23 and 24), the first and second lower molars are moderately taurodont and the third lower molars are hyper-taurodont.

One of the first lower molars of *Ateles*, as stated above, is nearly cynodont, five are moderately taurodont and one is hyper-taurodont (figs. 25-31). Three of the second lower molars are moderately taurodont and four are hyper-taurodont. Of the three third lower molars, one is moderately taurodont, approaching hyper-taurodontism, and two are hyper-taurodont. An external examination has shown the lower molars of four other *Ateles*, not X-rayed, to have large bodies, indicating that these, too, are probably taurodont.⁸³ Thus, as I stated before, it is evident that taurodontism is a generic characteristic of *Ateles*.⁸⁴ In one specimen of *Saimiri*, X-rayed, the

⁸² These four specimens were labelled as *Mystax graellsii*, *Mystax rufimanus*, *Oedipomidas geoffroyi* and *Leontocebus midas*, but in accordance with the classification adopted by Simpson (Simpson, 1950, p. 65) they have all been included in the genus *Leontocebus*.

⁸³ Şenyürek, 1939, p. 122.

⁸⁴ Ibid., p. 122.

first lower molar is moderately taurodont, whereas the second and third lower molars are hyper-taurodont (fig. 35). The third lower molars of two specimens of *Saimiri*, examined externally, also were seen to have a single root, indicating that these teeth were probably hyper-taurodont. In all the specimens of Cebidae X-rayed, the lower premolars have only a single root canal. ⁸⁵

From an examination of the plates it is seen that in the taurodont lower molars of Ceboidea there is a marked constriction at the cemento-enamel junction above which the crown, in lateral view, bulges conspicuously. In this feature the taurodont lower molars of Ceboidea differ from the moderately taurodont first lower molar on an ancient Egyptian shown in fig. 1 and from the taurodont lower molars of the hominids in which this constriction usually tends to be erased, ⁸⁶ although, as has been shown by Weidenreich, this feature is somewhat variable in *Sinanthropus*. ⁸⁷

The presence of taurodontism in both Callithricidae and Cebidae, indicates that the common ancestors of these two families were either taurodont, ⁸⁸ or had, at least, a potential tendency in the direction of taurodontism.

As for the roots of the lower cheek teeth of Cebidae, in the specimens X-rayed, P₂ and P₃ have a single root. The same is also true for P₄. ⁸⁹ However, in one specimen of *Alouatta palliata* (fig. 32) the fused root of P₄ clearly bifurcates at the tip, showing that the fusion of the roots is not yet complete. Thirteen of the first lower molars X-rayed have two roots, while one, belonging to an *Ateles paniscus* (fig. 31), has a single fused root, with a notch at the apex. Ten of the

⁸⁵ Bluntschli (Bluntschli, 1929, fig. 133) has published the skiagram of the face of a *Lagothrix*. As far as can be judged from this skiagram, in the first and second lower molars the pulp cavity is slightly enlarged, while the third lower molar appears to be hyper-taurodont. The three lower premolars of this *Lagothrix* have one root, first and second lower molars two roots and the third lower molar, one fused root, which seems to display a notch at the bottom. I examined externally the third lower molars of two specimens of *Lagothrix*, in both of which this tooth had one fused root, suggesting that they were hyper-taurodont.

⁸⁶ Shaw, 1928, p. 484 and 1931, p. 122; Keith, 1929, p. 687.

⁸⁷ Weideneich, 1937, p. 105.

⁸⁸ Şenyürek, 1939, p. 122.

⁸⁹ Tomes (1923, p. 505) records that in *Ateles* the three lower premolars possess one root each.

fourteen second lower molars have two roots, but in most of these the free portion of the roots is usually shorter than that of the first lower molar. In four second lower molars the roots are fused. However, fusion is complete only in one specimen, while one presents a notch at the tip and in two the two roots bifurcate near the apex. The third lower molar of one *Alouatta palliata* possesses two separate roots, while ten third lower molars belonging to other genera have only a single fused root. From the account given it is clear that in Cebidae, as in Man, the fusion of the roots increases from the first toward the third lower molar.

It is clear that moderate to extreme degrees of taurodontism occur very frequently in the lower molars of Ceboidea.⁹⁰ The extreme cases of taurodontism observed in some genera and species may equal and even surpass some of the Krapina Neanderthals, in nearly half of which,⁹¹ the pulp cavity extends almost to the tip of the roots, the separate parts of which being in consequence very stumpy,⁹² as in the second lower molar of a *Hylobates hoolock*⁹³ shown in fig. 54. As is well known, taurodontism occurs in some anthropoid apes,⁹⁴ primitive fossil hominids⁹⁵ and even some of the recent races.⁹⁶ It is evident that in this respect Ceboidea resembles the higher primates and especially some hominids. In the tendency of the lower molars to have fused roots, which is not however due to the fusion of the two separate roots but to the downward extension of the pulp cavity, Ceboidea again recalls the *Hylobates* mentioned and some hominids. Again in tending to have a single root in P₃ and P₄, Ceboidea resembles *Homo sapiens* in which, in the vast majority of cases,

⁹⁰ See also Şenyürek, 1939, pp. 121-122.

⁹¹ Tomes, 1923, p. 521.

⁹² See Gorjanovic-Kramberger, 1907, fig. 5, and Keith, 1913, p. 104 and fig. 1.

⁹³ It may be mentioned here that in the third lower molar of a Gibbon (*Hylobates sp.*) published in my earlier study (Şenyürek, 1939, fig. 4) the pulp cavity extends to the tip of the fused root.

⁹⁴ See Miller (1918), Weidenreich (1937), Şenyürek (1939) and Hooton (1946).

⁹⁵ See Gorjanovic-Kramberger (1907), Keith (1913, 1929 and 1931), Black (1927), Shaw (1928), Weidenreich (1937) and Şenyürek (1939).

⁹⁶ See Miller (1918), Shaw (1928-1931), Weidenreich (1937), Şenyürek (1939, 1949 and 1952), Pedersen (1949) and Tratman (1950).

these two teeth have a single root.⁹⁷ However, all these resemblances in taurodontism, in the tendency to have fused roots in the lower molars⁹⁸ and a single root in P_3 and P_4 ,⁹⁹ between Ceboidea and some of the higher primates are of independent origin and are due to parallelism, evidences of which, as has been discussed by Le Gros Clark, are not at all infrequent in the primates.¹⁰⁰

⁹⁷ See Tomes (1923), Shaw (1931), Nelson (1938), Pedersen (1949) and Şenyürek (1952).

⁹⁸ It may be mentioned here that while in reference to the teeth discussed in this paper the term "fused roots" is used, this does not mean that these roots were originally separate and then fused, but that the pulp cavity has extended down (see also Şenyürek, 1939, p. 122).

⁹⁹ In this connection it may be mentioned that in *Paranthropus crassidens* P_3 possesses two partially fused roots and P_4 two distinct roots (Broom and Robinson, 1952, pp. 59 and 63). As for *Plesianthropus*, Broom and Robinson (1952, pp. 60-61) describe the root of P_3 as follows: "...this is a short stout single root, with a groove down the buccal side. This groove represents remnants of a division, but there are no other grooves or longitudinal depressions on the remainder of the root." On the other hand, P_4 of *Plesianthropus* displays two distinct roots (Broom and Robinson, 1952, p. 64). In *Paranthropus robustus* also P_4 appears to possess two roots (Broom and Schepers, 1946, p. 104 and Broom and Robinson, 1952, p. 64). Broom and Robinson (Broom and Robinson, 1952, p. 113) describe the root of P_3 of *Telanthropus capensis* as follows: "The root tapers evenly downward to a blunt, single apex—thus differing considerably from the more complex root of *P. crassidens*. There is the remnant of a division between a mesial and a distal root but this is situated on the lingual side of the root, whereas in *P. crassidens* it is usually shifted on to the mesial face and is well developed." From this description of Broom and Robinson it appears that the root of P_3 of *Telanthropus capensis* is considerably more advanced than that of *Paranthropus crassidens*. In *Sinanthropus pekinensis* P_3 consists frequently of two fused roots (see Weidenreich, 1937, p. 44 and figs. 82 and 86). One P_4 of *Sinanthropus* described by Weidenreich is also clearly made up of two fused roots (see Weidenreich, 1937, pp. 48-49, 166, and fig. 98). Weidenreich describes the root of P_4 of *Sinanthropus* (Weidenreich, 1937, p. 166) as follows: "The root is very robust and shows the same tendency as observed in the first premolar, namely to divide into two or three branches." From the condition of the roots of the lower premolars of these fossil forms, which are to various degrees intermediate between the two-rooted lower premolars of the anthropoids and the single-rooted P_3 and P_4 of recent man, it is quite evident that the single-rooted lower premolars, which are characteristic of the majority of *Homo sapiens*, are, relatively speaking, a recent development. Thus, there can be no doubt that the similarity in the root number of P_3 and P_4 between Ceboidea and *Homo sapiens* is due to parallelism.

¹⁰⁰ Le Gros Clark, 1936. In this connection it is worthwhile also to recall the statements of Straus regarding some of the similarities between Ceboidea and

To summarize the account on Ceboidea, it can be stated that they differ from the Eocene Lemuriformes and Tarsiiformes in exhibiting a strong tendency to have taurodont teeth. It is clear that taurodontism prevalent in Ceboidea was developed later in post-Eocene times, as this feature is lacking in the Eocene Prosimii. The single-rooted P_2 of Ceboidea may have been derived from the single-rooted P_2 of some Eocene Tarsiiformes. It is probable that P_3 of Ceboidea also developed a tendency to have a single root after the progenitors of Ceboidea were distinctly differentiated from the Eocene Tarsiiformes.

It may perhaps be asked whether P_3 of Ceboidea could not have been derived from the single-rooted P_3 of *Microchoerus* of the subfamily Necrolemurinae, which is known to exhibit a number of pithecoïd tendencies. Regarding Necrolemurinae Gregory states: "*The differences separating Necrolemur and Microchoerus from any of the New World or Old World monkeys are numerous and important, and there is no evidence for deriving any of the higher types directly from this source. Nevertheless these genera exhibit certain important advances in the direction of the Old World primates, among which may be noted the development of quadrate upper molars with subequal anterior and posterior moieties, the development of hypoconulids in the lower molars (fig. 143), the final loss of the paraconids in the lower molars and the tendency for the reduction of the trigonid basins, the tendency for P^A and P^3 , and the corresponding lower teeth, to become bicuspid, the incipient development of a bony postorbital partition, the lateral expansion of the base of the braincase, the development of a tubular external auditory meatus, and the tendency for the angle of the mandible to be expanded and for its posterior border to become very large and rounded. Thus Necrolemur and Microchoerus have advanced far from the primitive tarsioïd type and indicate some of the structural stages through which the actual ances-*

Catarrhinae. Straus (Straus, 1953, p. 87) states: "*The matter of a possible tarsioïd origin for the catarrhines has already been discussed. Granting its probability, it remains a question whether any or all of the Anthropoidea of the Old World arose as such directly from prosimian ancestors or whether they first passed through a 'platyrrhine' stage more or less resembling the more generalized of the living New World monkeys. Each of these suppositions has its advocates. The many remarkable morphological resemblances between the more advanced platyrrhines and some of the catarrhines bear upon this question. It remains to be determined whether these are merely evolutionary parallelisms or are evidences of an even closer relationship. At the moment, the former interpretation appears to be the more reasonable one.*"

tors of the *Old World series probably passed.*"¹⁰¹ In view of the fact that the known forms of Necrolemurinae are too specialized to be the direct ancestors of Suborder Anthropoidea,¹⁰² and also taking into consideration the condition of the roots in P₃ of Eocene Lemuriformes and that of Eocene Tarsiiformes with three or four premolars I consider it more probable that in the forerunners of Ceboidea P₃ had two separate roots and that the tendency to have one root developed in post-Eocene times.

On the other hand, from the evidence of Eocene Lemuriformes and Eocene Tarsiiformes, it is evident that in the Tarsiiforme ancestors of Ceboidea P₄ and the three lower molars had two separate roots and that the tendency of present Ceboidea to have a single root in P₄ and fused roots in lower molars developed in post-Eocene times.

SUPERFAMILY CERCOPITHECOIDEA¹⁰³

The skiagram of the mandibular fragment of *Amphipithecus mogaungensis* Colbert (fig. 36) from the upper Eocene of Burma, first described by Colbert,¹⁰⁴ is not at all clear.¹⁰⁵ In the skiagram of *Amphipithecus* which, although considered to be of pongid affinities by Colbert¹⁰⁶ and Gregory,¹⁰⁷ is still of uncertain taxonomic position,¹⁰⁸ the pulp cavities of P₃, P₄ and M₁ cannot be discerned.

¹⁰¹ Gregory, 1920-1921, No. 3, pp. 400-402.

¹⁰² Ibid., p. 396 and 400.

¹⁰³ After Simpson, 1950, p. 66.

¹⁰⁴ Colbert, 1937 and 1938, pp. 290-298.

¹⁰⁵ *Amphipithecus* is included here not because it is a cercopithecoïd, but because its affinities seem to be closer with the Catarrhinae than with Platyrrhinae or Prosimii, as well as for the reason that it is an early primate that throws light on the evolution of pulp cavities and roots of the lower cheek teeth of Catarrhinae.

¹⁰⁶ Colbert, 1937, p. 15 and 1938, p. 297.

¹⁰⁷ Gregory, 1951, p. 475.

¹⁰⁸ Simpson (1950, p. 68) describes *Amphipithecus* under the heading of "*Possible pongids of uncertain affinities.*" Referring to the time of the separation of the cercopithecoïd and anthropoid ape-Man line Le Gros Clark (1950, p. 231) states: "*The meagre evidence of these Oligocene fossils, taken in conjunction with other further evidence now available that the cercopithecoïd type of dentition had already become well differentiated and established by Miocene times, and taking into consideration also the morphological contrasts in molar structure, certainly appears to lead to the provisional inference that the cercopithecoïd and hominoid sequences had separated in their evolutionary history at least as far back as*

But from the skiagram as well as the drawing published by Colbert,¹⁰⁹ it can clearly be seen that the first lower molar of this form had two separate roots and a very shallow body, the place of separation of the two roots being very near the enamel margin. The presence of a shallow body indicates that this tooth is very probably cynodont. The same may be true also of P_3 and P_4 of this form. As can clearly be seen from the skiagram and the drawings of Colbert,¹¹⁰ P_3 , P_4 and M_1 of this form had two separate roots.¹¹¹ In this form, with three premolars of which the first one, corresponding to P_2 of *Ceboidea* and *Prosimii*, represented in the mandibular fragment by its root, is, as pointed out by Colbert,¹¹² clearly reduced, indicating that this Burmese fossil genus was evolving in the direction of *Catarrhinae*. In the skiagram the root of P_2 can be discerned before the mesial root of P_3 and it is seen that this tooth (P_2) had a single root, which may have been derived from the single-rooted P_2 of Eocene *Tarsiiformes*.

In contrast to the skiagram of *Amphipithecus*, that of *Apidium phiomensis* Osborn, which is a primitive cercopithecoid monkey from the Oligocene of Fayum in Egypt,¹¹³ first described by Osborn,¹¹⁴ is very clear indeed (fig. 37). From the skiagram of *Apidium phiomensis* which represents a young individual, it can be seen that P_4 , M_1 and M_2 had erupted but had not yet completed their development as the tips of their roots are still open. Although they have not yet completed their development, first and second lower molars are strongly cynodont. In the third lower molar, which is still in its socket, the floor of the pulp cavity had just started to be formed together with a part of the two roots. The pulp cavity of this immature

Oligocene times. It seems probable, indeed, that the dichotomy may even have occurred at a stage of evolution represented by Amphipithecus, as suggested in the diagram in Pl. XI, fig. 1." The taxonomic position of *Amphipithecus* which I had examined in New York, through the kind permission of Dr. Colbert, will be discussed in a coming study.

¹⁰⁹ Colbert, 1937, figs. 1-2.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Colbert describes P_4 and P_3 of this form as having respectively 4 and 3 roots and P_2 as possessing two roots (Colbert, 1937, pp. 2-5).

¹¹² Colbert, 1937, p. 8 and 1938, p. 295.

¹¹³ Gregory, 1920-1921, No. 4, pp. 616-618; Le Gros Clark, 1950, pp. 230-231; Şenyürek, 1951, p. 462.

¹¹⁴ Osborn, 1908, pp. 271-272.

third lower molar is, because of its younger age, larger than that of the second lower molar and is, relatively speaking, as deep as that of the immature first lower molar of a *Colobus polycomus* shown in fig. 46. There can be no doubt that when this M_3 had matured, it would be strongly cynodont. In this third lower molar the root canal of the distal root, which is elongated antero-posteriorly, is very extensive, the significance of which will be discussed later.

From the skiagram it is seen that the top of the crown of P_4 is still at a somewhat lower level than that of M_1 . Also, in P_4 the root canals of the roots are larger, the walls of the roots and the floor of the pulp cavity are thinner than those of the second lower molar. Thus it is evident that in this Oligocene genus P_4 erupted after M_2 . This would explain the slightly deeper pulp cavity of P_4 than that of M_2 . However, it is clear that when this tooth had finally fully matured, the size of the pulp cavity would be further reduced and would probably be only as large as those of the cynodont P_4 of a *Cercocebus*, a *Colobus* and a *Pygathrix* shown respectively in figs. 43, 47 and 51.

It is evident that in *Apidium* P_4 erupted somewhat later than M_2 and long before M_3 , which is still in its socket, as is also the case in the majority of Ceboidea, Cercopithecidae and the anthropoids,¹¹⁵ and unlike the Eocene Lemuriformes *Adapis* and *Notharctus* in which the premolars erupted after M_3 .¹¹⁶ From the evidence of *Apidium* it is clear that the sequence of eruption of the permanent teeth characteristic of a large portion of Catarrhinae (anthropoid

¹¹⁵ See Schultz, 1935, fig. 2. According to Schultz, in the series of Anthropoidea studied by him, only in the mandibles of a few *Saimiri* and in both the upper and lower jaws of a large series of the genus *Pygathrix* do the premolars erupt after the eruption of third molars (Schultz, 1935, pp. 512 and 519). However, it can be seen from the skiagram of a *Pygathrix aurata* (labelled in the Museum of Comparative Zoology as *Pithecus aurata*) shown in fig. 51 that in this specimen P_4 had fully formed and erupted, while M_3 was still immature. This finding supports the sequence of eruption in *Pygathrix aurata* observed by Bolk (cited by Schultz, 1935, p. 519), according to which, as cited by Schultz, in this species the premolars erupt after the second and before the third molars. Thus, from the findings of Schultz and Bolk and the specimen examined by me, it appears that the sequence of eruption in genus *Pygathrix* is variable and that the species *Pygathrix aurata* seems to deviate in this respect from the other species studied by Schultz (1935).

¹¹⁶ See Gregory, 1920, pp. 152-154.

apes, Cercopithecinae and the majority of Colobinae), in which the premolars usually erupt after M_2 and before M_3 ,¹¹⁷ goes back, at least, to the Oligocene times.¹¹⁸

From the skiagram of *Apidium* it is seen that P_4 , M_1 , M_2 and M_3 of this form have two completely separate roots. In the skiagram, in front of the mesial root of P_4 , is seen a long vertical socket which represents the distal root of P_3 and from the configuration of this socket it seems probable that this tooth of *Apidium* also had two separate roots. In the first and second lower molars of *Apidium* the two roots are nearly vertical, while in P_4 the tips of the two roots approach each other. The configuration of the roots in P_4 , M_1 and M_2 of *Apidium* probably represents the primitive condition for the roots of the corresponding teeth of modern Cercopithecidae.

To summarize the account on *Amphipithecus*, whatever its affinities may be, and the cercopithecoid *Apidium*, it can be stated that these early primates had preserved the cynodontism of their Eocene Tarsiiforme ancestors. P_2 of *Amphipithecus*, which was lost in later Catarrhinae, may have derived its single root from the single-rooted P_2 of some Eocene Tarsiiformes. On the other hand, *Amphipithecus*, in its preserved P_3 , P_4 and M_1 , and *Apidium*, in P_4 , M_1 , M_2 and M_3 and probably also in P_3 , had retained the primitive two separate roots of their Eocene Tarsiiforme ancestors. The presence of two separate roots in P_3 of *Amphipithecus* and probably also in P_3 of *Apidium* indicates that these early primates and also the later Catarrhines could not have been derived from *Microchoerus* of Necrolemurinae in which this tooth had only a single root. It is evident that the ancestors of Catarrhinae must be sought among the Eocene Tarsiiformes, at a more primitive level of evolution than Necro-

¹¹⁷ See Schultz, 1935, fig. 2.

¹¹⁸ The sequence of eruption observed in the Eocene Lemuriforme genera *Adapis* and *Notharctus* (see Gregory, 1920, pp. 152-154) and the Oligocene cercopithecoid genus *Apidium* and the mode of eruption prevailing in the majority of modern Anthropeidea, support the conclusion of Schultz that the condition prevailing in *Homo sapiens*, in which the premolars erupt before the second molars, is a highly modified mode of eruption (see Schultz, 1945, pp. 542 and 576). For this Schultz (1935, p. 542) states: "In other words, it is unquestionably a new and exclusive acquisition of man that his M_2 erupt comparatively late and his Premolars and, particularly, Canines relatively early."

lemurinae and with two roots in P_3 . Furthermore, the evidence of *Amphipithecus* and *Apidium* clearly shows that the taurodontism and the tendency to have a single root in P_3 and P_4 and fused roots in some lower molars observed in modern Ceboidea, in which these South American monkeys resemble some forms of higher primates, are definitely of independent origin.

In my series the modern Cercopithecidae is represented by 17 specimens of which eleven belong to Cercopithecinae and six to Colobinae. As can be seen from an examination of the skiagrams, some of the teeth had not yet completed their development, while some were mature. But still in 15 of the specimens the available P_4 and the lower molars are cynodont and indeed in some cases strongly so (figs. 38-51). The only exceptions to this rule are found in two specimens of *Cercopithecus talapoin* from French Congo, shown in fig. 52 (*a* and *b*), which are the only two specimens of this species X-rayed. In one of these P_3 and P_4 are moderately taurodont, M_1 is cynodont, while M_2 and M_3 are moderately taurodont (fig. 52 *a*). In the other specimen of *Cercopithecus talapoin* P_4 is hyper-taurodont, while M_1 , M_2 and M_3 are moderately taurodont (fig. 52 *b*).

Lyne has published the skiagram of the mandible of a *Papio* ("*Cynocephalus babouin*").¹¹⁹ From an examination of Lyne's skiagram it can be seen that in his specimen also P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 are strongly cynodont, as the first and second lower molars of the specimens of *Papio* X-rayed by me (figs. 44 and 45). Thus it appears that the norm for modern Cercopithecidae is cynodontism,¹²⁰ and that the cases of taurodontism seem to be rare.

P_3 of one specimen (a *Cercopithecus talapoin*) and P_4 of three specimens (a *Cercocebus albigena*, a *Colobus polycomus* and one *Pygathrix aurata*) have two separate roots (figs. 52*a*, 43, 47 and 51), which is also true for the P_3 and P_4 of the *Papio* published by Lyne.¹²¹ However, P_4 of the *Cercopithecus talapoin* cited (fig. 52*a*), differs from those of *Cercocebus*, *Colobus* and *Pygathrix* in having a larger body, a moderate degree of taurodontism and relatively shorter roots, of

¹¹⁹ Lyne, 1916, fig. 4.

¹²⁰ See Şenyürek, 1939, p. 121 and p. 127.

¹²¹ Lyne, 1916, fig. 4.

which slightly more than half are free. The same is also true for P_3 of this specimen (fig. 52a). In P_4 of the second specimen of *Cercopithecus talapoin* (fig. 52 b), the tendency seen in P_4 of the individual shown in fig. 52a has been carried further. In P_4 of this individual nearly three-quarters of the roots are fused with a large pulp cavity, only about a quarter of the two roots being free in the tip portion.¹²² In having largely fused roots, P_4 of this *Cercopithecus talapoin* differs conspicuously not only from the corresponding teeth of other modern cercopithecoids but also from *Apidium* and *Amphipithecus* which had in this tooth two separate roots.

In all the specimens of modern Cercopithecidae X-rayed, including the two individuals of *Cercopithecus talapoin*, the available M_1 , M_2 and M_3 have two separate roots, the same also being true for the three lower molars of the *Papio* published by Lyne.¹²³ However, it may be mentioned here that the lower molars and especially M_2 and M_3 of *Cercopithecus talapoin* differ from those of other modern cercopithecoid genera and species in having relatively larger bodies and relatively shorter roots.

An examination of the skiagrams will show that the distal root of M_3 in *Colobus* (figs. 48-49) and *Pygathrix* (figs. 50-51) is double. When these teeth are examined externally, it is seen that the distal root of M_3 is, on the buccal side, divided by a vertical groove into an anterior and a posterior portion, the latter supporting the large hypoconulid. This same double distal root is also seen in the M_3 of *Papio* published by Lyne.¹²⁴ In the third lower molars of some specimens of *Papio* and *Nasalis*, examined externally, I found that M_3 in both genera had a double distal root and a large hypoconulid, with sometimes even a 6th cusp. In contrast to the above, in the specimen of *Cercocebus albigena*, with a relatively small hypoconulid, shown in fig. 43, the distal root of M_3 is single. But in the third lower molars of two other *Cercocebus* I examined externally, I observed that the distal root was double and there was a large hypoconulid. On the other hand, in both specimens of *Cercopithecus talapoin* X-rayed

¹²² It may be mentioned here that in this tooth also the fusion is due to the extension of the pulp cavity.

¹²³ Lyne, 1916, fig. 4.

¹²⁴ Ibid.

(fig. 52, *a* and *b*) the distal root of the third lower molar is single and the hypoconulid has been lost, as is true also of the other species of *Cercopithecus*. From the account given it is clear that double distal roots occur in the third lower molars of some genera of both Cercopithecinae and Colobinae.

In the specimen of *Pygathrix aurata* shown in fig. 51 and in the *Papio* published by Lyne,¹²⁵ the distal root of the third lower molar, which is still immature, has a large antero-posteriorly elongated root canal which is divided by a thin vertical partition, which seems to have just started forming, into an anterior and a posterior canal. In the still immature third lower molar of a *Cercocebus*, examined externally in the United States National Museum, I observed that the root canals of anterior and posterior parts of the double distal root were completely confluent. In the not yet completely developed third lower molar of a *Colobus polycomus* shown in fig. 47, which is older than that of *Pygathrix aurata* shown in fig. 51, the dilated root canal of the distal root is single without any partition. On the other hand, in the fully mature third lower molars of a *Pygathrix potenzi* (fig. 50), and of two *Colobus polycomus* (figs. 48-49), the root canal of the anterior portion of the distal root is separated by a thick partition from the posterior portion of this root.

As was stated before, in *Apidium* the distal root of the immature third lower molar, which is younger than that of *Pygathrix aurata* shown in fig. 51 and that of *Papio* published by Lyne,¹²⁶ has an antero-posteriorly elongated distal root with a very large root canal in which there is no sign of partition. Although the third lower molar of *Apidium* is still in its socket and could not be examined externally, from the account given above it is apparent that in *Apidium* we are dealing with a double distal root which is characteristic of some modern cercopithecoids. We have already noted that a double distal root is present in the third lower molars of some Prosimii, fossil as well as recent, viz., *Washakius insignis*, *Microchoerus erinaceus*, *Notharctus matthewi*, *Progalago robustus* and *Galago senegalensis*. Thus it is probable that the double distal root in the third lower molar of some

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

modern cercopithecoids and *Apidium* was derived from that of some Eocene Tarsiiformes.

To summarize the account on modern cercopithecoids it can be stated that most of them have retained the cynodontism seen in *Apidium*, *Amphipithecus* and the Eocene Prosimii. From the fossil record it is evident that the taurodontism seen in *Cercopithecus talapoin* is a relatively new feature, that was acquired in post-Oligocene times. Indeed, as the teeth of other species of the genus *Cercopithecus* X-rayed are cynodont (see figs. 39-42), it is very probable that the taurodontism manifested in the modern *Cercopithecus talapoin* is, relatively speaking, a fairly recent development. In the lower premolars and molars of most of the modern cercopithecoids the primitive two separate roots have been retained. From the fossil record it is evident that the largely fused roots of P₄ in one specimen of *Cercopithecus talapoin* X-rayed is a fairly recent development.¹²⁷ The same can be said to be true for the larger bodies and relatively shorter roots in the lower premolars and molars, especially the second and third lower molars, of *Cercopithecus talapoin*. It is probable that the double distal root of the third lower molar of *Apidium* and some modern cercopithecoid genera was derived from that of some Eocene Tarsiiformes and that of this double root, the posterior portion, which originally supported a large hypoconulid in the third lower molar, was lost with the reduction or disappearance of hypoconulid in the course of evolution of some modern cercopithecoids.

CONCLUSION

1. As is true for man, in infrahuman primates also the size of the pulp cavity diminishes gradually during the development, from the immature toward the mature teeth.

2. The increase in size of the pulp cavities from the first to the third lower molar, observed in many primates, is in the main probably due to age, but in some primates, in addition to age, there

¹²⁷ The form of the root of P₄ of this *Cercopithecus talapoin* recalls that of the corresponding tooth of Siamang shown in fig. 56. But from the fossil record it is apparent that this similarity in root form of P₄, as well as the resemblance in taurodontism seen between *Cercopithecus talapoin* and some of the higher primates are of independent origin.

is also an inherent tendency to increase the size of the pulp cavity from before backwards in the lower molars. It also seems that some forms of Prosimii have acquired a tendency to reduce the size difference between the pulp cavities of the second and third lower molars.

3. The Eocene Lemuriformes and Tarsiiformes are cynodont. The fossil record clearly shows that cynodontism is the basal primitive condition for all the later forms of primates.

4. The primitive cynodontism of Eocene Prosimii has been retained by the modern Lemuriformes, most of the Lorisiformes and in *Tarsius spectrum*. The hyper-taurodontism observed in the third lower molar of one specimen of *Nycticebus bengalensis* (*Nycticebus coucang bengalensis*) is probably a recent acquisition.

5. Modern Ceboidea exhibit a strong tendency to have taurodont teeth, which is a post-Eocene development, as this feature is not present in Eocene Prosimii.

6. Most of the modern cercopithecoids have retained the cynodontism seen in *Apidium*, *Amphipithecus* and the Eocene Prosimii. The taurodontism seen in modern *Cercopithecus talapoin* is probably a fairly recent development.

7. The taurodontism found in modern Ceboidea, in one *Nycticebus bengalensis* (*Nycticebus coucang bengalensis*) and in *Cercopithecus talapoin* are clearly of independent origin.

8. In the primitive ancestors of primates P_2 , P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 probably had two separate roots and P_1 , which is lost in all modern forms, probably had one root. But by the end of the Eocene period P_2 of some species of *Notharctus* and of some Tarsiiformes had already acquired a single root.

9. In modern Lemuridae, P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 have retained the two separate roots of the primitive Prosimii, while their P_2 has acquired a single root. On the other hand, in *Propithecus* of Indriidae in which P_2 has been lost, P_3 and P_4 have acquired a single root, which is probably a post-Eocene development, while the lower molars retain the primitive two roots.

10. Modern Lorisiformes have retained the primitive two roots in P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and, in most cases, in M_3 . On the other hand, P_2 of Lorisiformes has acquired a single root, which can be traced

back to the early Miocene period.¹²⁸ The fused single root seen in the third lower molar of one individual of *Nycticebus bengalensis* (*Nycticebus coucang bengalensis*) is evidently a recent development.

11. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 of modern *Tarsius spectrum* has retained the two separate roots of primitive Eocene Tarsiiformes. P_3 of *Tarsius spectrum* may have one or two roots, which shows that the modern genus could not have been derived from *Microchoerus* of upper Eocene in which P_3 had already acquired a single root. As *Pseudoloris parvulus* had two roots in P_3 , it is probable that the tendency to have a single root in P_3 of some individuals of *Tarsius spectrum* developed in post-Eocene times. On the other hand, the single-rooted P_2 of *Tarsius spectrum* is probably directly derived from the one-rooted P_2 of the primitive *Pseudoloris*. The single-rooted P_2 of Tarsiiformes and those of modern Lemuriformes-Lorisiformes apparently are of independent origin.

12. Modern Ceboidea shows a strong tendency to have a single root in the three lower premolars and a tendency to fuse the roots of some lower molars. It is probable that the single-rooted P_2 of Ceboidea is derived from the single-rooted P_2 of Eocene Tarsiiformes. On the other hand, the tendency of modern Ceboidea to have a single root in P_3 and P_4 and fused roots in some of the lower molars must have developed in post-Eocene times. It was stated before that P_2 of modern Lemuriformes-Lorisiformes, P_3 - P_4 of *Propithecus* and M_3 of one *Nycticebus* also had one root. It is evident that the similarities in the roots of these teeth of Ceboidea to those of the other forms mentioned are clearly of independent origin. Similarly, the single-rooted P_3 of some individuals of *Tarsius spectrum*, in which this tooth may have one or two roots, and the single-rooted P_3 of Ceboidea are due to parallelism.

13. P_2 of *Amphipithecus mogaungensis*, which tooth is lost in later Catarrhinae, may have derived its single root from the one-rooted P_2 of Eocene Tarsiiformes. Most of the modern cercopithecoids have

¹²⁸ Although some later forms of *Notharctus* had acquired a single root in P_2 , as the genus *Notharctus* is too specialized and is not on the line of ascent to the modern Lemuriformes (see Le Gros Clark, 1934, pp. 82-83, 259 and fig. 87), it is probable that the single-rooted P_2 of modern Lemuriformes and Lorisiformes developed independently of that of the later species of *Notharctus*.

A STUDY OF THE PULP CAVITIES AND ROOTS

E R R A T A

During the course of printing of the pictures some figures have been further enlarged and some reduced, necessitating a correction in the scales of the enlargements which had already been published with the text. The correct sizes of the figures are as follows :

- Fig. 1. Enlarged about 2.2 times.
- Fig. 2. Enlarged about 1.6 times.
- Fig. 8. Enlarged about 3.3 times.
- Fig. 13. Enlarged about 2.1 times.
- Fig. 20. Enlarged about 2.3 times.
- Fig. 21. Enlarged about 3.3 times.
- Fig. 23. Enlarged about 4.4 times.
- Figs. 25-29. About natural size.
- Fig. 30. Enlarged about 2.9 times.
- Figs. 31-33. About natural size.
- Fig. 34. Slightly larger than natural size.
- Figs. 39-48. Slightly larger than natural size.
- Fig. 52. Enlarged about 3.4 times.
- Fig. 53. Slightly larger than natural size.
- Fig 56. Slightly larger than natural size.

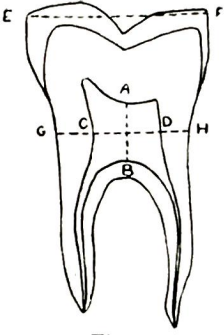

Fig. 1

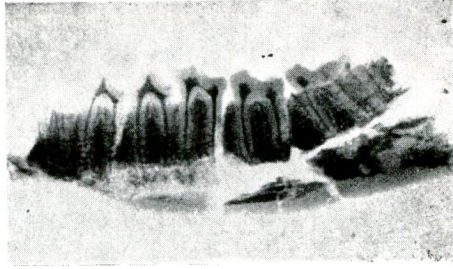
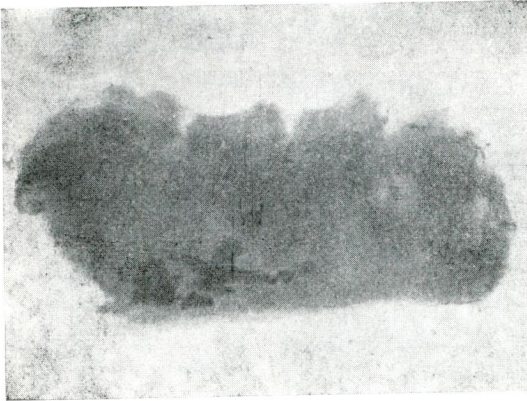

Fig. 2

← Fig. 3

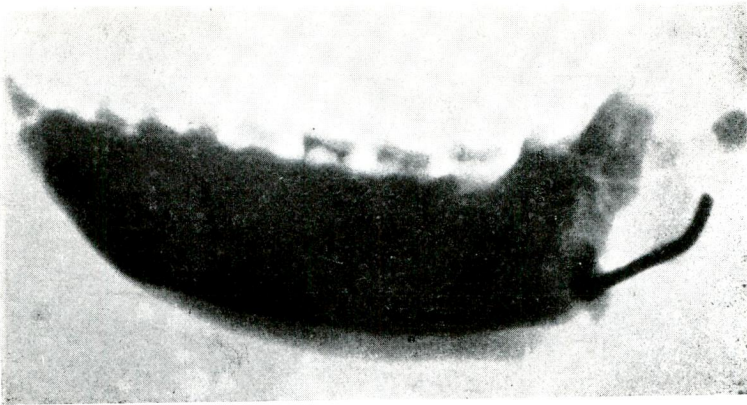

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

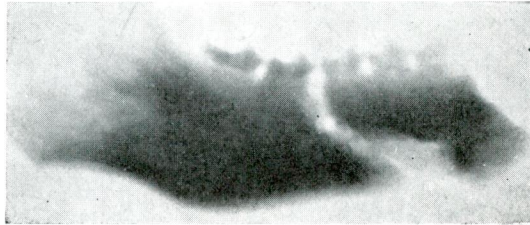

Fig. 7

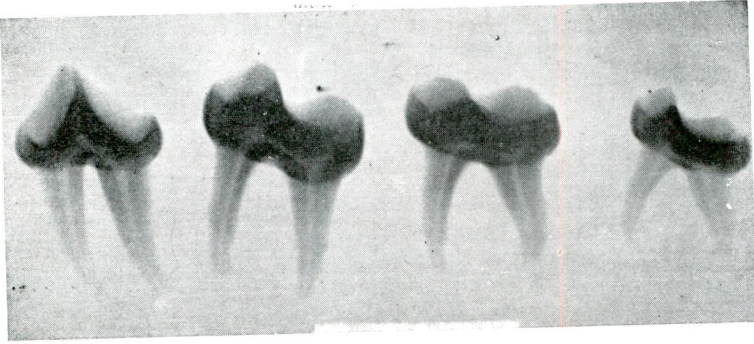

Fig. 8

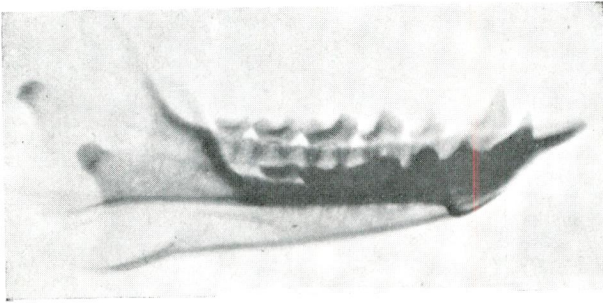

Fig. 9

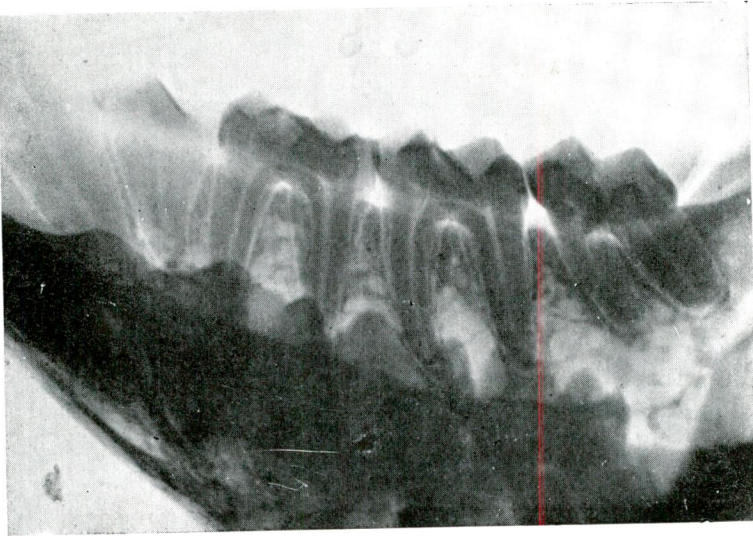
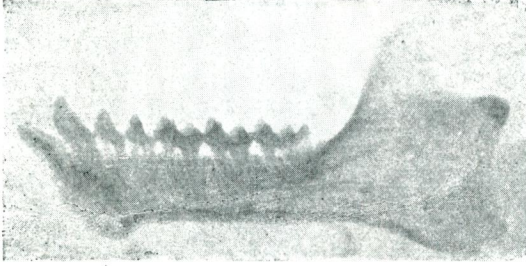

Fig. 10

← Fig. 11

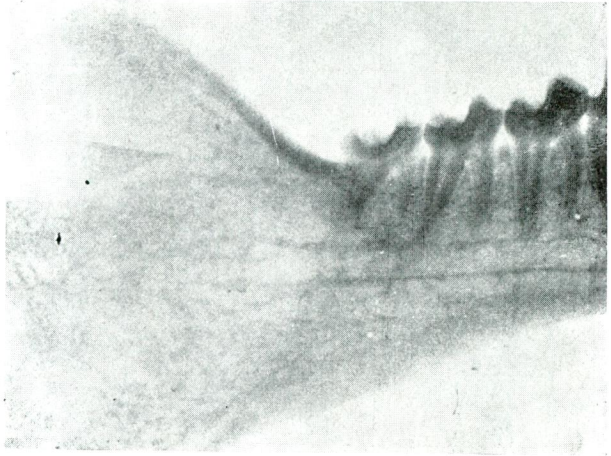

Fig. 12 →

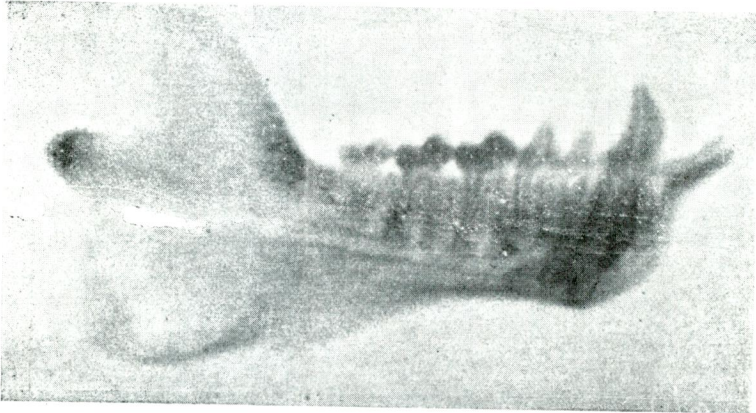

Fig. 13

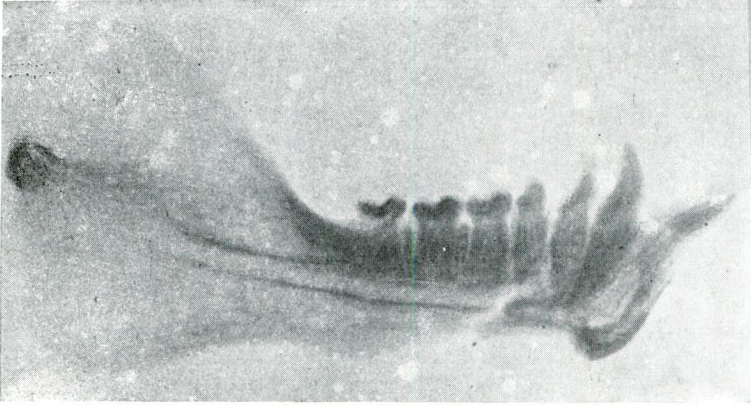

Fig. 14

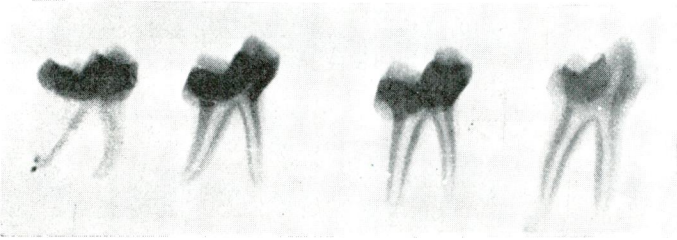

Fig. 15

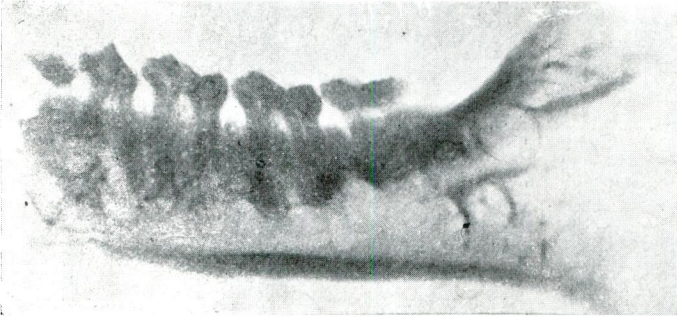

Fig. 16

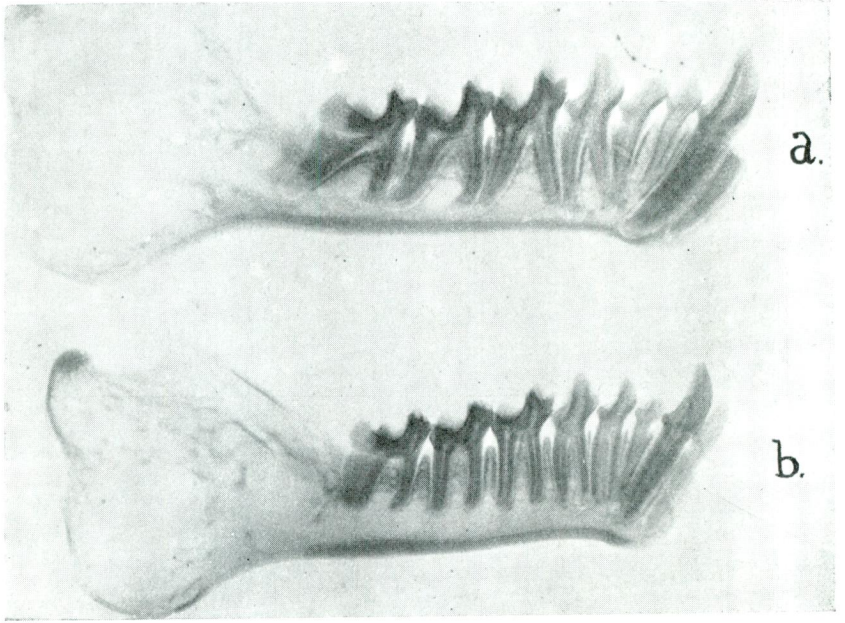

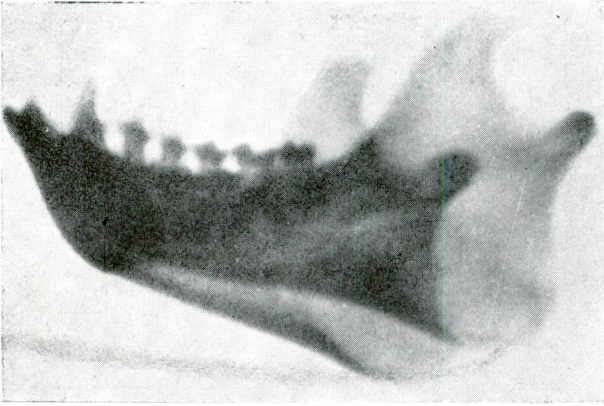
Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

← Fig. 20

Fig. 21 →

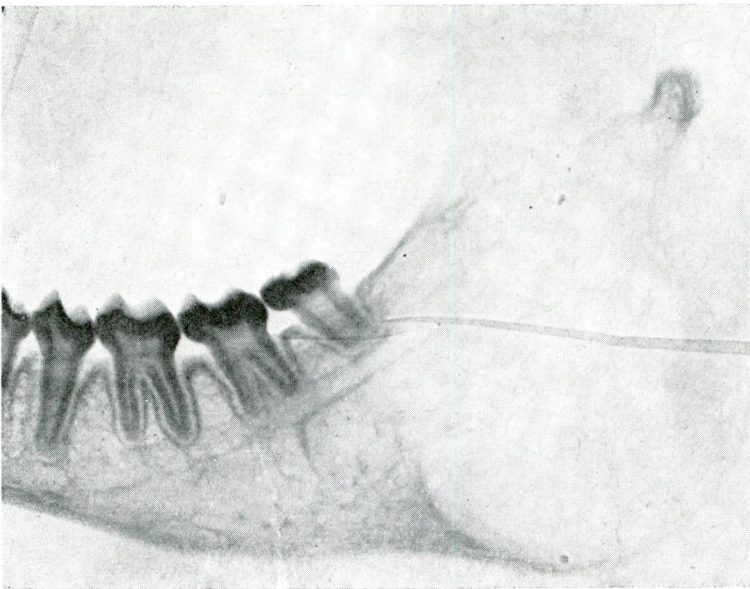

Fig. 22

M. Şenyürek

Fig. 23

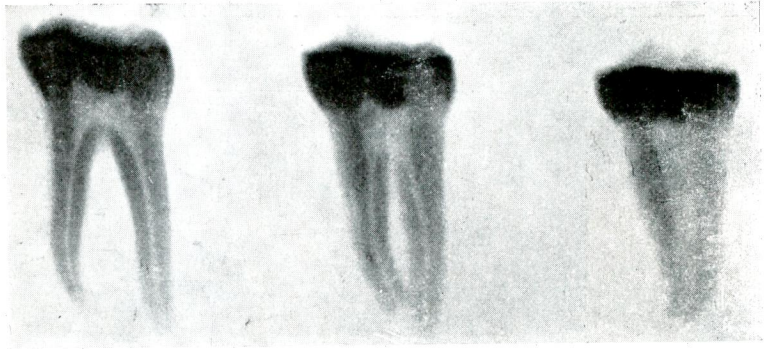

Fig. 24

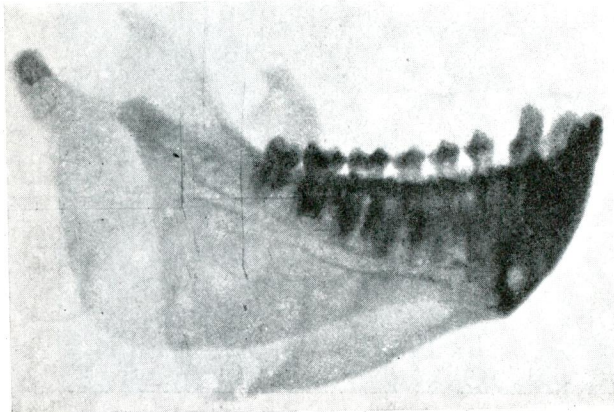

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

← Fig. 29

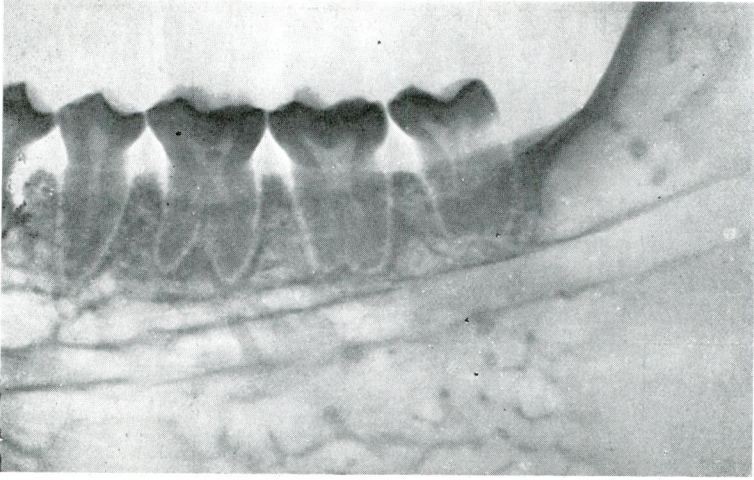

Fig. 30

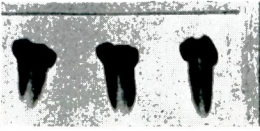

Fig. 31

Fig. 32

Fig. 33

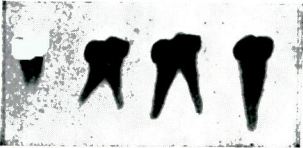

Fig. 34

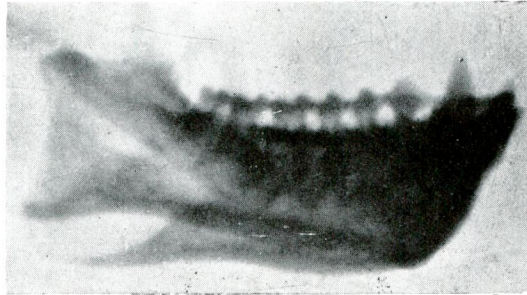

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

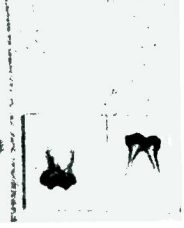

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

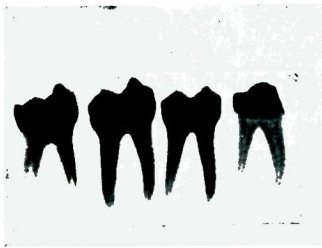

Fig. 43

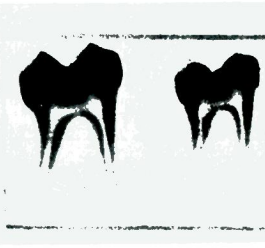

Fig. 44

Fig. 45

Fig. 46

Fig. 47

Fig. 48

Fig. 49

Fig. 50

Fig. 51

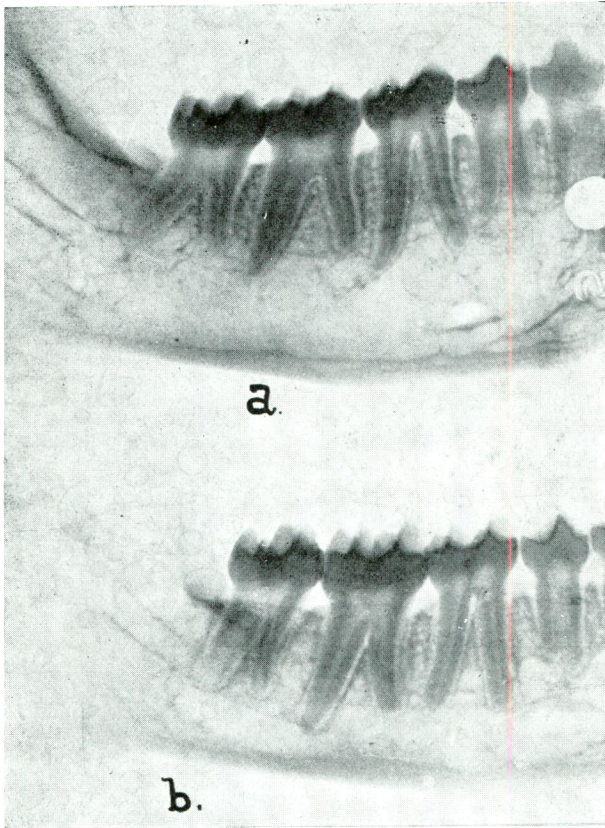

Fig. 52

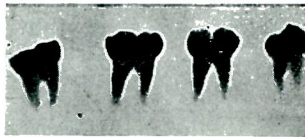

Fig. 53

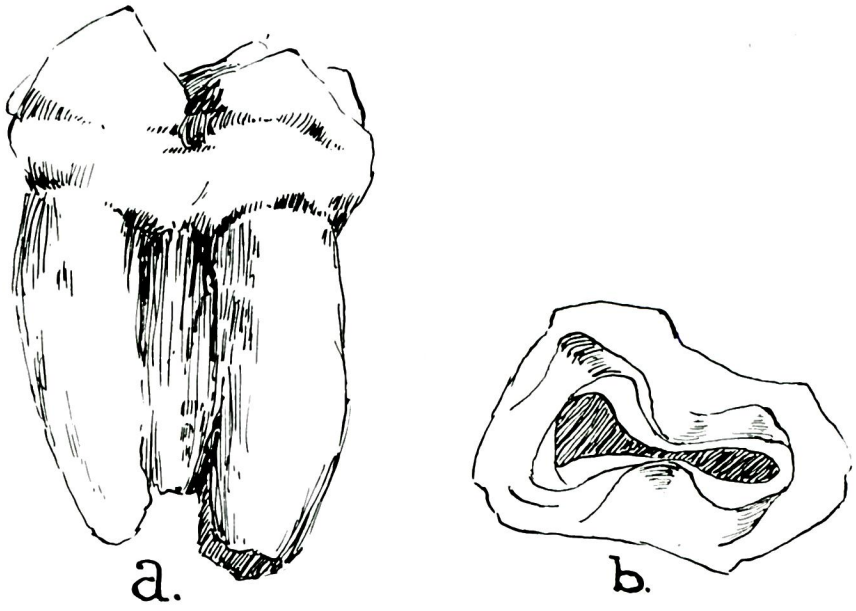

Fig. 54

← Fig. 55

Fig. 56 →

retained the primitive two roots in P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . The largely fused roots of P_4 of one specimen of *Cercopithecus talapoin* and the relatively shorter roots of the lower premolars and molars of this species are very probably fairly recent acquisitions.

14. The double distal root of the third lower molars of some modern cercopithecoids is probably due to the retention of a primitive feature, that goes back to *Apidium* and Eocene Tarsiiformes and during the evolution of cercopithecoids the posterior portion of this double distal root has been lost in the third lower molars of some modern genera.

LITERATURE CITED

- ADOLFF, P. : *Die Zähne des Homo primigenius von Krapina*. Anatomischer Anzeiger, Band XXXI, Nos. 11-12, 1907, pp. 273-282.
- ADOLFF, P. : *Das Gebiss des Menschen und der Anthropomorphen*. Berlin, 1908.
- BARTH, F. : *On the relationships of early primates*. American Journal of Physical Anthropology, Vol. 8, New Series, No. 2, 1950, pp. 139-149.
- BENNEJEANT, CH. : *Les dentures temporaires des Primates*. Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris, Vol. 4- Series X, Fascicules 1-2, 1953, pp. 11-44.
- BLACK, D. : *On a lower molar hominid tooth from the Chou Kou Tien deposit*. Palaeontologia Sinica, Series D, Vol. VII, Fascicule I, 1927.
- BLUNTSCHLI, H. : *Anthropologie der Kiefer und Zähne*. In Handwörterbuch der Gesamten Zahnheilkunde. Band I, A - F. Leipzig und Berlin, 1929, pp. 148-179.
- BOULE, M. and VALLOIS, H. V. : *Les hommes fossiles. Éléments de Paléontologie humaine*. Paris, 1952.
- BROOM, R. and SCHEPERS, G. W. H. : *The South African fossil Ape-Men. The Australopithecinae*. Transvaal Museum Memoir No. 2, Pretoria, 1946.
- BROOM, R. and ROBINSON, J. T. : *Swartkrans Ape-Man. Paranthropus Crassidens*. Transvaal Museum Memoir No. 6, Pretoria, 1952.
- CAMPBELL, T. D. : *Dentition and palate of the Australian aboriginal*. Keith Sheridan Foundation Publications No. 1, University of Adelaide, Adelaide, 1925.

- CLARK, W. E. LE GROS : *Early forerunners of man. A morphological study of the evolutionary origin of the primates.* London, 1934.
- CLARK, W. E. LE GROS : *Evolutionary parallelism and human phylogenv.* Man, Vol. XXXVI, No. 2, 1936, pp. 4-8.
- CLARK, W. E. LE GROS : *History of the primates.* British Museum (Natural History), London, 1949.
- CLARK, W. E. LE GROS : *New Palaeontological evidence bearing on the evolution of the Hominoidea.* Quarterly Journal of the Geological Society of London, Vol. CV, part 2, 1950, pp. 225-264.
- CLARK, W. E. LE GROS and THOMAS, D. P. : *The Miocene Lemuroids of East Africa.* Fossil Mammals of Africa, No. 5, British Museum (Natural History), London, 1952.
- COLBERT, E. H. : *A new primate from the upper Eocene Pondaung formation of Burma.* American Museum Novitates, No. 951, October 1, 1937.
- COLBERT, E. H. : *Fossil mammals from Burma in the American Museum of Natural History.* Bulletin of the American Museum of Natural History, Vol. LXXIV, Art. VI, New York, 1938, pp. 255-436.
- COOPER, C. FORSTER : *Microchoerus erinaceus (Wood).* The Annals and Magazine of Natural History, Vol. VI - eighth series, 1910, pp. 39-43.
- ELLIOT, D. G. : *A review of the Primates.* Monographs of the American Museum of Natural History, Monograph Series, Volumes I - III, New York, 1912.
- FRIANT, M. : *Classification générique des Lémuriens actuels, principalement basée sur l'ostéologie et la dentition.* Acta Anatomica, Vol. VI, Fascicule 1/2, 1948, pp. 152-174.
- GORJANOVIC' - KRAMBERGER, K. : *Die Kronen und Wurzeln der Mahlzähne des Homo primigenius und Ihre genetische Bedeutung.* Anatomischer Anzeiger, Band XXXI, Nos. 4-5, 1907, pp. 97-134.
- GREGORY, W. K. : *On the structure and relations of Notharctus, an American Eocene primate.* Memoirs of the American Museum of Natural History, New Series, Vol. III, Part II, 1920.
- GREGORY, W. K. :¹²⁹ *The origin and evolution of the human dentition.* The

¹²⁹ In the text reference to this publication is made as Gregory, 1920-1921, to distinguish it from the other monograph of this author also published in 1920.

- Journal of Dental Research, Vol. II, Nos. 1, 2, 3, 4, 1920; Vol. III, No. 1, 1921.
- GREGORY, W. K.: *Evolution emerging. A survey of changing patterns from primeval life to man.* New York, 1951.
- HILL, W. C. O. : *Primates. Comparative anatomy and taxonomy. I. Strepsirhini.* Edinburgh, 1953.
- HOOTON, E. A. : *Man's poor relations.* New York, 1942.
- HOOTON, E. A. : *Up from the ape.* New York, 1946.
- KEITH, SIR A. : *Problems relating to the teeth of the earlier forms of prehistoric man.* Proceedings of the Royal Society of Medicine, Vol. VI, Odontological Section, London, 1913, pp. 103-119.
- KEITH, SIR A. : *The antiquity of man.* II volumes, London, 1929.
- KEITH, SIR A. : *New discoveries relating to the antiquity of man.* London, 1931.
- LYNE, W. C. : *The significance of the radiographs of the Piltdown teeth.* Proceedings of the Royal Society of Medicine, Vol. 9 (Session 1915-16), Odontological Section, 1916, pp. 33-51.
- MACINNES, D. G. : *Notes on the East African Miocene primates.* Journal of the East African Natural History Society, Vol. XVII, Nos. 3-4 (77-78), 1943, pp. 141-181.
- MILLER, G. S. : *The Piltdown jaw.* American Journal of Physical Anthropology, Vol I, No. 1, 1918, pp. 25-52.
- NELSON, C. T. : *The teeth of the Indians of Pecos Pueblo.* American Journal of Physical Anthropology, Vol. XXIII, No. 3, 1938, pp. 261-293.
- OSBORN, H. F. : *New fossil mammals from the Fayum Oligocene, Egypt.* Bulletin of the American Museum of Natural History, Vol. XXIV, 1908, pp. 265-272.
- PEDERSEN, P. O. : *The East Greenland Eskimo dentition. Numerical variations and anatomy. A contribution to comparative ethnic odontology.* Kobenhavn, 1949.
- PIVETEAU, J. : *Recherches anatomiques sur les lémuriens disparus. Le genre Archaeolemur.* Annales de Paléontologie, Vol. XXXIV, 1948, pp. 127-172.
- SCHULTZ, A. H. : *Eruption and decay of the permanent teeth in primates.* American Journal of Physical Anthropology, Vol. XIX, No. 4, 1935, pp. 489-581.

- ŞENYÜREK, M. S. : *Pulp cavities of molars in Primates*. American Journal of Physical Anthropology, Vol. XXV, No. 1 and supplement, April-June, 1939, pp. 119-130.
- ŞENYÜREK, M. S. : *Anadolu'nun eski sakinlerinde taurodontism. The occurrence of taurodontism in the ancient inhabitants of Anatolia*. Belleten, Vol. XIII, No. 50, 1949, pp. 215-221 and 222-227.
- ŞENYÜREK, M. S. : *Trigonid-talonid height relation indices of the permanent lower molars of primates*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Revue de la Faculté de Langue, d'Histoire et de Géographie, Université d'Ankara), Vol. IX, No. 4, 1951, pp. 459-474.
- ŞENYÜREK, M. S. : *A study of the dentition of the ancient inhabitants of Alaca Höyük*. Belleten, Vol. XVI, No. 62, 1952, pp. 153-224.
- SHAW, J. C. M. : *Taurodont teeth in South African races*. Journal of Anatomy, Vol. 62, 1928, pp. 476-498.
- SHAW, J. C. M. : *The teeth, the bony palate and the mandible in Bantu races of South Africa*. London, 1931.
- SIMPSON, G. G. : *The principles of classification and a classification of Mammals*. Bulletin of the American Museum of Natural History, Vol. 85, New York, 1950.
- STEHLIN, H. G. : *Die Säugetiere des Schweizerischen Eocaen*. Abhandlungen der Schweizerischen Paläontologischen Gesellschaft, Vol. XLI, 1916, pp. 1299-1552.
- STRAUS, W. L. : *Primates*. In Anthropology Today, an encyclopedic inventory (Prepared under the Chairmanship of A. L. Kroeber), Chicago, 1953, pp. 77-92.
- TEILHARD DE CHARDIN, P. : *Sur quelques primates des Phosphorites du Quercy*. Annales de Paléontologie, Vol. X, 1916-1921, pp. 1-20.
- TOMES, SIR C. S. : (Edited by Tims, H. W. M. and Henry, C. B.): *A manual of dental anatomy. Human and Comparative*. London, 1923.
- TRATMAN, E. K. : *A comparison of the teeth of people. Indo-European racial stock with the Mongoloid racial stock*. The Dental Record, Vol. 70, No. 2 and No. 3, 1950 (Reprinted in: Yearbook of Physical Anthropology, Vol. 6, 1950, pp. 272-314. Published in 1951).
- WEIDENREICH, F. : *The dentition of Sinanthropus pekinensis. A comparative odontography of the hominids*. Palaeontologia Sinica, New Series D, No. 1 (Whole Series No. 101), Peking, 1937.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1. Ancient Egyptian. Peabody Museum, no. 59243. M_1 . Enlarged about 3 times (Drawn from Şenyürek, 1939, fig. 6).
- Fig. 2. *Pelycodus trigonodus*. American Museum of Natural History, No. 15017. P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 2 times.
- Fig. 3. *Pelycodus frugivorus*. Museum of Comparative Zoology, No. 3523. P_3 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 2.5 times.
- Fig. 4. *Notharctus osborni*. American Museum of Natural History, No. 11466. Mandible and permanent lower teeth. Enlarged about 2 times.
- Fig. 5. *Notharctus crassus*. American Museum of Natural History, No. 11982. Mandible and permanent lower teeth. Natural size.
- Fig. 6. *Adapis parisiensis*. Museum of Comparative Zoology, No. 8893. P_2 , P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 3 times.
- Fig. 7. *Adapis magnus*. American Museum of Natural History, No. 10511. P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Natural size.
- Fig. 8. *Lemur rubriventer*. Museum of Comparative Zoology, No. 8045. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 3.5 times.
- Fig. 9. *Lemur variegatus*. American Museum of Natural History, No. 77792. Mandible and permanent lower teeth. About natural size.
- Fig. 10. *Propithecus verreauxi*. Museum of Comparative Zoology, No. 16397. P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 3 times.
- Fig. 11. *Loris tardigradus*. American Museum of Natural History, No. 34257. Mandible and permanent lower teeth. Enlarged about 2.5 times.
- Fig. 12. *Nycticebus borneanus* (N.c. borneanus). United States National Museum, No. 142238. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 3.5 times.
- Fig. 13. *Nycticebus bengalensis* (N.c. bengalensis). American Museum of Natural History, No. 87279. Mandible and permanent lower teeth. Enlarged about 2.2 times.

- Fig. 14. *Perodicticus potto*. American Museum of Natural History, No. 52692. Mandible and permanent lower teeth. Enlarged about 2 times.
- Fig. 15. *Galago crassicaudatus*. Museum of Comparative Zoology, No. 26877. P₄, M₁, M₂ and M₃. Enlarged about 3 times.
- Fig. 16. *Microchoerus edwardsi* (*Necrolemur edwardsi*). Museum of Comparative Zoology, No. 8881. P₃, P₄, M₁, M₂ and M₃. Enlarged about 3 times.
- Fig. 17. *Tarsius spectrum*. Enlarged about 3.7 times.
 a: *Tarsius spectrum* (*T. philippensis*). United States National Museum, No. 144643. Mandible and permanent lower teeth.
 b: *Tarsius spectrum* (*T. fuscus*). United States National Museum, No. 220282. Mandible and permanent lower teeth.
- Fig. 18. *Callithrix* (*Hapale*) *santaremensis*. Museum of Comparative Zoology, No. 30586. P₄, M₁ and M₂. Enlarged about 5.6 times.
- Fig. 19. *Leontocebus* (*Mystax graellsii*). Museum of Comparative Zoology, No. 27331. P₄, M₁ and M₂. Enlarged about 3.5 times.
- Fig. 20. *Leontocebus midas*. American Museum of Natural History, No. 37463. Mandible and permanent lower teeth. Enlarged about 2.5 times.
- Fig. 21. *Leontocebus* (*Oedipomidas geoffroyi*). United States National Museum, No. 240423. P₃, P₄, M₁ and M₂. Enlarged about 3.5 times.
- Fig. 22. *Aotus lanis*. United States National Museum, No. 241414. P₃, P₄, M₁, M₂ and M₃. Enlarged about 3.4 times.
- Fig. 23. *Callicebus remulus*. Museum of Comparative Zoology, No. 30564. P₄, M₁, M₂ and M₃. Enlarged about 4.7 times.
- Fig. 24. *Cacajao rubicundus*. Museum of Comparative Zoology, No. 1957. M₁, M₂ and M₃. Enlarged about 4.7 times.
- Fig. 25. *Ateles fusciceps*. Museum of Comparative Zoology, No. 27327. M₁, M₂ and M₃. Natural size.
- Fig. 26. *Ateles geoffroyi*. Museum of Comparative Zoology, No. 29628. P₄, M₁ and M₂. Natural size (After Şenyürek, 1939).

- Fig. 27. *Ateles geoffroyi*. Museum of Comparative Zoology, No. 29642. M_1 and M_2 . Natural size.
- Fig. 28. *Ateles geoffroyi*. Museum of Comparative Zoology, No. 37322. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Natural size.
- Fig. 29. *Ateles paniscus*. American Museum of Natural History, No. 94134. Mandible and permanent lower teeth. Natural size.
- Fig. 30. *Ateles paniscus*. United States National Museum, No. 194337. P_3 , P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 3.2 times.
- Fig. 31. *Ateles paniscus*. Museum of Comparative Zoology, No. 31775. P_4 , M_1 and M_2 . Natural size (After Şenyürek, 1939).
- Fig. 32. *Alouatta palliata*. Museum of Comparative Zoology, No. 27325. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Natural size.
- Fig. 33. *Cebus macrocephalus*. Museum of Comparative Zoology, No. 15325. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Natural size.
- Fig. 34. *Cebus fatuellus*. Museum of Comparative Zoology, No. 32173. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Natural size.
- Fig. 35. *Saimiri* sp. American Museum of Natural History, No. 76371. Mandible and permanent lower teeth. Enlarged about 2 times.
- Fig. 36. *Amphipithecus mogaungensis*. American Museum of Natural History, No. 32520. P_3 , P_4 and M_1 . Natural size.
- Fig. 37. *Apidium phiomensis*. American Museum of Natural History, No. 13370. P_4 , M_1 , M_2 and M_3 . Enlarged about 2.7 times.
- Fig. 38. *Cercopithecus mona*. Museum of Comparative Zoology, No. 8112. dm_2^2 and dm_2 . Natural size.
- Fig. 39. *Cercopithecus mona*. Museum of Comparative Zoology, No. 8112. Permanent M^1 and M_1 . Natural size.
- Fig. 40. *Cercopithecus mona*. Museum of Comparative Zoology, No. 24784. M_1 and M_2 . Natural size.
- Fig. 41. *Cercopithecus nictitans*. Museum of Comparative Zoology, No. 24332. M_1 . Natural size.
- Fig. 42. *Cercopithecus mitis*. Museum of Comparative Zoology, No. 22742. M_1 and M_2 . Natural size.

- Fig. 43. *Cercocebus albigena*. Museum of Comparative Zoology, No. 22736. P₄, M₁, M₂ and M₃. Natural size.
- Fig. 44. *Papio doguera*. Museum of Comparative Zoology, No. 23091. M₁ and M₂. Natural size.
- Fig. 45. *Papio doguera*. Museum of Comparative Zoology, No. 29786. M₂. Natural size.
- Fig. 46. *Colobus polycomus*. Museum of Comparative Zoology, No. 32005. M₁. Natural size.
- Fig. 47. *Colobus polycomus*. Museum of Comparative Zoology, No. 22629. P₄, M₁, M₂ and M₃ (the distal side of M₃ is facing the other teeth). Natural size.
- Fig. 48. *Colobus polycomus*. Museum of Comparative Zoology, No. 21151. M₁, M₂ and M₃. Natural size.
- Fig. 49. *Colobus polycomus*. Museum of Comparative Zoology, No. 23191. M₁, M₂ and M₃. Natural size.
- Fig. 50. *Pygathrix potenziani*. Museum of Comparative Zoology, No. 16722. M₂, M₁ and M₃ (distal surface of M₃ is facing M₁). Natural size.
- Fig. 51. *Pygathrix aurata* (labelled as *Pithecus aurata*). Museum of Comparative Zoology, No. 12734. P₄, M₁, M₂ and M₃. Natural size.
- Fig. 52. *Cercopithecus talapoin*. Enlarged about 3.5 times.
 a: *Cercopithecus talapoin*. United States National Museum, No. 220338. P₃, P₄, M₁, M₂ and M₃.
 b: *Cercopithecus talapoin*. United States National Museum, No. 220330. P₃, P₄, M₁, M₂ and M₃.
- Fig. 53. *Hylobates lar*. Peabody Museum, no. N/3052. P₄, M₁, M₂ and M₃. Natural size.
- Fig. 54. *Hylobates hoolock*. Museum of Comparative Zoology, No. 43067. M₂. Enlarged.
 a: Lateral view.
 b: Apical view.
- Fig. 55. *Symphalangus syndactylus*. United States National Museum, No. 271048. P₄, M₁, M₂ and M₃. Enlarged about 3.4 times.
- Fig. 56. *Symphalangus syndactylus*. Museum of Comparative Zoology, No. 27831. P₄, M₁, M₂ and M₃. Natural size.

TABLE 1
The Material X - Rayed¹

Family	Subfamily	Number of Individuals
Adapidae	Adapinae	2
	Northarctinae	4
Lemuridae	Lemurinae	2
Indriidae		1
Lorisidae	Lorisinae	4
	Calaginae	1
Anaptomorphidae	Necrolemurinae	1
Tarsiidae		2
Cebidae	Aotinae	2
	Pitheciinae	1
	Alouattinae	1
	Atelinae	7
	Cebinae	3
Callithricidae		5
Cercopithecidae	Cercopithecinae	11
	Colobinae	6
	Apidium (subfamily not yet known) ²	1
Amphipithecus (of uncertain position) ³		1
TOTAL		55

1. The names of the families and subfamilies are taken from Simpson, 1950, pp. 61-67.

2. Simpson, 1950, p. 67.

3. Ibid., p. 68.

TABLE 2
Average Indices of Some Cynodont and Taurodont First Lower Molars

	INDEX I	INDEX II	INDEX III	INDEX IV
	AB × 100	AB × 100	CD × 100	CD × 100
	CD	EF	EF	GH
2 <i>Cercopithecus</i> ¹ (cynodont)	12.78	6.63	52.15	65.92
1 <i>Cercopithecus talapoin</i> (cynodont)	17.85	7.63	42.74	53.33
1 <i>Cercopithecus talapoin</i> (moderately taurodont)	33.33	13.17	39.53	49.03
1 <i>Alouatta palliata</i> (cynodont)	17.14	9.42	55.26	64.02
1 <i>Callicebus remulus</i> (moderately taurodont)	33.33	15.86	47.58	60.00
1 <i>Ateles fusciceps</i> (nearly cynodont)	27.27	10.71	39.28	48.88
4 <i>Ateles</i> ² (moderately taurodont)	112.23	38.87	25.66	35.39
1 <i>Ateles paniscus</i> (hyper-taurodont)	414.28	105.45	25.45	38.88

1. 1 *Cercopithecus mona* and 1 *Cercopithecus mitis*. In these tables figures in front of specific names refer to the number of individuals measured.

2. 3 *Ateles geoffroyi* and 1 *Ateles paniscus*. The specimen of *Ateles paniscus* shown in fig. 29 has not been measured.

TABLE 3
Average Indices of Some Cynodont and Taurodont Second Lower Molars

	INDEX I	INDEX II	INDEX III	INDEX IV
	AB × 100	AB × 100	CD × 100	CD × 100
	CD	EF	EF	GH
2 <i>Cercopithecus</i> ¹ (cynodont) ²	18.54	9.42	51.16	62.25
2 <i>Cercopithecus talapoin</i> (both moderately taurodont)	55.00	20.42	37.31	47.12
1 <i>Alouatta palliata</i> (cynodont)	17.18	9.73	56.63	65.30
1 <i>Callicebus remulus</i> (moderately taurodont)	49.18	20.54	41.78	56.48
3 <i>Ateles</i> ³ (moderately taurodont)	127.52	35.59	28.09	38.52
3 <i>Ateles</i> ⁴ (hyper-taurodont)	410.65	84.77	21.07	13.17

1. 1 *Cercopithecus mona* and 1 *Cercopithecus mitis*.

2. These teeth have not yet completed their development.

3. 1 *Ateles fusciceps* and 2 *Ateles geoffroyi*.

4. 1 *Ateles geoffroyi* and 2 *Ateles paniscus*.

TABLE 4

Average Indices of Some Cynodont and Taurodont Third Lower Molars

	INDEX I	INDEX II	INDEX III	INDEX IV
	$\frac{AB \times 100}{CD}$	$\frac{AB \times 100}{EF}$	$\frac{CD \times 100}{EF}$	$\frac{CD \times 100}{GH}$
2 Cercopithecus talapoin (both moderately taurodont)	65.20	21.48	32.96	43.87
1 Alouatta palliata (cynodont)	18.30	11.11	60.44	65.38
1 Callicebus remulus (hyper-taurodont)	250.87	100.00	39.86	62.41
1 Ateles fusciceps (moderately taurodont?)	175.00?	36.84?	23.07	30.00
2 Ateles ¹ (both hyper-taurodont)	447.26	75.98	17.20	24.66

1. 1 Ateles geoffroyi and 1 Ateles paniscus.

TABLE 5

Differences in the Indices of Pulp Cavities of Immature and Mature
First Lower Molars

	INDEX I	INDEX II	INDEX III	INDEX IV
	$\frac{AB \times 100}{CD}$	$\frac{AB \times 100}{EF}$	$\frac{CD \times 100}{EF}$	$\frac{CD \times 100}{GH}$
1 Colobus polycomus Immature	44.18	26.76	60.56	79.62
3 Colobus polycomus Mature (average)	11.17	5.89	52.88	64.25
1 Cercopithecus mona Immature	17.72	9.45	53.37	71.81
1 Cercopithecus mona Mature	13.88	6.84	49.31	63.71
1 Cercopithecus nictitans Immature	24.00	11.25	46.87	68.80
1 Cercopithecus mitis Mature	11.68	6.42	55.00	68.14

EL-NUKUD EL-KADİME VE'L-İSLAMİYE

Yazan :

TAKİYUDDİN AHMED B. ABDULKADİR EL-MAKRİZİ

Çeviren ve notlar ekleyen : İBRAHİM ARTUK

Ö N S Ö Z

Dilimize çevirmeğe çalıştığım risale¹ Mısır Memlûkleri zamanında yetişmiş bulunan büyük tarihçi Takiyuddin Ebul'-Abbas Ahmet bin Abdülkadir El-Makrizi'nindir.

Bu eser Eski, İslâmi ve Mısır sikkelerine ait olmak üzere 3 bölüm halinde, oldukça önemli bilgiyi ihtiva etmektedir. Bununla beraber eserde ufak tefek bilgi eksiklikleri ve hatalar mevcut olduğundan, bu noktalar tarafımızdan düzeltilerek, tercümenin sonuna, konulmuş bulunan "İşaretler" başlıklı yazıda gösterilmiştir. Bu kısımda istifade edilen kitaplar da gösterilmiş olduğundan ayrıca bibliyografya ya lüzum kalmamıştır.

Yine tarafımızdan hazırlanmış bulunan Yazarın biyografisi tercümenin başında yer almıştır.

Risalede adı geçen sikkelerin mümkün mertebe, İstanbul Arkeoloji Müzesi Sikke Kabinesinde veya başka müzelerde bulunanlarına da işaret edilerek resimleri eklenmiştir. Metni canlandırarak olan sikke resimlerinin izahları da unutulmamıştır.

Kitap isimlerinde yalnız yazar, cilt ve sahife numaraları yazılarak tam isim "kısaltmalar" başlıklı yazıda gösterilmiştir.

Çalışmalarımızda yüksek yardımlarını gördüğüm Sayın Prof. Osman Turan, Osman Ferid Sağlam, Dr. Osman Reşer, Doçent İbrahim Kafesoğlu ve Nümizmat Cevriye Artuk'a burada teşekkür etmeği ödenmesi lâzım gelen bir borç bilirim.

¹ El-Nukud el-Kadime ve el-islamiye, Elcevap matbaası 1298 İstanbul.

TAKİYUDDİN AHMET BİN ABDULKADİR EL-MAKRİZİ
KİMDİR ?²

XIV. asırda Mısır'da yetişen tarihçilerin en meşhuru olan el-Makrizi (H. 766 — M. 1364de³ Kahire'de doğmuştur. Yazarımız Baalbek'in Makrizi'ye mahallesine mensub olduğu için ailesi bu ismi almıştır. Şeceresi Fatimi halifelerine kadar çıkmış olup nesebi şöyledir: Ahmet bin Ali bin Abdülkadir bin Muhammed bin İbrahim bin Temim bin Abdussamed bin Temim'dir. Sonuncu Temim tanıdığımız büyük halife Kahire şehrinin kurucusu el-Muiz el-Kahir'in oğludur.

Genç yaşında Kuran'ı ezbere biliyordu. Büyüdükten sonra asrının en büyük fakih ve hadiscilerinden ders aldı, bu meyanda en büyük tarih ve hadisci olan İbnikesir'e hadis zinciri ile bağlandı. Kahire'de Şaf mezhebini öğrenen Makrizi Hanefilerin kuvvetli bir muarızı olarak yetişti. Fakat hakikatta daha ziyade Ulemayı zahiriye mezhebinde olduğundan daimi surette töhmet altında bulunuyordu. 1385 senesinde Hicaz'a gitti. Avdetinde kadı muavinliğine tayin olundu. Bilâhare Kahire medreselerinden birine hadis müderrisliğine tayin edildi. Kendisi birçok ilimlere heves etmiş pek çok tetebbuatta bulunmuş ve el yazısı ile birçok kitapları kopye etmiş, şiir ve nesre merak ile edebi yazılar yazmış, bu kabiliyeti dolayısıyla tevkii vazifesine yükselmişti. Sonra kendisini (H. 801) 1399 senesinde Kahire'de belediye reisliği makamında görüyoruz. İşte bu sırada 'Amr bin al-Āş camii'nin hatipliğini, Halife al-Ĥâkim bı-Amrullâh'ın cami

² el-Suyuti, cilt 1. S. 321

— İbn İyâs, cilt 11 Mısır basması 1312, S. 28.

— 'Abd al-Hayy b. al-Ĥmâd al-Ĥanbalî Şazarât al-zahab Fi-aĥbâr man zahab, Mısır 1351, cilt VII, S. 254 devam.

— M. Şemseddin, İslamda tarih ve müverrihler, İstanbul 1340, S. 365 devam.

— Eecyclopedie de islam, Livraison 39, 1932.

— Prof Yınanç. Mükrimin Halil, Makrizi (Tarihten Sesler) sayı 25, Nisan-Mayıs 19, 1945, S. 1 devam.

³ el-Suyuti ciit 1. S. 321 de doğum tarihi H. 769 olarak,

— Abul-Farac'in yukarda kaydettiğimiz eserinde doğum yılı 760 senesinden sonra olarak gösterilmiştir.

— Ahmet Rifât, tarih Coğrafya Lugat cilt III. S. 6 da Kahire de (H. 741) 1340 da doğduğunu kaydeder.

imamlığını, Sultan Hasan Medresesinin müderrisliğini, Sultan Şeyh Müeyyed medresesinin muhaddisliğini de beraberce deruhte etmiştir.

Dürüst hareketi ile devrinin sultanı Berkuk'un teveccühünü kazanmış olup kendisine kadılıklar teklif edildiği halde hiçbirini kabul etmemiştir. Sultan Nasır Farac (H. 810) 1407'de Dumuşk'a gittiği zaman Makrizi'yi beraber götürmüş ve ona birçok defalar Suriye'nin kadılar kadılığı kabul etmesini rica ettiği halde istememiştir. 1408 de Şam'a giderek Kalamisya evkafı ile Sultan Nureddin Mahmud bimaristan'ına Eşrefiye ve İkbaliye medreselerinin müderrisliğine memur olmuş, az zaman sonra bütün bu vazifelerden çekilmiş olarak memleketine dönen Makrizi sakin bir halde tarih kitaplarını yazmağa başlamış ve evvelce söylediğimiz gibi asrın en meşhur tarihçisi olmuştur. Devrin tarihçisi Ayni ile aynı vazifelerde birbirleriyle yer değiştirdikleri için aralarında zıddiyet ve rekabet vücuda gelmiş ve bu vaziyet ölümüne kadar devam etmiştir. Onun için Ayni yazımızın biyografisini gayet kısa bir surette yazarak "Tarih ve Remil ile meşgul idi" gibi sözlerle sönük bir tarihçi olarak göstermek istemiştir.

Makrizi'nin muhiplerinden tarihçi Abu'l-Mahâsin bundan şu şekilde bahsetmektedir: "Muhtelif fenlere aşına, dindar bir âlim idi. Lûtuflâr, ehli sünnete muhib, bu itibarla bütün hareketleri bu sünnete uygun bir surette yapmağa çalışırdı. Fakat Hanefi fakihlarına muarız idi."

Başka bir tarihçi İbn Hacer onun hakkında oldukça methedici bir lisan kullanarak "Onun çok güzel nazım sahibi ve ince nesir yazıcısı, bilhassa Kahire'nin tarihinde emsalsiz bir şahsiyet olduğunu, bu şehrin bütün mazisini, eserlerini, büyüklerini ve bundan başka tarihin her şubesinde derin bir bilgiye sahip bulunduğunu" söyler.

Makrizi yazılarında pek ateşli olup her mevzuu kavrar; kaynakları arar bulur ve nakleder, aynı zamanda siyasi, içtimai ve iktisadi neticeleri meydana çıkarır ve hiçbir hadiseyi kaydetmeyi ihmal etmezdi. Her şeyi olduğu gibi ve samimi bir tarzda yazardı. H. 646 ve 457 seneleri arasında ve Mustansır zamanında Mısır'ı kasup kavuran kıtlıktan bahsederken şöyle diyor: "Mısır'da artık cenazeye benzer insan kemiklerinden başka insan kalmadı. Birer seyyar naaş olan bu bedbahtlar aklıktan sararmış, askerlerin tethişinden, mekülâtın pahalılığından, zenci kabilelerinin yağmasından meydana gelen elim ve müthiş bir korku altında simalarına haşiyet çökmüştü. Top-

rağî sürececek güçlü kuvvetli kimse kalmamıştı...” Kahire Melek Nasır bin Klavun devrinde mesut bir hayat sürüyordu. Nüfuzu çoğalmıştı.

Makrizi Mısır'ın eski âdetlerine ait rivayetleri de toplamıştır. Tarihçi, aynı zamanda folklorist idi. 1431 senesinde ailesile beraber ikinci defa olarak hacca gitti; yolda Bedevîlerin hücumuna uğradı. Ancak dört sene sonra Kahire'ye dönebildi. Uzun bir hastalıktan sonra (H. 845) Kahire'de 9 Şubat 1442 de öldü. Babilnasrın haricinde bulunan Makbreyi Sufiye'de gömülü bulunmaktadır.

En mühim eserleri :

Mısır tarihine ait olan: El-Mavaiz ve'l-itibar fi zikr el-hitat ve'l-Asar. Bulak 1270, cilt II. Memlûk tarihine ait diğer eseri: El-Suluk li marifetul duvel ve'l-muluk.

Mısır'ın meşhur simalarının tercümei hallerini havi eseri: Durer el-ukud el-ferida fi taracım ul-ayan el-mufida. İslâm meskûkâtı hakkında bir eseri de dilimize çevirdiğimiz: El-Nukud el-Kadime ve'l-İslâmiye, 1298 İstanbul Elcavaip matbaası.

İslâm Ansiklopedisinde eserlerinin tam bir listesi verilmiş olduğundan burada tekrara lüzum görülmemiştir

EL NUKUD-EL-KADİME VE'L-İSLÂMİYE

Rahman ve rahim olan Tanrının adile

Tanrı'nın ulu nimetlerine hamd ve Peygamberlerin ve elçilerin sonuncusu olan Efendimiz Muhammed'e ve onun bütün akrabasına, arkadaşlarına ve ona tâbi bulunanlara selâttan sonra: Herkesin itaata mecbur olduğu yüksek bir yerden İslâm sikkeleri hakkında güzel ve muhtasar bir şey yazmam hususunda emir çıkıyor, bu yüksek emir üzerine işe başladım Tanrı'nın tevfikini dilerim.

I. ESKİ SİKKELR

En eski zamanlardanberi iki nevi sikkenin kullanıldığı bilinmekte olup bunlardan birisi Sevdai Vafiye, diğeri Taberiye-i utuk idi. Vafiyeler Bağliye sikkeleridir. Bunlar İran dirhemleri olup beher dirheminin ağırlığı bir miskal altına müsavidir. Cevaz denilen bu paralar 30/10 eksikdir. Her 7 tane bağliye 10 cevazdır. Bundan başka

Cevrakiye denilen başka bir nevi paralarda vardır. Arapların Cahiliye devrinde, Cevrakiye adı verilen birtakım sikkelerle Kayseri dinarları ismi verilen Rum sikkeleri geçiyordu. O zamanlarda bir miskal gümüşe dirhem ve altına dinar deniliyordu. Cahiliye devrinde Mekkeliler alış verişlerini aralarında geçen birtakım tartılara göre yaparlardı; bu da 12 okkiyyeden meydana gelmiş olan Rıtıldır. Bir okkiye kırk dirhemdir. Buna göre bir rıtıl 480 dirhem eder. Nas ise yarım okkiyedir bunun (S)i (Ş)ye çevrilerek Neş adını taşır ki 20 dirheme muadildir bir nevad (çekirdek) beş dirhem ve bir taberi sekiz denk, Bağli dirhem ise 4 denke müsavidir. Bazı kimseler bunların böyle olmadığını kabul ederler. Bir Cevraki dirhemi 4,5 denk ve her denk 8 habe, soyulmamış, iki taraftan kesilmiş orta büyüklükte, bir arpanın beşte birine müsavidir. Ağırlığına göre dinar aynı ismi almıştır. yoksa bu tiberden yani darbolunmuş altın parçasından ibarettir. Yine ağırlığına göre dirhemde aynı ismi taşımaktadır. Yoksa bu da bir tiber yani darbolunmamış bir gümüş parçasından ibarettir. Her on dirhem 6 miskallik bir kıymeti haiz olduğuna göre miskal 22 kırattan bir habbe eksiktir. Bu da 72 arpa tanesi ağırlığındadır. Bu ne Cahiliye ne de İslâm devrinde hiçbir değişikliğe maruz kalmamıştır. Birinci asırda vezni bulan kimse evvelâ miskali ortaya koydu. Bu 60 habbe olup bir habbe 100 orta büyüklükte kara hardal tanesi ağırlığındadır. Sonra 100 hardal tanesi ağırlığına müsavi Sanca kestirdi. ⁴ Bunu ikinci üçüncü Sancalar takib etti, bu suretle bütün sancaların adedi beşe çıkarıldı. Bu sance miskalin 1/12 idi. Sonra ağırlığını iki misline iblâğ ile miskalin 1/3 ine çıkarılmış oldu. Bundan yarım, tam, on ve daha ziyade miskaller meydana geldi. Bu sebepten bir miskalin ağırlığı 6000 habbeye muadildir. Hazreti Muhammed Tanrı tarafından İslâm dinini yaymak için gönderildiği zaman, Medine piyasasında ekonomik düzeni kurmak için Mekkelilerin tartılarını olduğu gibi bıraktı. “Terazimiz Mekelilerin terazisidir” demiş, daha başka bir rivayete göre “terazimiz Medinelilerin terazisidir” buyurmuşlardır. Bu hadisın yollarını ve hakkındaki mütalâalarını diğer mecmualarımda zikrettim.

⁴ İslâmi Sanceler hakkında etraflı bilgi edinmek için: M.H. Sauvare, MHNMM, Paris 1882.

S. Lane-Poole, CAGW, London 1891.

G. C. Miles, 1948, 1951.

Artuk Cevriye, Artuk İbrahim İslâmi Sanceler Kataloğu kısım I. cüz I'e bk.

Peygamber malların zekâtını her beş okka hileli olmayan halis gümüş için 5 dirhem, (ki bu bir çekirdektir) ve yirmi dinar için yarım dinar verilmesini farz kılmıştır, keyfiyet tanınmış hadis kitaplarında zikrolunmuştur.

II. İSLÂMİ SİKKELERİ

Hazreti Peygamberin Cahiliye devrindeki sikkeler hakkında hiçbir değişiklik yapmadan, İslâmiyetin farz kıldığı mal zekâtını olduğu gibi bırakarak farzlarına dokunmadığını yukarıda zikretmiştik. Ebu Bekir Sıddık halife olduğu zaman, Peygamber Efendimiz zamanında olduğu gibi, bu nizamdan hiçbirisini değiştirmiyerek Peygamberin sünneti ile hareket etmiş ve kendisinden sonra hilâfete geçmiş olan Emirülmüminin Ebu Hafs Ömer bin el-Ḥattâb zamanında Mısır, Şam ve Irak fetholunmuş ve buralarda tedavül edilmekte bulunan paraların vaziyeti hazıralarına dokunulmamıştır. Ömer'in hilâfetinin 8 inci, hicretin 18 inci senesinde ⁵ civar eyâletlerden Medine'ye birtakım elçiler, bu meyanda Basralıların elçisi Ahnef bin Kays'ın idaresinde bir heyet geldi. Hazreti Ömer Ahnef ile Basra ahalisinin ihtiyaçları hakkında görüştü ve sonra Ma'kil bin Yesariyi kendilerine vali tayin etti. Bu zat Basra'daki Nehri Ma'kılı kazdırdı. Bu nehir hakkında şöyle bir rivayet vardır: "eğer Allah'ın nehri gelirse Ma'kıl'ın nehri bozulur".⁶ Ma'kıl bin Yesar arazi mahsulâtını ölçmek için Cerib⁷

⁵ Makrizi burada ufak bir hatada bulunmuştur. Şöyle ki hazreti Ömer'in 8 inci senesi hicretin 18 inci yılına değil 20 nci senesine rastlamaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi Nümizmatik kabinesinde bulunan sikkelerin en eskisi H. 20 senesinde Herat'da basılmış olan Sasani tipteki gümüş sikkedir. Bk. İsmail Galip, MKİ. S. 2. No. I.

⁶ Basra'da bulunan bu nehir Ma'kil bin Yesar المزقي الصحابي'nin ismine izafeten "Nehir Ma'kıl" adını almıştır. Nehrin ağzı اجانه'nin ağzının yanındadır. Ma'kil bunu Ebi Musa el-Aşari'nin vilâyetinde, hazreti Ömer'in hilâfeti zamanında, kazılmasına memur edilmiş ve diğer rivayete göre Ziyad zamanında Muaviye'nin emri ile kazılmıştır. Bk. عبدالمؤمن بن عبدالحق مرصداالإطلاع على الاسماء الاكسنة والرياع C. III. Brill 1854. S.251. Vakidi'nin rivayetine göre Ma'kil Muaviye'nin hilâfetinde ve Ubeydullah bin Ziyad'ın valiliği zamanında Basra'da ölmüştür.

⁷ Cerib: Şiraz c. 10 Kafizdir. Kafiz 16 Rıtıl'dır Rıtıl 130 dirhemdir. İstahr c. ve kafizi şirazinkinden yarım noksandır. El-Bayda C. ve kafizi İstahr'inkinden 10,5 fazladır. Kam. Firuz C ve kafizi El-baydanınkinin 2/5 sine müsavidir. Arracan'ındaki Şirazinkilerden bir rubu fazladır. Sabur ve Kazarun'unkiler Şirazınkilerden 10 dan 6 sı fazladır (yani yarımından biraz fazla) Fasanınki Şirazinkilerden 1/10 noksandır (M. H. Sauvaire, MHNMM, S. 35 ve devamı).

denilen bir ölçek ile iki nevi sikke ortaya çıkardı. Hazreti Ömer'de İran sikkesi tarzında olmak üzere sikke bastırıldı. Bu sikkelerde bazan الحمد لله bazan محمد رسول الله ve bazan da لا اله الا الله وحده ibareleri bulunmaktadır. ¶ Halife Ömer'in son günlerinde her on dirhem 6 miskal ağırlığına müsavi oluşu düsturu oraya konuldu. Hazreti Osman bin Affan halife iken basılan sikkelerde الله اكبر cümlesi bulunmaktadır. Muaviye bin Ebu Sufyan hilâfeti ele geçirince kardeşi Ziyad bin Ebihi'yi Kufe ve Basra'ya vali nasbetti. Ziyad Halife Muaviye'ye “ya Emirilmuminin hülafadan Tanrı'nın salih kulu Emirilmuminin Hazreti Ömer dirhemi küçülterek kafizi büyüttü, bununla askeri erzak ve halkın ihtiyaçları temine başlandı, fakat bu halkın ihtiyacını tatmine kâfi gelmiyordu. Bunun için sen münasip bir surette bir ayar ihdas edersen tebaan daha müreffeh yaşar ve sen de sevap işlemiş olursun” dedi. Bu tavsiye üzerine Muaviye adı geçen dirhemleri bastırıldı. Bunlar 6 denk olup 16 kırıttan bir veya iki habbe noksandır⁸. Ziyad her 10 dirhem in ağırlığı ile 7 miskale tekabül etmek üzere sikkeler bastırarak üzerlerini yazdı. Bunlarda diğer sikkeler gibi kullanılıyordu. Bundan başka Muaviye bastırıldığı dinarların üzerine, kılıç kuşanmış şahıslar kazdırdı⁹. Bu dinarlardan biri bir asker in eline geçti. Bu asker halife huzuruna gelerek “ya Muaviye sen in sikke darplarını pek fena buluyoruz” dedi. Halife kendisine “öyle ise sen in maaşını kestireceğim ve yerine elbise giydireceğim” dedi. Abdullah bin Zübeyr Mekke'de hilâfetini ilân edince yuvarlak bir sikke bastırarak böylece ilk defa olmak üzere İslâm âleminde müstedir sikkeler ortaya çıkmış oldu. Bu nevi sikkelerin yüzüne محمد رسول الله ve diğer yüzüne امرالله بالوفاء والعدل

⁸ Muaviye'nin sikkeleri şeklen I numaralı sikkeyi andırmaktadır. Bu sikkelerden bir tanesi gümüş olup 43 senesinde Darebecerde'de kesilmiştir diğer bir sikke Beyza'da kesilmiş olup tarihi 47 dir. *Lev. I, 1* (Bk. İ. Galip, MKİ, s. 4, 5, No. 5, 6. J. Walker, ACMBM s. 25, Lev. I).

⁶ *Lev. I, 2* de resmini gösterdiğimiz bu altın sikke Tiesenhausen, *Lev. I, No. 8* den alınmıştır.

⁹ Bu nevi sikkeden Galip Bey MKİ. medhal kısmında ve Cevdet Paşa'nın yazdığı tarihin C. V, s. 298 de bilgi vermiştir. Sasani tipteki sikkeleri için J. Walker s. 30 v.d. Bk. *Lev. I, 3*.

yazılarını kazdırmıştı¹⁰. Kardeşi Musab bin Zübeyr Irak'ta her 10 dirhemi 7 miskal ağırlığında olmak üzere sikke bastırdı. Halk bunları alış verişte kullandı¹¹. Bu durum ta Haccac bin Yusuf'un, Emirül-müminin Abdülmelik bin Mervan tarafından umumî vali tayin edilinceye kadar devam etti. Haccac günahkâr ve iki yüzlünün sünnetinden hiçbir şey bırakmıyacağım dedi. Bunun üzerine onların sikkelerini değiştirdi¹². Zübeyr'in oğulları Abdullah ve Musab'in katlinde sonra, Abdülmelik bin Mervan hilâfete geçince para, vezin ve kileler üzerinde değişiklikler yaparak yeni dinar ve dirhemleri, hicretin 76 senesinde, kestirdi. Halife Abdülmelik dinarı 22 kıratтан bir habbe eksik, dirhemi 15 kırat ağırlığında yaptı. Bilindiği üzere bir kırat 4 habbeye ve her denkte 2.5 kırata muadildir. Halife Irak'ta bulunan Haccac'a ben senden daha evvel paralarımı kesdireceğim diye yazmıştı. Bunun üzerine kesilmiş olan bu paralar, Medine-i Münevvere'ye geldiği zaman sahabeden hayatta bulunanlar tarafından umumiyetle iyi karşılanmış ise de yalnız üzerindeki resimler biraz hoş görülmemiştir. Sahabeden Said bin el-Museyyeb bu gibi paralarla alışveriş yapmış ve bunlarda hoş görülmiyecek bir cihet bulamamıştı. Abdülmelik¹³ dinarların veznini Şam miskaline göre

¹⁰ Ahmet bin Yahya el-Belazori'ye göre Abdullah bin Zübeyr'in kardeşi Musab az miktarda dirhem darbettiğini, bilâhare bunlar kırılmak suretiyle imha edilmiş olduğunu ilâve eder (Fütuhu'l-Büldan's. 452). Bunun sikkesine gelince: Makrizi'nin kaydettiği şekilde sikkeleri görülmemiştir. Diğer sikkeleri Sasani tarzda olup kenar kısımlarında بسم الله yazılıdır. Tiesenhausen 71 tarihli bir gümüşünü neşrettiği gibi Dr. Mordtmann 60 tarihli bir sikkesini göstermiştir. Tafsilât için bk. (İ. Galip, MKİ medhal kısmı, Tiesenhausen s. 24, No. 215, Dr. Mordtmann, s. 165, J. Walker, ACMBM, s. 30).

¹¹ Haccac'ın 78 senesinde bastırdığı bir sikke *Lev. I, 4* de gösterilmiştir. Ön yüzünde II. Husrev'in büstü, küfi yazısıyla الحجاج بن يوسف ve kenarında بسم الله yazısı okunmaktadır. Arka yüzü diğer sikkeler gibidir.

¹² Ahmet b. Yayha el-Belazori dinarların kesimini H. 74 dirhemler içinde 75 ve 76 senelerini kabul etmiştir ve bunu şu cümlelerle bize anlatmaktadır: ضرب الحجاج الدراهم اخر سنة ٧٥ ثم امر بضرهما في جميع النواحي سنة ٧٦ (Futuh'l-Büldan s. 466-468) J. Östrup, *CMAT*, s. 9, No.99, H. Lavoix *CMM C. I*, s. 61 No. 172 *Lev. I, 5 Av.*

¹³ Tarihiç Cizreli İbn el-Esir el-Kâmil fi't-Tarih C. IV, s. 202 ve yine Kemaleddin el-Demiri vakayi-i olduğu gibi anlatarak halifeye ehlibeyitten Muhammed bin Ali bin el-Hüseyn'i tavsiye edilmiş. Halife Abdülmelik hilâfesinde kendisine rakip olan Haşim oğullarında birine arzı ihtiyac etmeği kibirine yedirmek istemiyordu. Fakat başvurmaktan da kendini alamadı. Medine'deki valisine Muhammed el-Bakır'ın Şam'a gelmesi için şöyle bir emir gönderdi: "Muhammed bin Ali bin el-Hüseyn'e harçlık olarak yüz bin ve yol masrafı için de otuz bin dir-

tain etmiştir. Abdülmelik dinar ve dirhemlerini kestirmesine sebep: Halid bin Yezid bin Muaviye bin ebu Süfyan'ın kendisine "ey emirülmüminin eski ulemanın kitaplarında uzun ömürlü halifelerin sikkeleri üzerinde "Allahu tealâyı takdis edenlerdir,, deniliyor, bu hâdise üzerine Abdülmelik bu dinarları kesdiriyor.

Diğer bir rivayete göre Halife Abdülmelik, Şarki Roma imparatorluğuna gönderdiği resmi evrakın baş tarafına, ünvan olarak **قل هو الله احد** koymuş, sonunda tarih yerine Peygamber efendimizin adını zikretmişti. İmparator bu usule fena halde sinirlenmiş ve bu adetin bırakılmasını, aksi halde burada kullanılan paralarımızda Peygamberimizin ismini kederleneceğiniz şekilde yazacağız diye tehdit etmek istemiştir. Bu küstahane istekten asabileşen Halife Abdülmelik derhal halkın ve Halid bin Yezid bin Muaviye'nin işareti ile halife kendisine mahsus sikkeyi çıkararak piyasadaki ecnebi paraları hemen kaldırttı ¹⁴. Rivayete göre ilk defa paraların kalıbı, Teymali Sümeyir ¹⁵ adlı bir Yahudi ustası tarafından, dökülmüş ve ustaya nisbetle "Derahimi sümeyriye" adını almıştır. Bundan sonra Abdülmelik basılan bu sikkeleri Haccac'a gönderdi. O da bunları arzın en uzak bölgelerine göndererek, bu numuneye göre kesdirilip memleketin her köşesine dağıtılmasını emretti. Bundan başka her ayda halk tarafından yeniden kesdirilmek üzere verilen paraların birer listesini istiyordu. Bu suretle yeniden basılan bu paralar için halktan darp ücreti ve odun parası olarak 100 gümüş para için bir dirhem kararlaştırıldı. Elde edilen bu sikkelerin bir yüzünde ve ortasında **قل هو الله احد** diğer yüzünün ortasında : **لا اله الا الله** yazıl-

hem vererek müşarünileyh müreffeh bir surette Şam'a gönder, gerek kendisinin, gerekse kendisile beraber gelecek kimselerin rahatı için daha ne lâzım gelirse hepsini yap", Muhammed el-Bakır Şam'a geldiği zaman Halife Abdülmelik Bizans imparatorunun İslâmiyet için fena hareketine karşı ne gibi bir yol takip etmek lâzım geleceğine dair istişarede bulundu. Muhammed el-Bakır Abdülmelik'e şu cevabı verdi: "Bizans imparatorunun tehdidine karşı telâşa lüzum yoktur, derhal bütün sanatkârları yanına çağır, onları altın ve gümüşten sikke kestir demişti". Demiri, Hayatü'l-hayavan, C. I, s. 56. Curci Zeydan, Medeniyeti İslâmiye tarihi C. I, s. 117. Diğer taraftan tarihçi Ebi'l-Muhasın, El-Nucumu'l-Zahire fi Ahbar Muluk-Mısır ve'l-Kahire C. I. s. 195'deki ifadesine bakılırsa Abdülmelik'i İslâmi dinar ve dirhem kesimine sevkeden sebep: Mısır valisi olan kardeşi Abdülaziz'in tavsiyesi olmuş ve bu hâdise hicretin 76 ncı senesinde vukua gelmiştir.

¹⁵ Bk. Ebil-Abbas Ahmet el-Kalkaşendi, Subhul-Âşa, Kahire 1913, C. I,

miş olup her iki yüzündeki yazının etrafını noktalı bir daire çevirmektedir. Yüzünün dairesile sikke kenarı arasında ضرب هذا الدرهم مدينة محمد رسول الله ارسله بالهدى diğer yüzünün aynı yerinde olmak üzere علی الدين كله ولو كره المشركون yazıları yazılmıştır. Rivayete göre dirhemlerde ilk defa قل هو الله احدی nakşeden zat Haccac olmuştur. Abdülmelik'in bu şekilde hareket etmesine sebep halkın menfaatını gözetmek isteğindedir. Abdülmelik'in düşüncesi şöyle idi: siyah olan Vakfiye ve Taberiye-i utuk denilen dirhemler asırlarca devam edecek, bunun için her 100 dirhem ve her 5 okıyye için 5 dirhem zekât alınmasını icabeder¹⁶. Eğer zekâtı büyük siyah dirhemlerden her 200 adedi esas tutularak alınrsa zekât eksik alınmış oluyor, halbuki Taberiye denilen dirhemlerden her ikiyüz adedi esas tutularak alınrsa zekât ziyade alınmış olacak ve ticaretle meşgul olan halk mağdur edilmiş olacaktır. Bunun için Abdülmelik ikisinin ortasını tercih etti. Böylece kimseye zarar vermeden zekât toplamış ve bu suretle Hazreti Peygamber efendimizin yolunu takibetmiş oluyordu. Abdülmelik'ten evvelki kimseler şahsi mallarının zekâtını büyük ve küçük diye ikiye ayırarak veriyorlardı. Halk Abdülmelik ile beraber aynı fikir üzerine ittifak ettikleri zaman bir Vaf dirhemini ağırlığı 8 denk oluyor, küçük dirhemlerden birisi tartılınca 4 denk olduğu görülüyor. Bunların hepsini toplayarak, büyüğün fazlasını küçüğüne veriyor o zaman iki dirhemi birbirine müsavi kılarak her birisinin ağırlığı 6 denk olmuş oluyor. Her 10 dirhem 6 denk ve 7 miskale müsavi oluyor. Bu esaslar tesbit edildikten sonra bir daha değiştirmemek üzere kararın altına imza ediyor. Abdülmelik'in mevzuubahs olan bu sikkelerinin üç mümeyyiz vasfı vardır. Birincisi her on dirhemini yedi miskale müsavi oluşu. İkincisi büyük ve küçükleri birbirine müsavi kılarak dirhemi 6 denk yapmıştı. Üçüncüsü ise zekât farzı hususunda ziyadesiz ve noksansız Peygamberimizin sünnetine uygun ve ümme-

¹⁶ Mamafih "dirhem meselesinin İslâm âleminde aldığı son şekil bir dirhemini vezni 6 danık'a gelmek üzere İslâm veznidir. Bunun her bir onu yedi miskaldir. Eğer o 200 dirheme baliğ olursa onun 4/10'ı 5 dirhem tutar. Eğer 200 den aşağı olursa zekâtı yoktur. Fazlalaşırsa hesabına göre ziyadeleşir. Halbuki altının nisabı 20 miskal (İslâm miskali) ile dir. Ebil-Hasan Ali bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadi el-Maverdi, kitap el-Ahkâmı Sultaniye, Mısır basması 1909, s. 105.

tinin kabülüne mazhar olmaları, binaenaleyh 10 dirhem 7 miskale müsavata hasebinde bir dirhem 50 $\frac{2}{5}$ arpa habbesi olarak itibar edilmiştir. Bu dirhemlerden Rıtıl, Kadeh,¹⁷ صاع¹¹ ve daha yukarısı yapılmıştır, ben bunları آثار الحطط والآثار adlı kitabımın ayarevleri دارالعیار bahsinde anlatmıştım ve ben diyorum ki, bu on tane gümüş dirhem 7 miskal altına müsavi kılınmış; zira altının vezni gümüşten daha ağır idi. Bir habbe gümüş ve bir habbe altın olarak ikisi de tartıldı, tabiatile altın daha ağır ve vezni üç $\frac{1}{7}$ tutacağından bunun için her 10 dirhem gümüş 7 miskal altına müsavi tutulmuştur. Dirheme üç $\frac{1}{7}$ ilâve edilirse bir miskal olur. Eğer miskalden üç $\frac{1}{10}$ çıkarılırsa bir dirhem kalmış olur. Her 10 miskal altın 14 tane dirhem ağırlığındadır (ve 7 dirhem). Bu şerait altında Rıtıl terkibedildiği zaman bir dirhem 60 habbe üzerinden hesap edilmesi lâzım gelir ve her 10 dirhem 7 miskale müsavidir. Bu hesaba göre bir habbenin ağırlığı 70 tane hardal tanesine müsavi olup bundan dirhem ve rıtıl yapıldı. Rıtıldan müd¹⁹ ve müdden صاع ve daha yukarı ölçüler meydana geldi. Bunlar hesap ve hendese meseleleridir. Bunları burada zikretmek yeri değildir. Rivayete göre dirhemlerde ilk defa olarak قل هو الله احد i nakşeden Haccac olmuştur. [O zaman din âlimleri, bu sikkelerin üzerindeki yazıları görünce bunun Haccac tarafından yazıldığını zannederek Allah bu Haccac'ı helâk etsin, halkın başına bir de sikke derdi çıkardı, şimdi bunları cünüp ve hayizler ellerine alacaklar diye itirazda bulunmuşlardı. Daha evvel dirhemler Pers yazısıyla süslenmişti. Bazı din âlimleri de bu paralara abdestsiz olarak el sürmek caiz değildir diyerek bunlara mekruh paralar adını vermişlerdir. Bu dedikodu hayli zaman devam etmiş olmalıdır. Zira altın ve gümüş paraların üzerindeki yazı-

¹⁷ Kadeh: Bir ratıldan bir rubu fazladır. Aynı zamanda kadeh bir buçuk Muddur. 10 kadeh bir vask. Bir Kafiz 20 tane kadeh veya 2 tane vask tutar (Bk. M. H. Sauvaire, MHNMM, S. 94 devam).

¹⁸ Saa: eğer arpa veya hurmadan ibaret ise buğdayın kinin yarısına müsavidir. Arabistan'daki ölçüler 3 tanedir: Saa, Mudd ve Mekuk. Hicaz'da Mudd Saa'nın rubudur ($\frac{1}{4}$). Saa Mekukun $\frac{1}{3}$ dir. Fakat başka Saalarda vardır (Bk. M. H. Sauvaire, MHNMM, s. 55 v.d.).

¹⁹ Mudd: Mekukun $\frac{1}{3}$ 'üdür. Bir Mekuk ise 15 tane rıtıl tutar. Maraga kafiz ve Muddı 10 tane manaya müsavidir (Bk. H. Sauvaire, MHNMM, s. 150 v.d.).

ların değiştirilmesi zaruri midir? diye Medine’de bulunan İmam Malik’ten sorulmuş. O da, Abdülmelik bin Mervan zamanından beri halk bunları seve seve kullanmış ve hiçbir kimse bunun aleyhinde bulunmamıştır ve ilim sahiplerinden hiç birisinin inkâr veya reddettiğini bilmiyorum. Yalnız ibni Sirin’in de bu paralarla alış veriş fena gördüğüne dair bir haber vardır. Halbuki burada yani Medine-i Münevvere ulemasından bu paraların kullanılmasını men eden kimseyi bilmiyorum, cevabını vermiştir. Halife Ömer bin Abdülaziz’e, bu gümüş paralar üzerinde Allah’ın kitabı yazılıdır. Halbuki, Yahudi Hıristiyan, cünüp ve hayizlerin elinde dolaşüyor. Bu yazıların kaldırılmasını emir etseniz demişler. Halife bunlara, bu yazılar Allah’ın tevhidi ve Peygamber elçiliğinin nişanesidir. Biz bunları değiştirirsek bu tarzı hareketimizi Müslüman olmayan uluslar leyhimize harekete bahane ittihaz edecekler cevabında bulunmuştur.²⁰

Abdülmelik’in ölümünden sonra durum bu şekilde idi. Bundan sonra gelen halife Velid, Süleyman bin Abdülmelik ve daha evvel Halife Ömer bin Abdülaziz zamanında devam etmiş Yezit bin Abdülmelik hilâfete geçince Ömer bin Hübeyre isminde bir zat Irak’ta 6 denk ayarında dirhem kestirmiştir. Bu nevi dirhemlere Hübeyriye denilmiştir. Hişam bin Abdülmelik hilâfete geçince ötedenberi mali işlerle uğraşmış olduğundan, Halid bin Abdullah el-Kırsiye H. 106 da ayarda 7 denk esasına ırcamı ve vasattan mada her memlekette çıkan paraların tedavülden kaldırılmasını emretmişti. Böylece yalnız Vasit’da ²¹ olmak üzere sikke büyütülerek darb olundu. Basılan bu

²⁰ Eyle valisi bulunan Zureyk’ten gelen bir rivayette, Ömer bin Abdülaziz kendisine gönderdiği bir emirname de “Müslüman tacirlerden vilâyetine uğrayan herhangi bir tacirin ticaret malından her 40 dinarda bir dinar zekât al, 20 dinara kadar tenakus eden mikdar malın zekâtını da bu hesaba üzere al. 20 den sülüs dinar miktarı eksilince bundan zekât namı ile almayı bırakırsın, zekâtını aldığına dair bir makbuz verirsın” demiştir (Bk. Zeynuddin Ahmet el-Zebidi, çeviren Kâmil Miras, Sahihi Buhari . Muhtasar tecridi sarıh, diyanet işleri neşriyatı 9. C. 5, s. 75).

²¹ Vasıt, Irak’ta küfe ve Basra arasında olup suları bol, zengin bir şehirdir. Dicle nehri bu şehir arazisini ikiye böler. Senelik mahsulâtı fazla olup başka memleketlere gönderilir. Rivayete göre bu şehir, Haccac tarafından H. 84 de inşasına başlanmış ve 86 da bitmiştir. 95 senesinde bu şehirde oturmuş ve burada ölmüştür (Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvini, Kitap Asar el-Bilad va-Ahbar el-İbad s. 320, Götengen 1848). Taberi ve Abu’l-Fida ise bu şehrin kuruluşunu H. 83 senesinde olduğunu kaydeder (Taberi C. IV, s. 1125, Abu’l-Fida C. I, s. 209).

sikkeler Halid dirhemine (Derahimi Halidiye) göre darbına başlandı. Bu hal Halid'in azil senesi olan 120 ye kadar devam etti. Yerine geçen Yusuf bin Ömer el-sakafi sikkeyi küçülterek ağırlığını 6 ya indirtti ve Vasıt'ta kestirdi. 126 Senesinde Velid bin Yezid²² öldürülünce, Emevî halifelerinin sonuncusu olan Mervan bin Muhammed el-Cadi hilâfete geçince, elcezire'de Harran şehrinde sikke kestirdi ve bunların basımı katline kadar sürdü. Bundan sonra Abbasi hilâfeti kurulunca yeni halife Abdullah bin Muhammed el-Saffah²³ Anbar şehrinde dinarlara benzeyen süslü ve üzerleri السكة العباسية yazılı dirhemler kestirdi. Yalnız son senelerinde bu dirhemleri evvelâ bir sonra iki habbe eksilti. Bunun yerine geçen Ebu Cafer el-Mansur²⁴ bunu 3 habbe eksiltti ve bunlara 3/4 kırat denildi. Çünkü kırat 4

²² Yeni vali İbni Hübeire'den daha hassas davranarak hilesi görülen bazı kimseler hakkında ağır cezalar tatbik ettiğini sonraları bunun yerine tayin olunan Yusuf bin Ömer el-Sakafi sikke darbı hususunda çok şiddetli davranarak sikke kesicilerle ayarcılar arasında hile yapanların ellerini kesmek ve kamçılılamak suretiyle cezalandırmıştır (el-Belâzori, s. 469, İbni Kudame Kitap -ul-Harac V. 19).

²³ Halife Ebu'l-Abbas el-Saffah (H. 132—136) M. 750—754 zamanında kesilen sikkeler evvelki devirde farkı, yazılarında olmuştur. Şöyle ki dinarların ön yüzü ile dirhemlerin arka yüzünün ortasındaki âyeti kerime yerine محمد رسول الله koyulmuş ve kenarlarındaki diğer ibareler halile bırakılmıştır. Nakış farkı pek azdır. Bilhassa dinarlarda resmi hattan başka hiçbir fark tesadüf edilmemektedir. *Lev. I, 6 AV* gösterdiğimiz dinar buna misaldir. Dinarın ön yüzünde ve ortada:

محمد
رسول
الله

kenarda :

Arka yüzünde ortasında :

بسم الله ضرب هذا الدين سنة اربع و ثلثين و مائة

لا اله الا

الله وحده

لا شريك له

kenarında :

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

²⁴ Halife el-Mansur (H. 136 — 158) M. 754 — 775 sonderece ihtiyatkâr, para biriktirmeğe çok haris idi. Paraya olan hırsı hasislik nevinden değildi, çıkması muhtemel olan fitne ve ihtilâllere karşı gelebilmek için onun lüzumunu takdir ediyordu. Öldüğü zaman beytülmalde 60.000.000 dirhem ile 14.000.000 dinar bıraktı (Mas'ûdî Murûc el-Zahab C. II, s. 177). Ölümünü hissedince oğlu Mehdi'ye şöyle vasiyet etmişti: “Bu şehirde sana o kadar para biriktirdim ki harac on sene mütevaliyen eksik alınsa bile yine askerinin maaş ve nafakasına, akraba ve taallûkata, sınırların muhafazasına verilecek tahsisata kifayet eder. Bu parayı iyi muhafaza et, zira beytülmalin mamur oldukça sen de kuvvetli ve şanlı olursun” (Taberi C. III, s. 444). *Lev. I, 7* de Halife el-Mansur'un dinarı gösterilmiştir.

habbedir. Dirhem de öyledir. İşte bu sıralarda meydana gelen Haşimiye paraları Basra miskaline hattâ tam vezinli bütün miskalleri geçmekte idi. Ebu Cafer'in hilâfetinden 148 tarihine kadar ortaya konulan bu Haşimiye paraları bütün diğer miskal ve utklardan $\frac{3}{4}$ kırat eksik kalmıştır. Bu senede el-Mehdi Muhammed bin Cafer²⁵ yuvarlak ve noktalı bir sikke darbetti. Fakat Musa el-Hâdî'nin belli başlı bir sikkesi bilinmiyordu.²⁶ Bu iş 178 senesi Receb ayına kadar devam etti. Ve bunların ayarları bir kıratın rubuu habbe eksikti. Harun el-Raşid sikkelerin kontrol işini Ca'fer bin Yahya el-Bermeki'ye havale ettiği zaman Medinetüselâm ve Rey mülhakatinden Muhammediye'de basılan dirhem ve dinarların üstüne ismini kazdırmıştır. Bu da dirhemi kıratın bir habbe eksik yaptı. El-Emin'de biraz noksan ayarda dinar ve dirhemler kestirdi. Az sonra kardeşi Muhammed el-Memun rubaiyat adı verilen paralar kestirdi. El-Memun bu paraları biraderinin katlinden evvel Merv'de kestirmişti. Harun el-Reşid paraların ayarları ile meşgul olmayan ilk halifedir. Kendisinden evvelki halifeler dirhem ve dinarların ayarlarıyla bizzat meşgul olmuşlardı. Cafer bin Yahya el-Bermeki'den evvel hiç kimse kendisi gibi dirhem ve dinarlara ismini kazdırmak şerefine nail olamamıştı.²⁷ Ve bu zikrettiğimiz para vaziyeti 184

²⁵ Al-Mahdi (H. 158—169) M. 775—785 zamanında ilk defa olarak Halife isminin sikkelerde yazıldığını görmekteyiz. Bazan da halife ve valilerin ismi bir arada hak olunurdu. Yine bu devirde dirhamların arka yüzünün ortasındaki ibareye tasliye ilâvesile halifenin ismi zikrolunduğunu görüyoruz. Galib Bey Merhum Abbasiyeden Mada mahallerde darb olunan sikkeler kâmilten bu vecih ile dir diyor. Bu noktai nazar pek doğru değildir. Zira İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan Urfa denizbacı definesinde 164 senesinde Abbasiye'de basılmış bir dirhemın arka yüzünde ve ortasında:

محمد رسول
الله صلى الله
عليه وسلم
يزيد

yazılıdır.

²⁶ Makrizi Halife Musa el-Hadi'nin maruf bir sikkesi olmadığından bahsediyor. Halbuki bu zatın Abbasiye, Haruniye, Ermeniye, İfrikiye, Kirman, Medinetü's-selâm, el-Muhammediye, Yemame'de basılmış müteaddit dirhemleri vardır. Ölümü sıralarında kestirdiği dinarın ön yüzünde Ali ismi okunmaktadır. Bu zat o devirde vezarette bulunmuş olan Ali bin İsa bin Mahan'dır (Galib Edhem: MKİ, s. 150, No. 470 e bk).

²⁷ Yine yazar Harun el-Reşid zamanına kadar para kesimi ve darbhaneler nezareti doğrudan doğruya hilâfet makamına bağlı iken halife ilk defa olarak bu

senesinin ramazan ayına kadar devam etti. O zaman paralardaki noksanlık 4 kırat ve 1,5 habbe olmuştu. Harun el-Reşid Caferi katlettikten sonra sikke işini el-Sindi'ye verdi. Bu zat mevcut dinarların nisbetine göre dirhem bastırdı. Bunun darb ettiği dinar ve dirhemler güzeldi. 192 Senesi receb ayında Haşimiye dirhemleri yarım habbe daha eksildi. Bu durum bir asır kadar sürdü. Sonra tekrar eski vezne iade edildi. Halife Harun el-Reşid'in oğlu Muhammed el-Emin zamanında yeni para kesimini el-Abbas bin el-Fadıl bin el-Rabi'a verdi, o da paraların en üst kısmına **ربى الله** ve en altına **العباس بن الفضل** kelimelerini yazdırdı. Vaktile Emin oğlu Musa'yı veliaht göstererek ve ona **الناطق بالحق المظفر بالله** ünvanını verdikten sonra²⁸ Musa adına yeni dirhem ve dinarlar bastırılmıştır. Bunların sikleti onar miskaldı; üzerlerinde şu mısralar yazılmıştı:

كل عز و مفخر
فلموسى المظفر
ملك خص ذكره
فى الكتاب المسطر

gibi işleri vezirine bıraktığını yazıyor. Bu iddia doğru değildir, zira bu keyfiyet daha evvel ve yukarıda söylediğimiz tarzda vuku bulmuştur. Cafer'in katlinden sonra hazinesinde herbirinin ağırlığı yüzer miskal miktarında 4000 büyük altın bulunmuştur ki bir yüzünde:

واصفر من ضرب دارالمولك
يلوح على وجهه جعفرا

Diğer yüzünde :

يزيد على مائة واحداً
إذا ناله معسرا يسرا

Manâsı: Bu sarı altın darülmülük baskısıdır. Yüzünde Cafer'in veçhi lâyah olur. Bunun birisi yüzden ziyade gelir. Sıkıntıda olan kimse buna malik olunca refaha kavuşur (Bk. Mustazrif tercümesi C. I, s. 657). Bu gibi sikkeler henüz raslanmamıştır. *Lev. III, AV, 2 AR*'de halifenin bir dinarile vezir Cafer'in ismini taşıyan 184 tarihli el-Muhammediyede kesilmiş bir dirhemi gösterilmiştir.

²⁸ Halife Harun el-Reşid oğulları Emin ve Memun'u kendisine veliaht nasbetmişti. Emin halife olduktan sonra ve 195 senesinde veziri Fazıl bin Rabi'in tahrikile Memun namına Horasan'da kesilen dirhem ve dinarlardan isminin çıkarılmasını emretti. Zira bu nevi sikkelerde Emin'in adı koyulmamıştı. Halife henüz çocuk denilecek bir çağda bulunan oğlu Musa'yı veliaht tayin ederek El-Natik bilhak lâkabını verdi Ve Memun'un ismini hutbeden kaldırılmasını emretti (Taberi, C. III, s. 777, 778, İbnel-esir C. VI, s. 96. el-Nuveyri Nihayet-ell-arab, C. XXI, V.167). Memun bu hâdiseyi haber alınca trazlardan ve paralardan El-Emin'in ismini kaldırttı (Suyuti, Tarih el-Hulafa, s. 116). Makrizi'nin el-Emin'in oğlu Musa el-Natik bilhak namına el-Makrizi'nin bahsettiği şekilde henüz bir sikkesine tesadüf

El-Emin'in katlinden sonra, yerine kardeşi 'Abd Allâh al-Ma'mûn halife olunca paralarının darbu için usta bir nakaş bulamadığından sikkelerini mühür gibi kazdırmak zorunda kaldı.²⁹ Bu paralar el-Memun, el-Mutasım, el-Vâsiḳ ve el-Mutevekkil zamanına kadar devam etti.³⁰ Mutevekkil öldürülünce hilâfet bağı gevşemiş ve Abbasi devleti zayıflamış olduğundan, Türk Memlûkleri hükûmeti ele geçirdi ve hilâfete bağlı eyâletlerin valileri gitgide kuvvetlenerek zaruri ihtiyaçların masrafı çoğaldığından gelir azalmıştı. Bu yüzden birçok hileli sikkeler meydana geldi. Rivayet olunduğuna göre ilk defa olarak hileli paraların piyasaya çıkmasına sebep olan Ubeydullah bin Ziyad olup hicretin 64 üncü senesinde Basra'dan firar edişi zamanına raslar. Acem devleti, Buveyh ve Selçuk oğulları zamanında etrafa yayıldı. Hak taâlâ bu işte daha bilgilidir.

III. MISIR SİKKELRİ

Mısır'a gelince, bura sikkeleri başka devletler arasında kıymetlidir. Bu fikrin doğruluğunu, hem cahiliye hem İslâm devrinde alışverişte altının kullanıldığı isbat eder. Eski ve yeni zamanda bu memleketin vergisi altın üzerinden ödenirdi. Bütün bunları *المواعظ والاعتبار*

olunmamıştır. *Lev. II, 3* de görülen dinar halife Emin'in olup 197 senesinde darbedilmiştir. *Lev. II, 4* deki dirhem 194 senesinde Medinetü's-selâm kesilmiş olup arka yüzünün ortasında ve en altında okuduğumuz el-Abbas ismi Halife Emin'in veziri olan el-Abbas bin Fazıl bin Rabi'dir.

²⁹ Halife El-Memun zamanında ilk defa olarak dinarlarda kesim yerleri bulunmuştur. Irak'ta basılan altınların merkezlerinin alt tarafında el-İrak, Mısır'da basılanların devrelerinde sikke tarihinden evvel gümüşlerdeki teamül vechile Mısır yazılıdır. Mamafih arasıra kesim yeri bulunmuyanlar da vardır. *Lev. II, 5* de görülen dirhem İsfahan'da 201 senesinde basılmış olup arka yüzün merkez yazılarının altında *ذو الرياتين* kelimesi okunmaktadır. Bu ünvan Memun'un veziri el-Fadıl bin Sehl'in unvanıdır. Seyf ve kalem riyaseti kendisine ihale olunmakla 196 senesinde böyle telkip olunmuştu (Müneccim başı tarihi, C. s. 116) *Lev. II, VI*. Halife el-Mutasım'ın 224 senesinde Medinetü's-selâmda kestirdiği dinardır.

³⁰ El-Mutevekkil (H. 232—247) M. 847—861) ötedenberi işret meclislerinde aşağı tabakaya mensub kimselere Hazret-i Ali'nin zemmine dair hicviyeler irşad ettirerek eğleniyor hattâ 238 senesinde Hazret-i Hasan'ın Kerbelâ'daki türbesini yıktırarak arsasına ekin ekdiriyor. Bu yüzden herkesin nefretini kazanmıştı. Nihayet oğlu el-Muntasır'ın tertib ve teşvikile bir gece öldürülüyor (Ebu'l-Farac tarih Muhtasar el-Düvel s. 247 v.d.). Bunun zamanında bir dinar yirmi dirheme müsavi idi (Yakut Mucam el-buldan, C. II, s. 86). *Lev. III, 1 AV 234* *سر من رای* de kesilmiştir.

بذكر الخطط والآثار adlı eserimde zikrettim. Yine bu eserde tufandan sonra mamur olalıdanberi Mısır'ın vergisinin yekûnunu gösterdim. Müslim ve ebu-Dāvūd'un hadislerinden bunun doğruluğu isbat ediliyor. Ebu-Hüreyre Hazreti Peygamberden rivayet ediyor: Zamanı gelir ki Irak diyarı dirhem ve Kafizi Şam'ın Mudd ve dinarını Mısır irdep ve dinarını vermez olur.³¹ Bu suretle Peygamber efendimiz bu saydığımız yerlerin paralarını, tartıların isim ve cinsini bilhassa Mısır altın paralarına işaret etmiştir. Ömer bin el-Hattâb'ın hilâfeti zamanında hicretin 16 ncı senesinde, Irak kıt'ası alındığı zaman oraya Osman bin Hanifi'i gönderdi. O da kıt'a ahalisine bazı vergileri koydu, şöyleki :

Bir üzüm bağının her ceribi için 8 dirhem, şeker kamışı ve ağaçlar için 6 dirhem, buğday için 4 dirhem, arpa için 2 dirhem alınacaktı. Osman bin Hanif keyfiyeti halife Hazreti Osman'a bildirdi. O da bu ücreti uygun gördü. Mısır kıt'ası 20 senesinde alındığı zaman Ömer bin el-As, kadın, çocuk ve ihtiyarlardan başka, buluş çağına giren Mısır ahalisine kişi başına 2 dinar koydu. Bir rivayete göre 12 milyon diğer bir rivayete göre 16 milyon dinar kazanılmıştır. Bunlar maruf iki rivayet idi.

Mısır'ın mazisine bakan kimse eskidenberi kullanılan paranın hepsinin altın olduğunu görür. Haçlıların Mısır'ı istilâ ettikleri tarihte memleketin iktisadî durumu sarsılmıştı. Bununla beraber Mısır'ın sikkeleri Emevi Abbasi oğulları sikkeleri idi. Tolun oğlundan Emir Ebul Abbas zamanında Mısır'da Ahmediye denilen dinarlar kestirildi³². Rivayete göre bu altın dinarın darbına sebep: Bir gün Ahmed bin Tolun Ehramlar civarında bir gezinti yaparken, muhafızlar, huzuruna yünden elbiseli ellerinde kürek ve kazma gibi alet ve edevat taşıyan bazı kimseler getirdiler. Bunlara ne iş yaptıklarını sordu. Bunlar Emire biz define arayıcısıyız dediler. Ahmed bin Tolun bu adamlara, bundan sonra benim emrim ve haberim olmadan bir yere çıkmıyacaksınız dedi. Bunun üzerine bunlara define hakkında bazı şeyler sordu. Onlar da, ehramların birinde bir define bulun-

³¹ Sahihi Buhari, C. V, s. 62.

³² el-Kalkaşendi Ahmed bin Tolun'un bulmuş olduğu bu definedeki altınların halisiyetinden bahsederken İslâm dünyasında sikkelerin halis olmasını isteyenlerden birisi Mısır ve Şam sultanı Ahmet bin Tolon'dur (Subh el-a'ş'a, C. I, s. 426). Lev. III, 2 Dimişk'te 270 senesinde basılmış dinardır.

duğunu ve bu definenin çıkarılması için para, erzak ve nihayet ameleye ihtiyaç olduğunu söylediler. Emir bunların her türlü isteklerini yerine getirerek, arkadaşlarından bazılarını bunların yanına kattı ve Cize inzibat amirine, bunların istedikleri adam, erzak ve para gibi şeylerin verilmesi, emrini verdi. Bunlar hemen işe başlayarak, definenin mevcudiyetine delâlet eden bazı emareler buluncaya kadar kazıya devam ettiler. Bir müddet sonra kazı yerine Ahmed bin Tolon geliyor. Kazı neticesinde dinarlarla dolu bir havuz meydana çıktı. Berbatı dili ile yazılı bulunan kapağını bu dili bilenlerden birine okutu ³³. Bu yazıda “ben falanın oğlu falan melikim, altını hileli gibi bir lekeden ayırdım, benim ve mülkümün fazlını görmek isteyenler evvelâ kendi mülkü ile mukayese etsin ve dinarımın ayarile kendi dinarının ayarını gözönünde tutsun, eğer altını hileden kurtarırsa hayat ve mematında her şeyden kurtulmuş olur” sözleri yazılı idi. Emir Ahmed “beni kitabenin keşfine muvaffak eden Tanrıya şükürler olsun. Kitabe benim için altından daha kıymetlidir” dedi. ve adamlara 100 dinar, işçilerin her birine 5 dinar ve bu işe nezaret eden kimseye 300 dinar verilmesini, hadım Nesim’e de istediği kadar almasını emretti. Nesim cevaben : “Efendim ne kadar alacağımı emretmediler, deyince o da iki avuç dolusu al ve bunun iki mislini beytülmalde verildiğini farzet” diyor. Bunun üzerine Nesim avuçlarını açıyor, 1000 dinar olduğunu görüyor. Ahmed bin Tolun geriye kalanları alıyor, bunları Sındi bin Haşik ve el-Mutasim ayarının en güzellerinden olduğunu görüyor. O zaman Ahmed bin Tolun bu ayarı örnek tutarak Ahmediye dinarlarını kestiriyor. İmam el-Muiziddunullah ordusunun başında, serdar bulunan Ebu Hüseyin Cavhar El-Katib al-Sikilli Mısır’a 358 de girerek, Kahire şehrini halife adına tesis ettiriyor. Bu zamandan itibaren burası Mısır’ın başşehri oluyor. O zaman serdar Cavhar Mu’izzin dinarını kesdiriyor ve bir yüzüne üç satır halinde: *دعى الامام المعز لتوحيد الاحد الصمد* altında bir satır halinde: *ضرب هذا الدينار بمصر سنة ثمان وخمسين وثلاثمائة* diğer yüzünde: *لا اله الا الله محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون على افضل الوصيين وزير خير المرسلين* yazılarını kazdırmıştır. Mu’izzin dinar darbı çoğaltılıyor. Mu’izz 362

³³ Bu hata Hat-ı Berbai derler (Bk. Muhsin Bey’in Afrika delili).

senesinde Kahire'de kendisi için inşa edilmiş olan şatoya iniyor. Vergi işlerine Ya'küb bin Killis bin 'Asluc bin al-Ḥasan'ı tayin ediyor. Bu adam halktan Mu'izz dinarını vergi olarak almağa çalışıyor. Bu yüzden radı dinarı 1/4 dinar düşüyor. Mu'izz dinarı 15/5 dirheme gidiyordu. Ḥākim bi-AmrAllāh Abi 'Alī al-Manşūr bin al-Mu'izz zamanında bu para işi 299 senesi Rebiülevvel ayında çoğalıyor. Bir dinarın vezni 34 dirhem oluyor. Fiatlar da düşüyor. Halk sıkıntı içinde kalıyor, işler bozuk gidiyor. O zaman durumun ıslahı için eski paralar ortadan kaldırılıyor. Saraydan, içinde yeni dirhemler bulunan 20 sandık getirtilip sarraflara dağıtılıyor. Eski dirhemlerin kullanılmaması için bir beyannâme çıkarılıyor, bunda 3 gün zarfında, ahalinin elinde bulunan eski dirhemleri darphaneye götürerek yeni dirhemler, 4 eski dirhem yerine yeni bir dirhem almak hususu ilân olunuyor. Yeni dirhemler için karar verilerek bir dinar 18 dirhem kıymetinde sayılıyor. Perslerin, El-Melik el-Nāşır Salāhaddin Yūsuf bin Ey-yüb'un idaresi altında 569 senesinde Mısır ve Şam bölgelerine girişleri üzerine Fatimi devleti yıkıldı. O zaman Kahire'de halife el-Mürteza bi Emrullah, Şam memleketlerinin sahibi el-Melik el-'Adil Nūr al-Dīn Maḥmūd bin Zengī namına sikke darbına karar verildi. Her birisinin adı sikkenin bir yüzüne yazılmıştı³⁴. Aynı se-

³⁴ Tarihçi el-Makrizi burada hataya düşmüştür, ve hâdisatın cereyanı şöyledir: Mısır'da sık sık meydana gelen karışıklıklar ve iç muharebeleri bastırmak üzere Atabek Nureddin Mahmud Zengi tarafından Şirku ve biraderzadesi Salāhaddin olduğu halde birinci defa olarak 559 da (1164), ikinci defada 562 (1177) de oraya gönderilmiş ve geçmiş olan hizmetine mükâfaten son Fatimi halifesi el-Azid Şirkuh'u vezir nasbetmişti. Bunun ölümü ile yerine Salāhaddin (el-Melik-Nasir) lâkabı ile 564 de vezir olup bütün Mısır üzerine tahakküm ederek 567 (1171) de de Haleti Nezi'de bulunan el-Azid'i ıskat ve hutbeyi Abbasi halifesi el-Mustazi adına okutmuştu. Mısır'daki bu değişiklik kemali sükûnetle olmuştu. Gerçi bu meseleden Salāheddin ile efendisi arasında bir soğukluk hasil olmuş ve hattâ bir harbin çıkması memul iken 569 (1174) de Nureddin'in ölümü üzerine bir müddet için oğlu Melik el-Salih İsmail'e itaat etmiş ise de bu defa artık tamamiyle istiklâlini ilân etmiştir. *Le.*, III, 5 AV sene 567 senesinde İskenderiye'de basılan bir dinarı görmekteyiz (S. Lane-Poole, BM Vol. IV, No. 597 dinarın ön yüzünde :

الامام
الحسن

الامام
الحسن

kenarında :

بسم الله الرحمن الرحيم ضرب هذا الدين بالاسكندرية سنة سبع وستين وخمسة
لاله الله وحده لا شريك له ابو محمد المستضى با امرالله اميرالمؤمنين

nede Mısır halkı mali sıkıntı içinde idi. Çünkü altın ve gümüş adeta piyasada görülmemeye başladı. Halk vaziyetten müteessir idi. Kızıl dinar denildiği zaman hürmeten zikrediliyor, eğer ele geçerse cennetten müjde gelmiş gibi zannediliyordu. Saraydan çıkmış dinar ve dirhem arasında kuyumcu işleri, mücevherat, bakır, elbise, kumaş ve silâh, kırılların ödeyemeyeceği ve aklın tasavvur edemeyeceği, bu gibi memleketlerin ihtiva edemeyeceği, hiç kimsenin hesabına muktedir olamayacağı kadar büyük miktarın sayısını ancak öteki dünyada halkı sayabilen kimse tarafından bilmek kabildir. Fazıl olan kadı Abridurrahman'ın yazısından naklettiğim şeyler yarısı bile değildir. Vaktaki Selâhaddin el-Melik el-'Adil Nûr al-Dîn'in ölümünden sonra saltanatı eline alınca, 583 senesi Şevval ayında Mısır paralarının kaldırılmasını emretti ve altın paralar kestirildi. Siyah dirhemi ortadan kaldırıldı. Yerine nasiriye dirhemleri, yarı yarıya halis gümüş ve bakırdan yapıldı. Bu hal Mısır ve Şam'da Melik el-Kâmil, Nasreddin, Muhammed bin el-Adil Ebu Bekir Muhammed bin Eyüb Mısır'a girdiği tarihe kadar devam etti. O zaman Melek el-Kâmil³⁵ Nasiri dirhemini ortadan kaldırarak 622 senesinin Zilkade ayında yuvarlak şeklinde paralar darbederek, Mısır ve İskenderiye'de hileli olarak tanılan eski dirhemleri kullanılmasını menetti. Tam bir

Arka yüzünde :

عال
محمد
بن زنى
غاية

kenarında : محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون
محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم على آله وسلم تسليماً الملك العادل

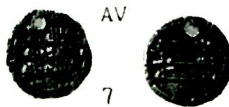
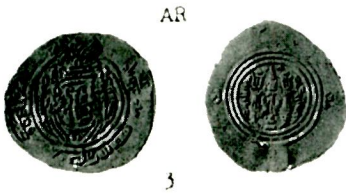
³⁵ Melik el-Kâmil'in 616 senesinde Kahire'de darbedilmiş dinarının ön-yüzünde :

الامام احمد
ابوالعباس
الناصر لدين الله
امير المؤمنين
بسم الله ضرب هذا الدينر بالقاهرة سنة ست عشرة و ستمائة
الملك الكامل
ابو المعالى
محمد بن ابى بكر
بن ايوب
لا اله الا الله محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله
العباس — المؤمنين

kenarında :
Arka yüzünde :

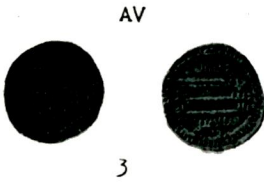
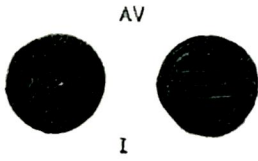
kenarında :
Lev. III, 6.

I. Artuk

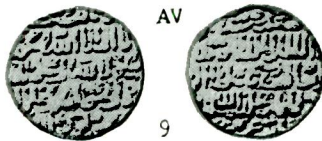
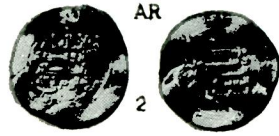
Lev. I

I. Artuk

Lev. II.

I. Artuk

Lev. III.

dirhemini $\frac{2}{3}$ ni gümüşten ve $\frac{1}{3}$ rini bakırdan yaptırmıştı. Bu hal Mısır ve Şam'da Eyüb oğulları zamanından inkırazlarına kadar devam etti. İnkıraz edip yerlerine Türkler geçince Eyyübiler zamanında kesilen paraları kaldırmadıkları gibi her şeyi yarı yerinde bıraktılar. Çünkü bunlar Eyyübilerle olan münasebetlerinden dolayı iftihar ediyorlardı. Melek el-Mansur Kılavun'dan çıkan bazı fermanları gördüm. Fermanlarda besmeleden sonra el-Melik "el-Salihi" ve bunun altında el yazısı ile "Kılavun" imzasını atıyordu. İslâm meliklerinin en büyüğü sayılan el-Melik el-Zahir Rüknuddin Baypars el-Bendaktari el-Salihi el-Necmi saltanata geçince derahimi zahiriye'yi yüzde 70 saf gümüş ve yüzde 30 bakırdan olmak üzere kestirdi üzerlerinde bir arslan tasviri hâk olunmuştu³⁶. Gerek Zahiri gerekse Kâmilî paralar Mısır ve Şam Hamevi paraların ortaya çıktığı 781 tarihine kadar devam etti. Halk bundan müteessir oldu. Bu el-Zahir Berkuk'un³⁷ emareti zamanına tesadüf ediyordu. Bu haber ona geldiği zaman, bu işle uğraşmak için Emir Mahmud bin Ali'yi ustadar tayin etti. Bu da gümüş dirhemleri iptal ve çok miktarda fels kestirdi. Öyle ki çarşılarda haraç ve mezdla satılmağa başladı.

Bu hal Dumuşk naibi Nevruz el-Hafız'ın öldürülmesinden sonra 817 senesi ramazanında el-Melik el-Mueyyed Şeyh³⁸ azze nasruhu

³⁶ El-Zahir Rüknuddin Baypars el-Bendekdari'nin dinarı *Lev. III, 7* de gösterilmiştir.

³⁷ Bu zatın British Museum Vol. IV. Pl. VIII, No. 24 de bir altını vardır. Ön yüzünde :

وما النصر الا من عند
الله لا اله الا الله
محمد رسول الله ارسله
[با]لهدى و دين الحق ليظهره
على الدين كا[9]

Arka yüzünde :

ضرب بحلب
السلطان الملك الظا
هر سيف الدنيا والدين ابو
سعيد برقوق خلد الله
ملكه سنة سبعة وثمانين سبعمائة

okunmaktadır *Lev. III, 8*.

³⁸ Çerkes kölemenlerden Melik el-Mueyyed Şeyh (H. 815—824) M. 1412—1421 İskenderiye'de 818 senesinde kesilmiş dinarı *Lev. III, 9* da gösterilmiştir. Ön yüzünde :

Dumuşk'dan geldiği tarihe kadar devam etti. Beraberlerinde gelen askerlerle birçok Bindakı ve Nevruzi dihemler gelmiş oldu. Halk bununla alış veriş yaptı. Paranın durumu iyileşmişti. El-Melik el-Müeyyed Şeyh azze Nasruhu Şevval ayında Müeyyedi dirhemlerini kestirince Kahire sokaklarında bu paralarla alış veriş yapılması için 818 senesi 24 Safer cumartesi günü dellâl çağırıldı. Halk bu paralarla alış verişe başladı. Münadislerden Müsessed, Halid bin Abdullah'ın Malikten ve onun da Yahya bin Said vasıtasıyla Sahabeden Said bin Müseyyeb'in anlatığına göre dinar ve dirhemini ahrette her türlü hileden kurtardı ve ben diyorum ki, Melik el-Müeyyed'in para kesiminde Müeyyedi dirhemlerin 6 meziyeti vardır :

1 — Zekât farzı hususunda, Peygamber efendimizin sünnetine uygun olması, zira Peygamber efendimiz bize zekâtın farzı halis gümüş ile ödenecektir, hileli gümüş ile değil demıştır.

2 — Müminlerin yolunu takibederek sikke darbı hususunda Hulafayı Raşidin usulünü kabul etmek lâzımdır ve bu cihet evvelce zikredildiğinden tekrarına lüzum yoktur.

3 — وإصلاح ولا تتبع سبيل المفسدين

âyeti kerimesinde Tanrı müfsidlerini yollarını takibetmekten kullarını menetmiş. Binaenaleyh bu dahi müfsidlerini sünnetini kendisine rehberlik etmesinden katıyen çekinmiştir. Zaten dirhemlerin hileli oluşu, asilerin galebesi zamanında vukua gelmektedir.

4. Dirhemlerin hileli olması fazla rağbet kazanmasından dolayı dirhem miktarının fazla gösterilmek istenmesinden doğmuştur.

5 — Hileyi derhal izale etti. Zira Peygamber efendimiz من غشنا من غشنا فليس منا yani kim ki bize hile ve hiyanet ederse o bizden değildir demıştır.

وما نصر الامن [عند]
لا اله الا الله محمد
رسول الله ارسله بالهدى
ودين الحق لهظهره على الدين
كله ولو كره المشركون

Arka yüzünde :

ضرب سكندرية سنة
السلطان الملك المؤيد
ابوالنصر شيخ شيخ سلطان الا
[سلا]م والمسلمين خلدالله ما . .
ثمانية عشرة . . .

6 — O Tanrı'nın ve elçisinin samimiyetlerine *الدين النصيحة* Hadisi Şerifine uyarak hareket etmiş ve hattâ ben adı geçen bu Müeyyedi dirhemlerin haiz buldukları şeref ve meziyetlerinden dolayı hayret içinde kalıyorum. Çünkü bunlar, bilindiği üzere makbul oldukları el-Melik el-Müeyyed'in işi o kadar büyük olduğu halde fels'e bağlı olup Allah onları nakıd para olarak yapmamıştır. Bilhassa bu gibi paralar en fena hükümdarlar ve bu meyanda el-Nasır Farac zamanında revac buluyor. İlim ve düşünce sahibi olanlar bunun fazla revacından dolayı Mısır halkı ve arazisi için bir felâket olacağını anladılar. Bütün bunlar hakikatta hakikatların aksidir. Çünkü gümüş dünyada şeri bir nakıd olduğu halde fels'ler hiçbir şeye benzemeyen şeylerdi. "Allahım sen efendimiz Melik el-Müeyyed'e iyi bir niyetle hareket etmesini ilham et ve kendi parası başkasına izafe olunmadan, başka paralar kendi paralarına nisbet olunsun ve ismi şerifiniz gibi kendi ismine de halkı ve komşu devletlerin hürmet etmesini temin et". Allah isterse bu arzu kolaydır.

Kadı el-Kuzatlara, (din onların varlığı ile aziz olsun) verilen bir fermanda dükkânların, arazi sicillerinin kayıd muamelesi, evlerin icarı, kız alıp verme değeri, borç senetlerinin hepsinin Müeyyidi dinarlardan olması emrediliyor. Bundan başka mülkî, ümera divanlarına ve evkafa verdiği bir irade de, hesap defterlerindeki varıdat ve sarfiyatın, her nevi muamelenin yine bu Müeyyidi paralarla yapılmasını emretmiş. Ancak o zaman başka paralar Müeyyidi paralara tâbi olur. Hak Taâlâ herkesi pek değerli olan Malik el-Müeyyed'e mensup ve onunla iftihar etmesini mümkün kıldığı gibi, bunun daha iyisini Tanrı bilir.

Felslere gelince: Tanrı'nın sünneti bu yolda cereyan etmiştir ki, bu bakırlar, Mısır'da ta yeni hâdiseler ve belâler çıktığı 806 senesindenberi ancak revaç bulmuş ve bu arada bütün dünyada kullanılmıştır. İran'da, Bizans, Beni İsrail, Yunan, Kıbt, Nabat, Yemen'deki muhtelif hükümetler Arap Aribе ve Mustaribe sonra İslâmiyetin zuhur ve intişarı ile meydana gelen muhtelif devletler bu meyanda hilâfet iddiasile ortaya atılan Şam ve Endülüs'de devlet kurmuş olan Emeviler, Irak'ta Abbasiler, Taberistan, Mağrib, Mısır, Şam, Hicaz, Yemen'de Aleviler, Buveyh oğulları, Türklerden Selçuk oğulları, Mısır ve Şam'da Kürt devleti (Eyyübiler), Uzak doğuda Moğollar, Mısır ve Şam'da Türk devleti (Memlûklar vesaire), Uzak

batıda Merrin oğulları, Endülüs'de Nasır oğulları, Tunus'da Hafz oğulları, Yemen'de Resul oğulları, Hind'de Firuz Nabad (Firuz Abad olacak), Habeşistan'da خطی oğulları, Semerkant'ta Timuriler, şimali şarkide Osman oğulları. Bunlar hiçbir zaman altın ve gümüşten başka alış verişi için bir para kullanmamışlardı. Bununla beraber dirhem veya bunun bir cüzi ile satın alınmayacak kadar iatları aşağı şeylerle değiştirilmek üzere beşeriyetin eski ve yeni devirlerinde altın ve gümüşten başka şeylerin kullanıldığı vakidir. Bununla beraber bunlara hiçbir zaman para ismi verilmiş değildir. İnsanlar değerleri çok aşağı olan ehemmiyetsiz şeyleri satın almak için gümüş ve altından başka bir paraya, felse ihtiyaç vardı. Zira böyle cüzi bir şey ancak bunlarla alınabilirdi. Fakat bunlar hakiki para gibi sayılmaz ve hakiki paranın yerini tutmazdı. Cüzi şeyleri satın almak için hangi tarzda alacakları hakkında ihtilâf vardı. Altın ve gümüş yerine bakır kullandılar.

Eski ve yeni zamanda Mısır, Şam, Irak, Arap, Irak-Acem, İran, Bizans hükümdarları ahaliye küçük şeyleri satın aldirmek için bakır madenine başvurmuş ve bu madenden küçük parçalar kesilerek adına fels denilmiştir. Fakat bunlar asla hakiki paranın yerini tutamamıştır.

İslâm ve İslâmiyetten evvelki zamanlarda, bunlar yapılmamış iken alış verişi eşya mubadelesi üzerinde yaparlardı. Bu arada yumurta, ekmeğe parçaları, ağaç yaprakları, denizden çıkarılan beyaz ve ortası hurma çekirdeği yarığı gibi olan ودع adını alan katır boncuğu kullanılmıştır. Bu hususu *بكشف الغمة* adlı eserimde zikrettim. Fakat bunlarla mühim şeyler satın alınmazdı. Gündelik ev masrafları için kullanılırdı. İslâm dünyasının mazisine bakan bir kimse Mısır, Şam ve Irak'ta hayatın ne kadar ucuz olduğunu ve ancak birkaç para sarfile gününü geçirmesi mümkündür. El-Melik Zahir Berkok'un ustaları Mahmud bin Ali zamanında felsler çoğaldı. Franklar buraya yüklerle dolu kırmızı bakır getirirlerdi. Burada senelerce bu bakırlardan felsler kesildi ve Franklar buranın dirhemlerini memleketlerine taşıdılar. Diğer taraftan yerli halkı istifadeleri için bunları eritince gümüş kılığı başgösterdi. Bu yüzden Mısır'da halkın fuluse karşı olan rağbeti arttı. Neticede her dinar muayyen bir miktar fels için kabul edildi. Bu hal doğruluğa muhalif

olduğundan çok utanılacak bir hal idi. Fakat insanlar biraz da adetlerine ve temayüllerine bağlıdırlar ve bunun kadar ayıb ve fena bir şey olamaz. Temennim şudur ki Allah'ın lûtfu ile bu yüz kızartıcı belânın Mısır'ın başından kalkması çok kolay olsun. Frank memleketinden getirilen levha halindeki kırmızı bakırın bir kantarı için bir fiat tesbit edilir. Bu sayede bakırın kantarla alınıp satılması kararlaştırıldıktan sonra bu bakırlar darbhanede fuluse tahvil edilir ve hakiki bedeline yalnız basma bedeli ilâve olunur. Yapılan masraflar hesap edilirse bir dinar için ne kadar bakır sarf edileceği anlaşılır bu yapıldıktan sonra her halde Müeyyedi denilen dirhem kaç mal olduğu bilinmiş olur. Bu meselede mühim olan gizli nokta şudur: bir kimse meşhur kıralların tercümei halini okursa başka kimsenin ismi zikredildiğini görünce kıskanır ve şerefin kendisine ait olmasını ister ve eğer sen bu söylediğim bakırları kestirirsen halk alım satımlarını Müeyyedi dirhem ve felslerle görecektir ve onu uzun zaman şerefle anacaktır. Hattâ Tanrı İbrahim Halil'in ağızından söylediği ismimi sonradan geleceklerin dilinde doğrulukla yad ettiler وجعل لی

وانه لذكرك ولقومك (sure-i شعراء cüz 19, s. 445).

O hem senin hem kavmin için bir şereftir (Sure-i ذخرف cüz 25, Kuran dili cilt 5, s. 4275).

Senin zikrini yükseltmedik mi? ورفعنا لك ذكرك

(Sure-i انشراح cilt 8, s. 5922).

Bu rütbeye hasisler rağbet etmezler ve temennim şudur ki inşaallah bozulan bu durum sizin himmetinizle düzelecektir. Eğer sözü uzatmakla korkmamış olsa idim birçok meliklerin kestirdikleri felslerden bahsedecektim. Bakırlar Beliğ Salim'in zamanına kadar sayı ile alınır, 806 senesinde tartı ile alınmasını emretti. Ötedenberi memleketleri idare eden kanunlar ve âdetler mevcuttur. Bunların bozulması ile memleketin nizamı bozulmuş oluyor. Cenabı Hak işlerimize iyi sonuçlar versin. Tek olan Tanrı'ya hamd, Peygamber efendimiz Muhammed'e, akrabasına, arkadaşlarına salat ve selâm olsun.

K I S A L T M A L A R

- EL-BELÁZORİ, Futuhu'l-Buldan.
- GEORGE C. MİLES, Early Arabic glass Weight And stamps the American Numismatic Society 1948 ve zeyli 1951.
- İSMAİL GALİP, MKİ — Meskûkâtı kadime-i İslâmiye katalogu II. kısım, Kostantiniye, 1312.
- J. ÖSTRUP, CMAT — Catalogue des Monnaies Arabes et Turques, Copenhague, 1938.
- J. WALKER, ACMBM — A Catalogue of the Muhammadan Coins, in the British Museum London, 1941.
- M. H. SAUVAİRE, MHNMM — Matériaux pour servir a l'histoire de la Numismatique et de la Metrologie Musulmanes Paris, 1832.
- MORDTMANN — Erklärung der Münzen mit pehlevi Legenden Leipzig, 1853.
- M. H. LAVOIX, CMM — Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale. Khalifes orientaux, Paris, 1887.
- S. LANE - POOLE, CAGW — Catalogue of Arabic Glass Weights.
- S. LANE - POOLE, AOC — Addition to the orientale Collection 1876—1888 part I. Additions to Vols. I-IV, London, 1889.
- S. LANE - POOLE, BM — Catalogue of oriental coins in the British Museum. Vol IV. London, 1879.
- S. LANE - POOLE, BM, Vol III.
- TIESENHAUSEN — Manety Vostocnavo kalifata, Petersburourg, 1873.

Biyografya :

ERNEST MAMBOURY

(1878 — 1953)

Dr. SEMAVİ EYİCE

İstanbul'un tarihî ve arkeolojik araştırmalar sahası, geçen yıl beklenmedik bir surette ölen Prof. Dr. Alfons Maria Schneider'den sonra ¹, bu yıl da Ernest Mamboury'yi kaybetmiş bulunuyor. Ömrünün büyük bir kısmını yurdumuzda geçiren Mamboury çok şey görmüş ve çok malzeme toplamış olmakla beraber, faaliyetinin büyük bir kısmını memleketimizin muhtelif bölgeleri hakkındaki rehberlere hasretmiş ve bunlar arasında bilhassa bir tanesi, muhtelif dillerde birçok baskıları yapılan İstanbul rehberi ile, haklı bir şöhrete erişmiştir ².

I. HAYATI

Ernest Mamboury, İsviçre'nin Waud (Waadtland) kantonunda, Cenevre gölü kıyısındaki Nyon'da 1 Nisan 1878 de dünyaya gelmiş, çok küçük yaşta iken kısa bir fasıla ile baba ve annesini kaybetmiştir. Nyon kolejinde ve Lausanne'da Ecole Normale'de tahsilini yaptıktan sonra Cenevre'deki Ecole des Arts Industriels'den 1905 de diploma alarak kısa bir müddet için Paris'e gitmiş ve burada Güzel Sanatlar Akademisinin Seramik bölümüne devam etmiştir. Mamboury 1906'da yurduna döndüğünde, resim öğretmeni olarak Lausanne'da vazife almıştır.

Mamboury'nin İsviçre'veki öğretmenlik hayatı pek uzun sürmemiştir. Bir müddet için izin alarak 1909'da İstanbul'a gelmiş ve

¹ A. M. Schneider hk. bk. S. Eyice, *Prof. Dr. Alfons Maria Schneider*, "Belleten", 16 (1952) 585-598.

² Mamboury'nin vefatı üzerine İsviçre basınında hayli yazı çıkmıştır. Bunlardan ikisini burada bildiriyoruz, Ph. Schweinfurth, *Nachruf auf einen Schweizer Byzantinisten*, "Neue Zürcher Zeitung", 19 ekim 1953, Fernausgabe No. 287; *Ernest Mamboury, Professeur et savant archéologue n'est plus*, "Courrier de la Côte", 10-11 ekim 1953.

burada bir taraftan âbideleri tetkik ederken bir taraftan da yağlı-boya veya akuarel olarak İstanbul manzaralarını aksettiren tablolar meydana getirmeğe başlamıştır³. Fakat İsviçre'ye tekrar vazifesi başına dönmek zamanı gelince, Mamboury iznin temditini istemiş ve bu teklifinin uygun karşılanmaması üzerine de Lausanne'deki vazifesinden istifa ederek İstanbul'da kalmış ve yerleşmiştir.

Mamboury herşeyden önce bir ressam ve resim öğretmeni olarak yetiştiğinden hayatını bu yoldan kazanmak imkânlarını bulabilmiştir. Bir kere kendisi, gerek Anadolu'da gerek ise İstanbul'da çalışan bir takım arkeoloji âlimlerine, kalem ve fırçası ile faydalı olabiliyordu. Diğer taraftan da İstanbul okullarında aldığı vazifeler onu geçim sıkıntısına düşmekten koruyordu. Rahip Guillaume de Jerphanion'un yanındaki çalışmalarını, Birinci Dünya harbinin son yılında Theodor Wiegand (1864 — 1936) ile birlikte Sultanahmed havalisinde Büyük Bizans saraylarının kalıntılarında yaptığı araştırmalar takip etmiş, harbi takip eden işgal yıllarında ise, İstanbul'daki Fransız kuvvetleri tarafından Sarayburnu-Gülhane bölgesinde R. Demangel idaresinde yapılan kazılara iştirak ederek, burada bulunan kalıntıların plân ve krokilerini çizmek vazifesini üstüne almıştır.

Önce Mekteb-i Sanayi'de öğretmen olarak çalışan Mamboury, 1921'den itibaren otuz yıla yakın bir müddet Galatasaray lisesinde geometrik desen ve küçük sınıflara fransızca öğretmenliği yapmıştır. Bu arada İstanbul'daki bazı yabancı veya azınlık okullarında da çalışmış, Alman ve Saint Benoit liselerinden başka bir müddet de Musevi okulunun öğretim kadrosunda yer almıştır.

Mamboury, tanınmış ilim adamları yanındaki çalışmaları ve *İstanbul rehberi* ile kendisine bir isim yaptıktan sonra, Sofya (1934), Roma (1936), Paris (1948), Brüksel (1948) ve Selânik (1953)de toplanan Milletlerarası Bizans Tetkikleri kongrelerine katılarak muhtelif tebliğler yapmış, böylece esas çalışma sahasının Bizans sanatı ve arkeolojisi olduğunu isbat etmiştir. Fakat ilmî araştırmalarını derinleştirmekten ziyade görüp tesbit ettiklerini kâğıda geçirmekle iktifa eden Mamboury, vaktinin büyük bir kısmını, başkaları ile

³ Ekserisi 1909 -1910 tarihlerini taşıyan ve Ayasofya, Sultanahmet çeşmesi, türbeleri, büyük bir yangını tasvir eden bu yağlı boya tablolardan bir kısmı halen Mamboury'nin evinde bulunmaktadır.

müşterek hazırladığı eserlerin plân ve krokilerini çizmeğe hasrediyor, bu arada da çeşitli rehberler hazırlıyordu.

E. Mamboury hayatının son yıllarında, üzerinde bir iz bırakmayan hafif bir nüzül atlatmıştı. 1953 nisanında Selânik kongresine iştirak ederek Yunanistan'da hayli dolaştıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve yetiştirmek zorunda olduğu yeni bir *Türkiye rehberi* üzerindeki çalışmalarını tamamlamağa gayret etmiştir. İlerlemiş yaşına rağmen, hayret verici bir hızla çalışması ve bilhassa yorucu uzun seyahat ve gezilerden vazgeçmemesi, âni surette 5 ağustosda yatağa düşmesine yol açmıştır. Bir "embolie cérébrale" neticesinde 23 eylülde hayata gözlerini yumduğunda 75 yaşını tamamlamış bulunuyordu.

II. ÇALIŞMALARI

E. Mamboury'nin çalışmaları başlıca üç sahada gelişmiştir. Bunlardan biri ve belki de en mühimi, ilim adamları ile yaptığı işbirliğidir ki, bu onun tarih ve sanat mevzuları ile yakın temasını kolaylaştırmış, hattâ yetişişinde eksik olan bilgileri tamamen değılse de bir dereceye kadar elde edebilmesini sağlamıştır. İkinci çalışma sahası ise onu meşhur eden rehberleridir ve bunlar onun üçüncü faaliyet sahasını teşkil eden şahsî araştırmalarının en büyük rakibi olmuştur.

1. İlim adamları ile işbirliği ve bu sayede meydana gelen eserler :

Türkiye'ye geldikten sonra Mamboury'nin yanında çalıştığı ilk ilim adamı Fransız rahiplerinden Guillaume de Jerphanion olmuştur. Orta Anadolu'da Kappadokya bölgesinde Kayseri, Niğde, Ürgüp havalisindeki kaya içine oyulmuş kiliseleri 1912'de bir kere daha tetkike giden bu arkeoloğun yanında Mamboury yardımcı olarak bulunuyordu. Henüz eski eserler ve arkeoloji ile teması pek yeni olan bu genç desinatörü beraberinde götürmekten De Jerphanion'un maksadı, ekserisi hayli karanlık olan bu mağara kiliselerinin duvarlarını süsleyen fresko resimlerinin akuarel ile kopyalarını aldırmaktı. Kısa bir müddet önce, Alman H. Rott heyeti tarafından görülen ve neşredilen⁴ bu kiliseleri ve freskoları, De Jerphanion 1907 ve 1911'de tekrar tetkik etmiş ve bu arada çekmiş olduğu fotoğrafları ilim âlemine tanıtmıştı. 1912 yılının ağustos ve eylül aylarında yapılan yeni bir seyahatte Mamboury'nin de beraber götürülmesi

⁴ H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler*, Leipzig 1908, 81 v.d.

kararını, De Jerphanion şu şekilde anlatır: “1907 ve 1911’de yaptığım seyahatlerden getirmiş olduğum fotoğraf koleksiyonlarımı görmüş olanlar, bunların arasında renkli röproduksiyonların olmayışından dolayı haklı bir üzüntü duydular. İşte bunun içindir ki bu defa, İstanbul’da oturan ve Osmanlı devletinin belli başlı okullarında resim ve desen öğretmenliği yapan İsviçre tebalı bir ressamı, M. Mamboury’yi yanıma aldım., Mamboury tarafından asılları ölçüsünde veya bazı hallerde pek az küçültülmüş olarak meydana getirilen bu renkli kopyalar hakkında da Jerphanion, şu cümleler ile kanaatını bildirmiştir: “Bunların asıllarına sadakat derecelerini methetmek bana düşmez... Herkesden fazla bu hususda selâhiyet sahibi olan İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü mensuplarının fikirlerini bildirmeyi kâfi görmekteyim; bunlar asıllarını görmedikleri halde, kopyaların sadakatinden emin bulduklarını ifade etmişlerdir”⁵. De Jerphanion’un “*Bizans sanatının yeni bir eyâleti: Kappadohya mağara kiliseleri*” adını taşıyan bu büyük eserin bastırılmasına 1925’de başlandı ve dört cilt metin ile üç in-folio albümden ibaret olan bu yedi ciltlik kitap ancak 1942’de tamamlanabildi⁶.

E. Mamboury’nin ikinci büyük işbirliği, İstanbul’da çalışan Alman arkeologları ile oldu. Şehrin içinde 1912’de büyük bir yangın olmuş ve Sultanahmet camii ile Marmara sahili arasındaki İshakpaşa semti, buradaki ahşap evlerin kül olması ile, tamamen açılmıştı. Böylece Büyük Sarayın henüz ayakta kalabilen birçok kalıntıları ilk defa olarak meydana çıkmıştı⁷. Fakat yangından bir müddet sonra bu sahanın yeniden imarı için İstanbul Belediyesince Fransız mimarlarından Aurêque’e bir plân yaptırılması ve hattâ yavaş yavaş burada inşaata başlanması üzerine, buradaki kalıntıların mümkün mertebe acele, tesbiti lüzumu başgöstermişti. O sıralarda Suri-

⁵ R. P. G. de Jerphanion, *Rapport sur mission d’études en Cappadoce-Note sur les peintures cappadociennes*, “Bulletin de la Société Française de Fouilles Archéologiques” den ayrışım, Paris 1913, 4. Mamboury’nin bu seyahatinden Göreme’de bir kilisede taşa kazınmış “Ernest Mamboury-Peintre, 1912” yazısı hâtıra olarak kalmıştır.

⁶ R. P. G. de Jerphanion, *Une nouvelle province de l’art byzantin: Les églises rupestres de Cappadoce*, Paris 1925—1942.

⁷ J. Ebersolt, M. Thiers, *Les ruines et les substructions du Grand Palais des empereurs byzantins*, “Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles Lettres” (1913) 31; J. Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople*, Paris 1921, 28-37.

ye'den henüz dönmüş olan Th. Wiegand 1918 yılı şubatının ilk günü, Mamboury ile birlikte bu harabeleri dolaşmış ve onun yardımıyla, hiç değilse tekrar bina blokları arasında kaybolmadan, mevcut kalıntıların fotoğraf ve plânla tesbitini uygun görmüştür⁸. Şubat ortasında Wiegand Berlin'e dönmüş ve Alman İmparatorundan, İstanbul'daki Büyük Saray yerinde yapılacak araştırmalara harcanmak üzere 25.000 marklık bir tahsisat elde etmiştir. Nisan başlarında Wiegand İstanbul'a gelmiş ve 29 Mayıs'da da çalışmalara fiilen başlamıştı. Bu faaliyette Mamboury'nin vazifesi, rastlanan binaların ölçülerini alıp, Sanayi mektebinde kendilerine tahsis olunan bir odada plânlarını çizmekti. Harbin sona ermesi ve Almanların İstanbul'dan ayrılmaları üzerine, İsviçre tebası olduğu için burada kalan Mamboury, son çalışmaları idare etmiş ve 28 Kasım'da faaliyetini tatil etmiştir. sonraki yıllarda da ufak bazı sondajlar yapıldıktan sonra hazırlanan ve toplanan malzemenin neşri için yıllar geçmesi lâzım geldi. Ancak 1934'de, bu malzeme Th. Wiegand ve E. Mamboury'nin müşterek imzaları ile "*İstanbul'da Hippodrom ile Marmara denizi arasında imparatorluk sarayları*" adı altında büyük bir cilt halinde ilim âlemine sunulabildi (b. bibl. 8).

Birinci Dünya harbini takip eden işgal günlerinde, Fransız işgal ordusu Sarayburnu'ndaki eski Gülhane bahçeleri yerinde sıralanan askerî depo binalarına el koymuştu. Vaktiyle K. Wulzinger tarafından sathî bir surette tetkik edilen bu mıntakada⁹, Bizans zamanında birçok kilise, manastır ve sarayın bulunduğu kaynaklardan biliniyor, bunlara aidiyeti tahmin edilen bazı kalıntılara da rastlanıyordu. Fransız işgal ordusunun şarap stokunu sıcaklığın tesirinden koruyacak bir yer aranırken, tesadüfen bir takım eski mahzenlere rastlanması üzerine, Bizans'a karşı hudutsuz bir hayıranlığı olan General Charpy'nin emri ile ciddî araştırmalara başlanmış ve bu arada, Mamboury'ye de müracaat olunarak onun gerek desinatör, gerek ilmî müşavir olarak işbirliği sağlanmıştı. Fasilalar ile 1921'den 1923 yazına kadar devam eden bu çalışmaların önemi nazarı itibare alınarak, kazının

⁸ C. Watzinger, *Theodor Wiegand, Ein Deutscher Archäologe*, München 1944, 322. ve bibl. 8 deki kitabın onsözü. Büyük sarayın kalıntılarının Mamboury tarafından çizilen umumî plânı ise, A. M. Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936, lev. 10 da yayınlanmıştır, ayrıca bk. 'Gnomon', 2 (1926) 222.

⁹ K. Wulzinger, *Byzantinische Baudenkmaeler zu Konstantinopel*, Hannover 1925, 4 v.d.

idaresi nihayet Atina Fransız Arkeoloji Mektebi üyelerinden R. Demangel'e havale edilmiş, İstanbul'un kurtuluşu üzerine tamamen durdurulan çalışmalara 1933'de yapılan ufak birkaç sondaj amelîyesi ile son bir defa daha devam edilmiştir.¹⁰ Mamboury'nin hazırladığı plân, kroki, kesit ve resimlerle, Demangel'in yazdığı metin "Türkiye'de Fransız araştırmaları" serisinin ikinci cildi olarak ve "*Mangan'lar mahallesi ve İstanbul'un birinci bölgesi*" ismi ile 1939'da neşredilmiştir (bibl. 19). Neşir işinin hayli gecikmesi, bu kitabın çıkmayacağı intibasını bırakmış, yabancı birçok ilim adamları, bulunan malzemenin bazı parçaları çok daha önceleri neşretmişlerdir. 1923'den 1939'a kadar geçen zaman içinde bu araştırmalar ile ilgili olarak Demangel ile Mamboury, İstanbul'un Marmara ciheti surlarına ait bir kitabeyi neşretmekle iktifa etmişlerdir (bibl. 12).

Mamboury'nin yabancı ilim adamları ile yaptığı işbirliğinin büyük çapta onlanları işte bunlardır. Fakat kendisi, yerli ve yabancı arkeologlar ile çalışmağa devamdan geri kalmamıştır. Bu sıralarda uzun bir müddet İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile çalışmış ve Müzeler idaresi tarafından Bayazıd'da Sırmakeşhanının iç avlusunda 1928'de yapılan kazıda,¹¹ müze konservatörlerinden Makridi'nin eski Lips manastırının kilisesi olan Sarıgüzel'de Fenarî Isa camiindeki araştırmalarında,¹² Topkapı sarayında harem dairesinin ve kitaplık olarak esaslı surette tamir gören Ağalar camiinin restorasyonu sırasında,¹³ Müzeler müdürü H. Ethem'in Yedikule hakkındaki küçük kitabında¹⁴ plânlar çizmek suretiyle faydalı olmuştur. Bu yoldaki mesaisi sonraları, Arkeoloji müzesi müdürü Aziz Ogan

¹⁰ Mamboury, bibl. 15'deki makalesinde, 246'da Gülhane'deki kalıntıları general Charpy'nin isteği üzerine araştırmalar yaparken kendisinin bulduğunu yazmaktadır. Halbuki, bibl. 19'daki kitapta kazıların tarihçesi farklı bir surette belirtilmektedir.

¹¹ *Second report upon the Excavations carried out in and near the Hippodrome of Constantinople in 1928*, London 1929, res. 57, 58 ve lev. Mamboury'nin imzasını taşır.

¹² S. Casson, *Great discoveries in byzantine art and archaeology*, "The Illustrated London News" (11 nisan 1931) 610'daki makeden başka, M. Schede, *Archaeologische Funde: Türkei*, "Archaeologischer Anzeiger" (1929) 343'de bu kazı hakkında izahat bulunmaktadır. A. Vogt'un *Merasimler kitabı* edisyonunda da Mamboury'nin yardımından faydalandığı ifade edilir, bk. A. Vogt, *Le livre des Cérémonies, Commene taires*, Paris 1953, I, vii.

¹³ Bu hususta bk. bibl. 6.

¹⁴ H. Ethem, *Yedikule hisarı*, İstanbul 1932, sondaki plân.

ile de devam ederek, 1937'de tesadüfen bulduğu Küçükçekmece yakınındaki eski Reghion şehri harabelerinde Türk Tarih Kurumu adına bir kazı yapılmasını sağlamış ve burada rastlanan kalıntıların bir kısmının plânlarını çizmiştir.¹⁵ O sıralarda müze müdür muavini bulunan A. Müfid Mansel ile de 1942 temmuzunda Mudanya'da Alçakbayır'daki mezar binasında çalışmış, Türk Tarih Kurumu tarafından yaptırılan bu kazının da plân ve kroki işlerini üzerine almıştır.¹⁶

Mamboury yabancı ilim adamları ile iki işbirliğine daha teşebbüs etmiştir ki, bunlardan ilki, K. Wett adında Danimarkalı bir teosof ile 1929—1930 yıllarında olmuştur. Wett'in gayesi Çemberlitaş'ın Osmanlı devri takviye kılıfının içindeki esas kaidesinde muhafaza edildiğine inandığı bir takım rölikleri bulmaktı. Gerek Divanyolu'nun yerindeki Mese caddesinin, gerek antik devirde bu mıntakanın topoğrafyası ve Çemberlitaş'ın mimarîsi hakkında bazı bilgiler elde edilmesini sağlayan bu garip maksadlı ve daha az garip olmayan metodlu araştırma ve kazı, pek parlak bir netice vermemiş ve hakkında da etraflı bir neşriyat yapılmamıştır. Yalnız kısa bazı notlar sayesinde tanınan bu kazı,¹⁷ Mamboury'nin konferanslarına birkaç defa konu olmuş ve nihayet 1953'de Selânik kongresinde bir tebliğ halinde bildirilmiştir (bibl. 37). İngiltere'nin St. Andrews Üniversitesi tarafından Prof. H. Baxter idaresinde 1953'de Sultanahmet camiinin arkasında eski Arasta arazisi içinde yapılmasına başlanan ve Bizans sarayına ait muhteşem zemin mozaiklerinin bulunması ile neticelenen kazıda ise E. Mamboury ilk sene çalışmış, bundan sonra, açıklanmayan bir sebepten dolayı, kazı heyetinden ayrılmıştır.¹⁸

2. E. Mamboury tarafından yazılan rehberler :

E. Mamboury ilk rehberini 1925'de İstanbul'da neşretti. Büyük bir emek mahsulü olan, 565 sahifede İstanbul'un coğrafya, tarih,

¹⁵ A. Ogan, *Regium hafriyatı*, "Belleten" 3 (1939) 437 v.d.

¹⁶ A. M. Mansel, *Mudanya mezar binası*, "Belleten" 10 (1946) 1 v.d. A. M. Mansel, *Das Grabmal von Mudanya (Bithynien)*, "Atti del I. Congresso Internazionale di Preistoria e Protostoria Mediterranea", 1950, 472-478.

¹⁷ M. Schede, not 12'de zikredilen yer 346; E. Mamboury, bibl. 15'deki makalesi, 266. Ayrıca bk. E. Dalleggio d'Allessio, *Les fouilles archéologiques à la colonne de Constantin*, EO (1930) 339-341.

¹⁸ G. Brett, W. Macauley, R. Stephenson, *The Great Palace of the Byzantine Emperors*, London, 1947; kışl. bibl. 15'deki makale, 281.

sanat, etnografya cephelerinden başka, turistler için elzem notları ve bilhassa şehrin belli başlı Bizans ve Türk abidelerinin kısmen fotoğraf ve plânları ile birlikte küçük monoğrafyalar halinde mevki, tarihçe ve tariflerini ihtiva eden bu kitap, diğer rehberlerden tertip tarzı, turistlerin zaman imkânlarına göre hazırlanmış gezinti programları bakımından ayrılmaktadır. İstanbul'un eski eserleri ile meşgul olanlara çok büyük faydaları dokunan bu kitap o derece büyük bir rağbete mazhar olmuştur ki, fransızcası ile aynı zamanda çıkan eski harfli türkçesinden başka, 1929'da ikinci, 1934'de üçüncü fransızca tabloları yapılmış, 1926'da İngilizce, 1930'da almanca tercümeleri de neşredilmiştir (bibl. 4).¹⁹ İçinde hatalı birçok tarih ve izahların bulunmasına, hattâ bazı hallerde artık değerini kaybetmiş eski faraziyelere bağlı kalınmış olunmasına rağmen bu rehberler umumiyetle müsait karşılanmışlardı.²⁰ Böylece Mamboury esas mesleği olan desinatörlüğün yanısıra başarılı bir rehber müellifi olduğunu da isbat etmiş bulunuyordu. Bu sahada sarfedilen emeklerin maddî karşılığı ise oldukça tatminkârdı. Nihayet, İçişleri Vekâleti ile Ankara Belediyesinin müşterek yardımları ile, 1933'de Ankara ve dolayları hakkındaki ikinci rehberini de neşretmek imkânını buldu (bibl.7) ve bunu, Mamboury'yi ömrünün sonuna kadar meşgul edecek intibamı bırakan bir teşebbüs takip etti.

İkinci Dünya harbinden az önce, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü İtalyan Turizm bürosunun 18 ciltlik İtalya rehberleri gibi, müteaddit ciltlerden mürekkep bir Türkiye rehberleri serisi neşre karar vermiş ve bunların yazılmasını E. Mamboury'ye havale etmişti. Bu proje sonraları neden tatbik mevkiine konulamadı? Bunun sebebi bizce meçhuldür. Yalnız şu var ki, bu âbidevî tasavvurun yegâne müsbet neticesi, üzerinde (cilt 2 B) işareti bulunan 94 sahifelik bir "*İstanbul adaları*" rehberciğinin bastırılması olmuştur (bibl. 24). Mamboury hakkındaki anonim bir yazıda Basın-Yayın Müdürlüğüne tamamlanmış bir halde teslim edildiği bildirilen,²¹ *Yalova*

¹⁹ *İstanbul rehberi*'nin üç muhtelif tab'ı arasında muhteva bakımından bazı farklar bulunmaktadır; kitabın içindeki plân, Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936, 49'de tenkit edilmiştir.

²⁰ Meselâ bk. G. Bratianu, *Etudes Byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris 1938, 279.

²¹ *Le jubilé d'Ernest Mamboury*, "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni", sayı 76 (mayıs 1948) 28-30.

kaplıcaları ve *Batı Anadolu şehirleri* rehber'leri bugüne kadar neşredilmemiş, ²² yine aynı yazıda, tamamlandığı bildirilen, *Bursa, İznik, Uludağ* ve *Galata* rehberleri'nin de ne oldukları tarafımızdan öğrenilememiştir ²³.

Bu arada Mamboury mevcudu uzun zamandanberi tükenmiş olan *İstanbul rehberi*'ni yeniden ele almış ve "*Turistik İstanbul*" ismi altında 1951'de fransızca olarak neşretmiştir (bibl. 33). Fakat evvelki tablılardan birçok hususlarda farklı olan bu rehber, birçok yeni bilgileri ihtiva etmekle beraber, tertip bakımından öncekilerin mükemmeliyetine sahip bulunmuyor, artık iyice yaşlanmış olan müellifin gözünden ve dikkatinden kaçabilmiş olan birçok hatalar kitabın muhtevasını ihtiyatla okumak gerektiğini belirtiyordu.^{23a} Ölümünden bir müddet evvel Mamboury iki rehber işini daha üzerine almış bulunuyordu. Bunlardan biri, iki cilt halinde bastırılması düşünülen Baedeker tarzındaki büyük bir *Türkiye rehberi*'nin bazı bahisleri idi. Mamboury'nin 1953 yılı içinde teslim etmesi gerektiğinden, ölümüne kadar büyük bir gayretle üzerinde çalıştığı diğer rehberi ise Paris'de Hachette Yayınevinin bastıracağı "*Guides Bleues*" serisinde çıkacak olan yeni bir "*Türkiye rehberi*" teşkil ediyordu.

3. Kendi araştırma ve etüdleri :

Mamboury'nin birçok arkeologların neşriyatları için hazırlamış olduğu resim, plân ve kroki işleri, ve kendi ifadesi ile, "yaşamak için" yazdığı rehberlerin yanında birtakım şahsî etüdleri de vardı. Mamboury'nin en büyük meziyeti, bıkmadan yorulmadan mütemadiyen İstanbul içinde gezmesi, gözüne çarpan veya herhangi bir tesadüfün bir an için ortaya çıkardığı eski eserleri derhal not etmesi idi. Bu sahadaki çalışmalarının ilk mahsulünü, 1920'de Moda'daki

²² Yukarıda not 21'de gösterilen yerde, *Guide de Yalova les Bains et ses environs* adlı rehberin 1944'de, *Guide touristique d'Izmir, Manisa, Aydın, Denizli et les villes anciennes de la région*, adını taşıyan rehberin ise 1947'de teslim edildiği bildirilmektedir.

²³ P. B. Palazzo, *L'Arap Djami ou église Saint-Paul à Galata*, İstanbul 1946'da bahsi geçen *Guide de Galata* ise 1940'da tamamlanmış, *Guide touristique de Bursa, Guide touristique de Iznik-Nicée* ve *Guide touristique de Uludağ*, 1948'de bitmiş fakat neşrolunmamışlardır.

^{23a} Bu rehber hakkında çok etraflı bir tahlil ve tenkit için bk. "Epetêris tês Etoireias Byzantinôn Spoudôn," Atina (1952) 309-323, (E. Dalleggio d'Alessio tarafından).

“Assomptioniste” rahiplerinin dergisinde çıkan üç ayrı makale teşkil eder. Bunlardan birincisinde, Edirnekapısı yakınında Karagümrük de Kemankeş Mustafapaşa veya Odalar camii adını taşıyan ve 2 temmuz 1919 da vuku bulan Salmatomruk yangınında harap olan eski Bizans kilisesi üzerinde durmuş, sonraları muhtelif kimseler tarafından da etraflı surette tetkik edilen,²⁴ hattâ içinde 1936’da İsviçreli arkeolog P. Schazmann tarafından bir kazı yapılan²⁵ bu harabenin hangi eski Bizans kilisesi olduğunu tesbite çalışmıştır (bibl. 1). İkinci makale ise “*Büyükada’daki kadınlar manastırı*” hakkındadır (bibl. 2). Adanın kuzey-doğu tarafında Maden mevkiinde bulunan ve VIII. yüzyıl sonlarında İmparatoriçe Eirene tarafından inşa ettirilen bu manastır uzun zamandanberi kaybolmuş, yalnız Kamares veya Mağaralar denen kalıntıları kalmıştır ki Mamboury bunları tetkik ederek yazısını yazmıştır. Aynı dergide neşredilen üçüncü makale, Bostancı ile Maltepe arasında Küçükalyalı mevkiinde yolun kenarında görülen büyük Bizans harabesine dairdir (bibl. 3). Evvelce Pargoire tarafından neşredilen ve IX. yüzyıla ait Satyrion manastırının kalıntısı olarak kabul edilen²⁶ bu binayı, Mamboury hiçbir plân veya kroki vermeksizin bir kere daha tarif etmekle iktifa etmiş, bu binanın çok eksik bir plânı ise bir müddet sonra Lehmann-Hartleben tarafından neşredilmiştir²⁷.

Mamboury Topkapı sarayının harem dairesinin umuma açılması üzerine, Foto Sebah’ın resimleriyle süslü Harem dairesi hakkında uzunca bir makaleden (bibl. 5) başka, Topkapı sarayının üçüncü avlusunda bulunan ve o sırada tamir edilerek, kitaplık haline getirilen Ağalar camiini resimli ve plânlı bir makale halinde tanıtmıştır (bibl. 6). Birçok konferanslarından ise ancak birkaç tanesi

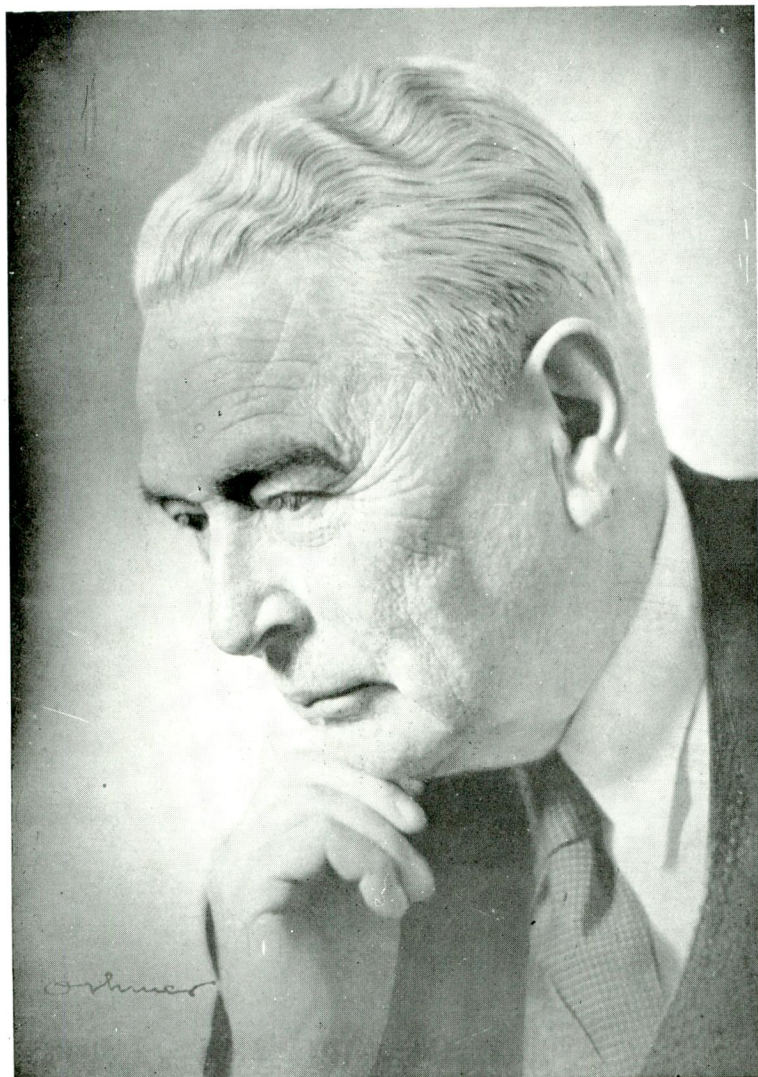
²⁴ Bu hususta bk. A. M. Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936, 62, ve B. Palazzo, *Deux anciennes églises dominicaines à Stamboul, Odalar djami et Kefeli mesdjidi*, İstanbul 1951.

²⁵ P. Schazmann, *Des fresques byzantines récemment découvertes par l’auteur dans des fouilles à Odalar Camii, İstanbul*, “Atti del V. Congresso” Roma 1940, 372 v.d.; R. O. Arık, *Türkiye’de 1936 yılındaki arkeoloji işleri*, “Ankara Halkevi neşriyatı, 20”, İstanbul 1938, 20-21.

²⁶ P. Pargoire, *Le monastère de St. Ignace et les cinq plus petits îlots de l’archipel des Princes*, “Izvestia Russkago arkeolojiçeskago Institut v Konstantinopolie” 7 (1901) 71 v.d.

²⁷ K. Lehmann-Hartleben, *Archaeologisch-Epigraphisches aus Konstantinopel und Umgebung*, “Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher” 3 (1922) 103 v.d.

S. Eyice

ERNEST MAMBOURY
(1878-1953)

Belleleten C. XVII

ve bu arada da Romanya'da vermiş olduğu "*Rumen dini mimarisinde Türk sanatı tesirleri*" adlı konferansının (bibl. 13) metni neşredilmiştir.

Mamboury, tesadüflerin ortaya koyduğu ufak buluntuları daima takip etmesine rağmen ne yazık ki bunlardan ancak bir ikisini neşretmiştir. "*Eski Bizans topografyasına ait yeni bir eleman*" adı ile çıkan kısa yazısında, Ayasofya ile Yerebatan arasında ve Sultanahmet meydanındaki helânın inşaatı sırasında, 1934'de ortaya çıkan bazı duvarları bir plân üzerinde işaret ederek bunları kıymetlendirmeye teşebbüs etmiş (bibl. 10), "*Çiftesaray'da bir Bizans sarnıcı*" adlı makalesinde de yine 1934'de Divanyolu caddesi kenarında bir inşaat esnasında rastlanan ve o zamana kadar bilinmeyen 24 sütunlu bir Bizans sarnıcını, güzel çizilmiş plân, kroki ve kesitler ile ilim âlemine tanıtmıştır (bibl. 14). Mamboury bu yoldaki mesaisine devam etmemiş, fakat kısmen böyle tesadüflerin ortaya koyduğu buluntulardan kısmen de metodlu kazılardan bahseden ve "*İstanbul ve yakın dolaylarında Bizans kazıları*" adını taşıyan üç makalede (bibl. 15, 18, 35) fırsat zuhur ettikçe gözüne çarpmış olan bazı eserlerden kısaca bahsetmiştir. Tenkide maruz kalan bazı eksik ve hatalı taraflarına rağmen²⁸ bir repertuar olarak büyük faydalar sağlayan bu makalelerde, hiç değilse yalnız Mamboury tarafından görülen ve bir kısmı sonraları tekrar kaybolan kalıntıların birer kroki veya plânlarının neşri temenni olunurdu²⁹.

Hazırlamakta olduğu rehberler için İstanbul dışında seyahatler yaptığında, gördüğü ve rastladığı yerlerin güzelliklerini belirten yazılar da yazmıştır ki, Bursa (bibl. 17), Bergama yakınında Kozak (bibl. 20), Şile (bibl. 11) hakkındaki makaleleri bu hususta birer misal olarak gösterilebilir. "*Sultanların haremî*" adını taşıyan yazısı ise (bibl. 5) o sıralarda umuma yeni açılan Harem dairesini güzel fotoğraflarla tanıtmak gayesiyle kaleme alınmıştır ve ilmî bir değer taşımamaktadır.

Mamboury'nin iki araştırması daha vardır. Bunlardan "*Ayasofya kilisesinin topografyası*" hakkında olanında (bibl. 23) kilisenin bema kısmına dair tahmin ve görüşlerini belirtmiş, "*Ankara'da Augus-*

²⁸ Bu hususda bk. A. M. Schneider'in "Byzantinische Zeitschrift" 37 (1937) 151 v.d.; ve A. M. Mansel'in "Ülkü", sayı 46 (I. kânun 1936) 324-326 daki tenkitleri.

²⁹ bk. bibl. 15'deki makale, 234, 248, 251, 255, 256, 257, 267.

tus mâbedi dolayları” adını taşıyan etüdünde de (bibl. 30) 1940 yılında Hacı Bayram camii yakınında bulunan kalın bir duvarı tetkik ederek bunun mâbedin etrafını çevirdiğini tahmin etmiştir.

Son yıllarda Mamboury’yi en fazla alâkadar eden iki kazıdan biri, Bayazıd’da Üniversite inşaatları sırasında yapılan kazıdır. Kendisi bu kazıda ancak Müzeler mimarı E. Eğilmez tarafından çizilen plânın tamamlanması işini üzerine alabilmiş,³⁰ ve ana binaya eklenen kanatların temel kazıları esnasında ortaya çıkan nekropol hususunda da görüşlerini, bir münakaşa çerçevesi içinde,³¹ bildirebilmiştir (bibl. 27). Yeni Adalet sarayının inşasına başlanması üzerine Sultanahmet meydanının yanında yapılan ve yine İstanbul Arkeoloji müzesi tarafından kontrol edilen kazıda Mamboury faal bir rol oynamak için gayret etmiş, hattâ bu hususda acele yazılmış uzunca bir makale neşrettikten başka (bibl. 32) yeni rehberinde de bu buluntulara sahifeler ayırmıştır.³²

İstanbul’daki gezileri sırasında Mamboury’yi en fazla cezbeden konulardan biri de, hemen her kazma darbesinde birkaç nümunesi ortaya çıkan üzerleri damgalı Bizans tuğlalarının, damgalarını toplamak olmuştur. Bunların mahdut yazılarını uzun zamandanberi çözmeye çalışan âlimler şimdiye kadar çeşitli faraziyeler ortaya atmışlar, fakat tatminkâr bir hal çaresi bulamamışlardır.³³ Yarım yüzyıla yakın bir zamandanberi kopya ve estampajlarını yaparak binlerce nümunelik âdeta bir Bizans tuğla damgaları arşivi meydana getiren Mamboury, bu malzemesini ancak iki küçük makale ile tanıtmıştır. Üzerinde İsa’nın adını ifade eden bir marka (Chrisme) bulunan damgaları ele alan birinci makalesinde (bibl. 28) bu tuğlaları 440—460 yılları arasına ait olarak kabul etmiş, daha mühim olan ve bir Bizans kongresinde tebliğ halinde okunan diğer etüdünde

³⁰ N. Fıratlı, *Découverte de trois églises byzantines à Istanbul*, “Cahiers Archéologiques” 5 (1950) 163 v.d. res. 1.

³¹ M. Ramazanoğlu, *Üniversite inşaat yerinde meydana çıkarılan lâhid*, “Cumhuriyet” (3 haziran 1943)e cevap veren Mamboury’nin bibl. 27’deki yazısı üzerine yine M. Ramazanoğlu, *İstanbul’un üçüncü tepesi ve üzerinde bulunan âbideler*, adındaki bir makale yazmıştır (Cumhuriyet, 16 temmuz 1948).

³² R. Duyuran, *İstanbul Adalet sarayı inşaat yerinde yapılan kazılar hakkında ilk rapor*, “İstanbul Arkeoloji Müzeleri yillığı” 5 (1952) 23 v.d.

³³ Bu hususta bk. C. A. Mango, *Byzantine Brick Stamps*, “American Journal of Archaeology” 54 (1950) 19-27.

ise ekseri damgalarda görülen: B, BA, BAP, BAPE, BAPEC, kısaltmalarının βαρέσαντος yani imal, darp etmek kelimesini ifade ettiği yolunda yeni bir faraziye ortaya atmıştır ki (bibl. 29), bu düşünce H. Grégoire tarafından gayet uygun karşılanmış ve artık bu mesele- nin böylece halledildiği kanaati izhar edilmiştir. Fakat Mamboury, 1953 Selânik kongresinde hipotezinin, A. Maleckos'un hücumlarına maruz kaldığını görmüştür.³⁴

Üzerinde Mamboury'nin adına rastlanan bir kitap da Halil Ethem Eldem'in 1933'de İstanbul camileri hakkında neşrettiği küçük eserin³⁵ bir yıl sonra bastırılan fransızca tercümesidir (bibl. 9). Türkçesine nazaran daha iyi ve daha etraflı olarak basılan ve başına da Mamboury tarafından camiler hakkında umumi bilgiler ihtiva eden bir mukaddemenin ilâve edildiği bu tercümenin, müellifin mü- kemmel fransızca bilgisi gözönünde tutulacak olursa, tam mânası ile bir tercüme olmayıp, müellifin fransızca olarak yazdığı bir met- nin diğeri tarafından işlenmesi suretiyle meydana geldiği kolaylıkla tahmin edilir.

E. Mamboury'nin muhtelif Bizans tetkikleri kongrelerine de iştirak ettiğini yukarıda işaret olunmuştu. Bunlardan 20-26 eylül 1936'da Roma'da toplanan Beşinci kongrede Mamboury, Ayasofya hakkındaki tebliğini okumuş (bibl. 23), 27 temmuz - 2 ağustos 1948 de Paris'de toplanan Altıncı kongrede, "*İstanbul'un umumi topograf- yasına malzeme*" adını taşıyan tebliğinde (bibl. 34) Bizans zamanında şehrin birtakım büyük teraslar üzerinde bina edildiğini ileri sürmü- ştür.³⁶ Mamboury, Yedinci kongrede (5 - 12 ağustos 1948) damgalı tuğlalar hakkında konuşmuş (bibl. 29), 12-20 nisan 1953'de Selânik- de toplanan Sekizinci kongrede ise³⁷ Çemberlitaş kazısında vaktiyle Wett ile elde ettikleri neticeleri bildirdikten (bibl. 37) başka, "*Bi-*

³⁴ A. Maleçkos, *Hennoia tön enepigraphôn Byzantinôn plinthôn*, adındaki teb- liğini okuduktan sonra, Mamboury'den cevap vermesi istenmiş, fakat kendisi bu hususda hazırladığı notlarının o gün yanında bulunmadığı bahanesi ile cevap vermekten kaçınmıştır. Fakat umumiyetle Mamboury'nin hipotezi müsait karşı- lanmaktadır; meselâ aynı izah V. Laurent tarafından da tekrarlanmıştır. "*Revue des Etudes Byzantines.*", 6 (1948) 114.

³⁵ H. Ethem, *Camilerimiz*, İstanbul 1933.

³⁶ Bu terasları gösteren bir plân, R. Janin, *Constantinople byzantine*, Paris 1950, harita 6'da neşredilmiştir.

zans sanatının bir eyâleti: İsviçre” adını taşıyan (bibl. 36) diğer bir tebliğ daha sunmuştur ki bunda bazı İsviçre kiliselerindeki Bizans tesirli freskolara temas etmiştir.³⁸ Yaşı ilerledikçe birtakım peşin hükümlere saplanmaktan kendisini alamayan Mamboury’nin bu kongrelerde, doğrudan doğruya memleketimizi alâkadar eden bazı meseleler hususunda birtakım fikirler ortaya atması, yerli ve yabancı muhitlerde pek hoş karşılanmamıştır.³⁹

Bir kartograf ve desinatör olarak büyük meziyetlere sahip bulunan Mamboury’nin zamanla ve hayli geç’ olarak elde ettiği tecrübe ve bilgiler, onun topladığı malzemeyi lâyıkile kıymetlendirebilmesine imkân verecek kadar sağlam ve kifayetli değildi. Fakat yarım yüzyıla yakın bir müddet içinde yaşadığı, gezdiği, gördüğü İstanbul’u o, hiç şüphesiz ki pratik olarak en iyi tanıyan kimse idi. şehrin herhangi bir köşesinde yapılan bir kazıda fahrî bir müşavir gibi, hattâ bazen ilgili memurlardan daha önce hazır bulunan bu gayretli, yorulmak bilmez insanın en tehlikeli, en nahoş yerlerde bıkmadan, üşenmeden, saatlerce, bazan günlerce uğraşması, çalışması daima takdir edilecektir. Geçen yüzyılın içinde İstanbul’da sayıları hayli yüksek olan amatör Bizans arkeolojisi meraklıları neslinin son mümessili olan Mamboury, onların araştırma şevki gibi onların zaaf ve meziyetlerine de fazlası ile sahip bulunuyordu. Fakat onlardan ayrıldığı nokta, iyi bir desinatör oluşudur ki, Mamboury’nin ilim âlemindeki adını yaşatacak olan da işte bu kabiliyeti olacaktır fikrindeyiz. Diğer taraftan Mamboury münasebet düştükçe Türk sanatı ile meşgul olmasına rağmen, eskimiş yanlış görüşlere düşmekten kendisini kurtaramamıştır.⁴⁰ Yıllarca içinde yaşadığı Osmanlı-Türk sanatı âbideleri hakkında bazan yanlış, bazan da garip görüşlere sahip olmasının başlıca sebebini, onun eksik formasyonunda

³⁸ Bu kongrede E. Mamboury, İsviçre resmi delegesi sıfatı ile yer almıştır.

³⁹ Bu hususta bk. A. M. Mansel, *Milletlerarası VI. Bizans araştırmaları kongresi hakkında rapor*, “Belleten” 12 (1948) 861-864; V. Laurent, *Les VI. et VII. Congrès internationaux d’études byzantines*, “Revue des études byzantines” 6 (1948) 291-298; ve bilhassa, *Actes du VI. congrès international d’études byzantines*, Paris 1950, I, 21.

⁴⁰ Meselâ bibl. 6’daki makalesinde Mamboury İstanbul’daki Osmanlı saray inşaatından bahsederken şöyle bir cümle sarfetmektedir: “Tous les architectes officiels de l’Etat, depuis Christodoulos, au quinzième siècle, jusqu’aux architectes arméniens du dix-neuvième siècle, de la famille des Balian, y apportèrent leur collaboration.”!

aramak herhalde doğru olur. Mamboury bu eksik formasyonu yüzünden, pek açığa vurmamakla beraber, ön safa geçmemek acısını daima duymuştur. Kongrelerdeki tebliğleri, her fırsatta verdiği konferansları işte bu huzursuzluğa karşı kendisini tatmin etmek isteğinden doğan tezahürlerdir. Uzak çevrelerin sanat ve arkeolojilerine lââyık oldukları önemi esirgeyen İsviçre'nin bu durumu muhakkak ki, Mamboury'nin imkânlar bulmasını güçleştirmiştir. ⁴¹

Mamboury arkeolojiye geç ve hazırlıksız başlaması, kendi kendisini yetiştirmeğe çalışması, fakat bu arada sahasını çok genişletmesi yüzünden belki tam bir âlim olamamış, fakat iyi bir desinatör ve öğretmenliğinin verdiği sevki tabii ile eşsiz bir "rehberci" olmuştur. Benzerleri pek kolaylıkla yazılamıyacak olan bu cins eserleri ile Mamboury'nin memleketimize çok faydalı bir hizmette bulunduğu inkâr kabul etmez bir vakiadır. Hâtırasını hürmetle anmamız için yalnız bu hizmetinin bile kâfi geleceği muhakkaktır.

III. KISA BİR BİBLİYOGRAFYASI

E. Mamboury'nin bibliyografyası yetmiş küsur senelik bir ömür için pek zengin sayılamaz. Elindeki malzemenin yardımı ile İstanbul topografya ve arkeolojisi hakkında birçok tanıtma makaleleri yazabilecek durumda olmasına rağmen, bundan sakınmış ve bu malzemeyi neşretmeden bırakmıştır. İlk Osmanlı devri mimarisi, damgalı Bizans tuğlaları, İstanbul topografyası hakkındaki etüdleri ise ufak bazı istisnalar hariç, evindeki dosyalarda kalmıştır. ⁴²

Bu bibliyografyada Mamboury'nin kitap ve makale halindeki belli başlı ve kendi imzasını taşıyan neşriyatı kronolojik sıraya göre bir liste halinde toplamış, fakat "Gazette de Lausanne", "Journal de Genève", "Ulus", "Ankara" v. s. gazetelerdeki yazıları ile ⁴³ bazı küçük dergilerde çıkan küçük makaleleri rehber broşürleri, metinleri

⁴¹ İsviçre uzun müddet arkeoloji ve Bizans sanatı tarihi sahaslarına yakından bir ilgi göstermemiştir. Hattâ Paul Schazmann (1871—1946) gibi parlak bir arkeolog-mimar bile memleketinin ilgisizliği ile karşılaşmıştır. Bu hususta bk. P. Collart, *Paul Schazmann, archéologue suisse*, Lausanne 1947; bu küçük kitaptaki şu cümle bilhassa dikkat çekicidir: "Car Paul Schazmann n'a pas reçu de la Suisse les satisfactions auxquelles il aurait pu si légitimement prétendre, et qui eussent été pour lui un précieux encouragement." (s. 21).

⁴² Müteveffanın bir vasiyetnâmesi olduğundan, bırakmış olduğu malzemenin başkaları tarafından neşredilmesi mümkündür, (meselâ, C. A. Mango tarafından).

neşredilmeyen konferansları, başkalarının neşriyatı içinde yer alan plân ve krokileri, zaten tamam olmak iddiasını taşımayan bu listeye dahil edilmemiştir ⁴⁴.

1920

- 1 — *Ruines byzantines : Autour d'Odalar Djamissi à Stamboul*, EO 19 (1920) 69-73.
- 2 — *Le couvent byzantin des femmes à Prinkipo*, EO 19 (1920) 200-208.
- 3 — *Ruines byzantines de Mara, entre Maltepe et Bostandjik*, EO 19 (1920) 322-330.

1925

- 4 — * *Constantinople, guide touristique*, İstanbul 1925.
Fransızca 2. baskısı: İstanbul 1929.
Fransızca 3. baskısı: İstanbul 1934.
Türkçesi : *İstanbul, rehber-i seyyahîn*,
İstanbul 1925.
Almanca (çev. J. Ahlers): *Stambul-Reiseführer*, İstanbul 1930.
İngilizcesi : *Constantinople, İstanbul* 1930.

1930

- 5 — *Le Harem des Sultans*, "L'Illustration" sene 88, no. 4553 (7 Haziran 1930) 226-232.

1931

- 6 — *Die Moschee Mehmeds des Eroberers und die neue Bibliothek im Serail des Sultans von Stambul*, "Die Denkmalpflege" Berlin-Wien (1931) sayı 5, 161-167.

1933

- 7 — * *Ankara, guide touristique, Haidar Pacha-Ankara, Bogaz-Keue*,

⁴³ Yurdumuza ilk geldiği yıllarda Mamboury, "Revue de Turquie", adındaki bir İsviçre ticaret dergisinin muhabirliğini yapmış ve bu dergide bir takım yazıları çıkmıştır. Görebildiğimiz sayılardaki yazıları, *İzmirin kuru incirleri* (Aralık - Şubat 1918, 277-279), *İstanbul Tramvay Şirketi* (Mayıs 1918, 9-15), *Boğazın iki yakasının bağlanması* (Ağustos 1918, 132-135) hakkındadır.

⁴⁴ Bu bibliyografyadaki başlıca kısaltmalar :

EO = Echos d'Orient

TTOKBeel = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni.

* = kitap halindeki yayınlara işaret eder.

Eyuk, Sivri-Hisar et environs, Tchangri, Yozgat etc., Ankara 1933.

Fransızca 2. baskısı: Ankara 1934.

1934

- 8 —* Theodor Wiegand ile birlikte, *Die Kaiserpalaeste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer*, Berlin- Leipzig 1934.
- 9 —* H. Edhem, *Camilerimiz*, İstanbul 1933, in tercümesi, *Nos mosquées de Stamboul*, İstanbul 1934.
- 10 — *Un nouvel élément pour la topographie de l'antique Byzance*, "Archaeologischer Anzeiger" (1934) kol. 49-62.
- 11 — *Şile*, TTOKBel. sene 5, no. 13-76 (1934) 23-24.

1936

- 12 — R. Demangel ile birlikte, *Une inscription datée sur une tour byzantine de Constantinople*, "Bulletin de Correspondance Hellenique" 60 (1936) 208-123.
- 13 — *L'influence de l'art turc dans les constructions religieuses roumaines*, "Les annales de Turquie" sene 6, no. 3 (mart 1936) 17-29.
- 14 — *Une nouvelle citerne byzantine de Tchifté Sérail (Istanbul)*, Byzantion 11 (1936) 167-180.
- 15 — *Les fouilles byzantines à Istanbul et dans sa banlieue immédiate aux XIX. et XX. siècles*, "Byzantion" 11 (1936) 229-283.

1937

- 16 — *Le développement d'Istanbul depuis la conquête jusqu'à nos jours*, TTOKBel. sene 7, no. 16-89 (1937) 19-25.

1938

- 17 — *Bursa la verdoyante*, "Les annales de Turquie" sene 8, no. (haziran 1938).
- 18 — *Les fouilles byzantines à Istanbul et dans sa banlieue immédiate en 1936—1937*, "Byzantion" 13 (1938) 301-310.

1939

- 19 —* R. Demangel ile birlikte, *Le quartier des Manganes et la première région de Constantinople*, (Recherches françaises en Turquie: 2), Paris 1939.
- 20 — *Un des plus beaux coins de la Turquie republicaine: La forêt de*

pins à pignons de Kozak, "La Turquie Kemaliste" sayı 31 (haziran 1939) 34-38.

1940

- 21 — *Istanbul'un ilk ahalisi*, "Geçit Rewiew" (ocak-şubat 1940) 53-55. Aynı yazı TTOKBel. sayı 54 (temmuz 1946) 10-11'de tekrar neşredilmiştir.
- 22 — *1939-1940 yıllarında İstanbul'da müşahede edilen orijinal bir tabiat hâdisesi*, "İlk öğretim", sayı 57 (14 ekim 1940) 634.
- 23 — *Topographie de Ste. Sophie, le Sanctuaire de la Soléa, le Mitatorion, le Puits Sacré, Le Passage de St. Nicolas etc.*, "Atti del V. Congresso Internazionale di Studi Bizantini (Roma 1936)" 2, Roma 1940, 197-209.

1943

- 24 —* *Les îles des Princes, Banlieue maritime d'Istanbul*, İstanbul 1943.

1946

- 25 — B. Palazzo'nun *L'Arap Djami ou église Saint Paul à Galata* (İstanbul 1946) adlı kitabının önsözü, IX - XI.

1947

- 26 — *Les guerres entre les Scythes et les Mèdes et leur incidence sur l'histoire de Byzance*, TTOKBel. sayı 66 (temmuz 1947) 27-28.

1948

- 27 — *Bizans mezarlıkları*, "Cumhuriyet" (28 haziran 1948). Aynı yazı fransızca olarak, *Les necropoles de Byzance*, TTOKBel. sayı 79 (ağustos 1948) 27-30.

1949

- 28 — *Les briques byzantines marquées du Chrisme*, "Mélanges Grégoire, Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire Orientales et Slaves, 9 (Bruxelles 1949) 449-462.
- 29 — *Une nouvelle lecture raisonnée des inscriptions de briques byzantines et l'emploi des ces dernières dans la datation des monuments des V. et VI. siècles*, "Byzantion" 19 (1949) 113-125.
- 30 — *Les parages du temple de Rome et d'Auguste à Ankara*, "Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi" 5 (1949) 96-102.

1950

- 31 — *L'art chrétien en Anatolie*, TTOKBel. sayı 98 (mart 1950) 20-22.
- 32 — *Nouvelles fouilles archéologiques sur l'emplacement de l'Hippodrome*, TTOKBel. sayı 107 (aralık 1950) 24-28, aynı yazının türkçesi, *Adalet sarayının arsasındaki eserler*, TTOKBel. sayı 108 (ocak 1951) 17-19.

1951

- 33 —* *Istanbul touristique*, İstanbul 1951.
İngilizcesi, (çev. M. Burr) İstanbul 1953.
- 34 — *Contribution à la topographie générale de Constantinople*, "Actes du VI. Congrès International d'Etudes Byzantines (Paris 1948)", Paris 1951, 2, 243-253.
- 35 — *Les fouilles byzantines à Istanbul et ses environs* "Byzantion" 21 (1951) 425 - 459.

1953

- 36 — *La Suisse province d'art byzantin*, Dokuzuncu Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresinin tebliğlerinden. ⁴⁵
- 37 — *Le forum de Constantin; la chapelle de St. Constantin et les mystères de la Colonne Brulée. Résultats des sondages opérés en 1929 et 1930*, Dokuzuncu Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresinin tebliğlerinden.

⁴⁵ Bibl. 36 ve 37 numaralı yazılar, Kongre tertip komisyonu tarafından önceden tek yapraklar halinde bastırılıp delegelere dağıtılan hulâsalar meyanında çıkmıştır. Hazırlanmakta olan Kongre tebliğleri kitabında bunların tam metninin yer alıp almayacağı henüz bilinmemektedir.

Mamboury'nin bu bibliyografyada işaret edilmeyen bazı yazı ve çalışmalarının bir listesi, yukarıda s. 400, not 21 de bildirilen yazıda mevcuttur.

FETHİN 500. YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA
ÇIKAN ESERLER¹

M. D. MERCANLIGİL — S. N. ÖZERDİM

AHISKALI, YUSUF: *İstanbul'un destanı*, <Şiirler>. [İstanbul] 1953 Mete matbaası — [Arkadaş basımevi]. 16 S. 8° Fiyatı 25 Krş.

2

ARAZ, NEZİHE: *Fatih'in derunî tarihi*. İstanbul (1953 Marifet basımevi) — İnkılâp kitabevi. 219 S. 8° 1 plânş. Fiyatı 250 Krş.

Not. Kitabın dış kapaktaki adı: „Mehemmed bin Murad Hân el-muzaffer daimâ”dır. 217-219. sayfalarda: bibliyografya.

3

AYEL, EDİB: *Şehrayin*, Fetih, cenk ve yurt şiirleri. 1933—1953. İstanbul [1953] Yenilik basımevi. 54+2 S. 8°. Fiyatı 100 Krş.

4

AYVERDİ, EKREM HAKKI: *Fatih devri hattatları ve hat sanatı*. İstanbul 1953 İstanbul matbaası. 56 S. 8°. Fiyatı 200 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı. No 12.”

Not. 56. sayfada: bibliyografya.

5

AYVERDİ, EKREM HAKKI: *Fâtih devri mimarî eserleri*. [İstanbul] 1953 İstanbul Matbaası. 29 S. 8°. Fiyatı 100 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı. No. 13.”

6

AYVERDİ, SAMİHA: *Edebî ve manevî dünyası içinde Fatih*. İstanbul 1953 <Halk> basımevi. XIV+291 S. 8°. Fiyatı 1000 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, sayı 19”.

Not. 271-277. sayfalarda bibliyografya ve mufassal indeks.

¹ Bu liste S. N. Ö. ve M. D. M. tarafından hazırlanmakta olan “Fatih ve Fetih Bibliyografyası”nın, 1953 yılının ilk altı ayında Türkiye’de basılmış eserlerine ait bölümüdür.

7

- BAYKAL, İSMAİL [HAKKI] : *Enderun mektebi tarihi*. Kuran: Fatih Sultan Mehmed. 1. Cilt. İstanbul 1953 <Halk basımevi>. 154 S. 8°. Fiyatı 750 Krş.
 “İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, sayı 20”.

Not. 151. Sayfada bibliyografya ve İndeks.

8

- BAYLÂV, NÂŞİD : *Fatih Sultan Mehmed devrinde <telif, terceme ve istinsah edilen> tıb eserleri ile ilâçlar*. (İstanbul 1953 Kader basımevi). 84 S. 4°. 24 plânş. Fiyatı 1000 Krş.
 “Türkiye Tıbbî Müstahzarat Laboratuvarları Derneği Yayınlarından. No. I”.

9

- (BELEN, HAKEM) : *Fatih ve İstanbul'un fethi*. İstanbul 1953 Yenilik basımevi. 24 S. 8° 7 plânş.
 “M[illî] E[ğitim] V[ekâleti] yayımlarından”.

10

- BERKİ, ALİ HİMMET : *El-Âhil el-Osmanî ebu el-feth el-Sultan Muhammed el-Sani. Fâtih el-Kostantiniyye ve hayat el-adliyye*. Arapçaya çeviren: Mehmet İhsan bin Abdülaziz. [Kahire] (1953 Matbaat el-Saade). 236+[2] S. 8° 11 plânş.

11

- BERKİ, ALİ HİMMET : *Büyük Türk hükümdarı İstanbul fatihi Sultan Mehmed ve adâlet hayatı*. İstanbul 1953 Kutulmuş basımevi — [Üniversite Kitabevi]. 155 S. 8° 12 plânş. Fiyatı 400 Krş.
 Not. 159. Sayfada: Bibliyografya. Metinin ve haşiyelerin fihristi.

12

- [500 üncü Fetih yılı şenlikleri albümü]. (Kapak resmi: Münif Fehim [Özarman]. (Fotoğraflar: Müeddep Erkmek-Birleşmiş Basın Foto. İstanbul). [1953] (Hâdise matbaası). 34 S. 4° Fiyatı 100 Krş.
 “Hadise Yayınevi Neşriyatı”

13

- 500 üncü Fetih yılı şüirleri. Aydıbir mecmuası Mayıs 1953 ilâvesi. İstanbul 1953 Babiali basımevi. 16 S. 8°

14

500 üncü Fetih yıldönümü hatırası olarak hazırlanan İstanbul için şiirler.
Seçen: Murat Uraz. (İstanbul) 1953, (Tan matbaası). 152
S. 8° Fiyatı 150 Krş.

15

BİLMEN, ÖMER NASUHI : [Sure-i Feth'in] türkçe tefsiri ve itilâyi İslâm ile
İstanbul'un tarihçesi [ve fethi]. İstanbul 1953 Bühraneddin Eren-
ler matbaası. 337 S. 8° Fiyatı 300 Krş.

16

[1952—1953 Türkiye okullararası 500. Fetih yılı resim sergisi. Sergiyi
takdim yazısı]: (Muhiddin Akdik. Fotoğraflar: İhsan Erkalıç).
[İstanbul 1953 Osmanbey matbaası]. 14 S. 8°

Not. İlk ve orta okul öğrencilerinin Fatih ve devri ve fetihle ilgili resimle-
rinin fotoğrafları.

• 17

[BURDURLU, İBRAHİM ZEKİ : İstanbul'un fethine destan. <500. Fetih
yılına armağan>. Resim: İsmet V. Güney. Lefkoşa-Kıbrıs 1953
<Bozkurt> basımevi]. 7 S. 4° Fiyatı 3 Krş.

18

ÇARK, RH. Y. G. : Türk devleti hizmetinde Ermeniler. 1453—1953.
İstanbul 1953 Yeni matbaa. XVI+303+[3] S. 8° Fiyatı 600
Krş.

Not. V-VIII. Sayfalarda geniş bibliyografya.

19

ÇAVDARLIOĞLU, MEHMET ŞERİF : Fatih Sultan Mehmed Hanı Sâni ve
İstanbul'un fethi. İstanbul 1953 Gün basımevi — Hilmi kitabevi.
111 S. 8° Fiyatı 150 Krş.
“Çığıracan Tarih Kitapları Serisi. No. 5”

20

[ÇULHA, A. TAYYAR : Fatih. İstanbul 1953 Özyürek basım ve ya-
yınevi]. 31 S. 8° Fiyatı 50 Krş.

Not. Fatih'e ve Feth'e ait muhtelif kaynaklardan nakledilmiş parçalar

21

DAĞLARCA, FAZIL HÜSNÜ : *İstanbul Fetih destanı*. İstanbul (1953 Marmara matbaası). 63 S. 8° Fiyatı 100 Krş.
“Varlık Yayınları”.

22

DANIŞMEND, İSMAİL HAMİ : *The importance of the conquest of Istanbul for mankind and civilization*. Çeviren: E. A.-B. M. İstanbul 1953 İstanbul matbaası. 54 S. 8° Fiyatı 250 Krş.
“Publications of the Istanbul Society for Celebration of the Conquest. No. 15”

23

DANIŞMEND, İSMAİL HAMİ : *İstanbul fethinin insani ve medeni kıymeti*. İstanbul 1953 Halk basımevi. 51 S. 8° Fiyatı 250 Krş.
“İstanbul Fethi Derneği neşriyatı: sayı 15”.

Not. Alt notlarda bibliyografya ve indeks.

24

DANIŞMEND, İSMAİL HAMİ : *La valeur humanitaire et civilisatrice de la conquête de Constantinople*. Çeviren: Nusret Salim. [İstanbul] 1953 İstanbul matbaası. 56 S. 8° Fiyatı 250 Krş.
“Collection de l'Association pour la Célébration de la Conquête de Constantinople. No. 15”

Not. 56. Sayfalarda : bibliyografya.

25

Destanlar içinde Fatih. [Derleyen]: İsmet Zeki Eyüboğlu. Kapak: Orhan Peker. İstanbul [1953] Basın ve Yayın Ltd. O. basımevi— Basturan: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği. 80 S. 8° 1 plâş Fiyatı 250 Krş.

Not. Kitapta “İslâmlık ve doğu dünyası; XV. yüzyıl sanatına toplu bir bakış; XV. yüzyılda değerler dünyası; Fatih'in sanatı” başlıklarını taşıyan “Giriş” bölümü vardır (S. 1-18).

26

DİRİMTEKİN, FERİDUN : *Ecnebi seyyahlara nazaran Fetih'ten sonraki İstanbul*. İstanbul 1953 <Halk> basımevi. 38+[2] S. 8° Fiyatı 250 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, Sayı 14”

Not. Numarasız sayfaların ilkinde bibliyografya.

27

[DİRİMTEKİN, FERİDUN : *Le siège et la prise d'Istanbul*. İstanbul 1953 Çituri Biradelerler basımevi — Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu]. 14 S. 4°
“Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni'nin Mayıs 1953 tarihli 136 sayısından ayrıbasım”

28

DÜMER, SAFİ : <İstanbul> mu, yoksa <Fatih Mehmet> mi? <Ankara> mı, yoksa <Atatürk> mü? İstanbul 1953 İstanbul matbaası. 54 S. 8° Fiyatı 50 Krş.

29

ERTAYLAN, PROF. İSMAİL HİKMET : *Fatih ve fütühâtı*. 1. [cilt]. Bizans ve Karadeniz. İstanbul 1953 Millî Eğitim basımevi — Bastıran: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 304+43+VIII+[1] S. 4° 6 plânş, 3 levha, 1 harita.
“İstanbul Fethinin Beşyüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle Yapılan İ[stanbul] Ü[niversitesi] Edebiyat Fakültesi Yayınlarından”
Not. I-V. sayfalarda: kaynaklar.

30

EVLYAĞLU, GÖKHAN : *Konstantiniyye kızılması. İstanbul'un fethine destan*. İstanbul 1953 Rıza Koşkun matbaası. 48 S. 8° 1 plânş. Fiyatı 100 Krş.

31

Fatih müzesi. İstanbul 1953 Millî Eğitim basımevi. 16 S. 8° 8 plânş. Fiyatı 50 Krş.
“T. C. Millî Eğitim Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Topkapı Sarayı Müzesi Yayınlarından”.

32

[*Fetihten evvelki İstanbul ve Fatih'e ait menkibeler*. Çıkarıcı: Sadi Erksan. Kapak resmi ve iç sayfadaki plân resimleri: Fuat Yılmaz. Gravürler: W. H. Bartlett. İstanbul 1953 Şaka matbaası. 64] S. 8° “[500 üncü Fetih Yıldönümü : 2]”.

33

GALANTİ, PROF. AVRAM : *Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul*

Yahudileri. Les juifs d'Istanbul sous le Sultan Mehmed le Conquerant.
İstanbul 1953 Fakülteler matbaası. 45 S. 8° Fiyatı 150 Krş.
Not. Metnin 23 sayfası türkçe, 24 ten sonrası fransızcadır.

34

[GEREK, HAKKI : *500 üncü yıl. 29 Mayıs için manzume.* İstanbul 1953
Bürhaneddin Erenler matbaası]. 8 S. 8° Fiyatı 15 Krş.

35

GÖZGÜCÜ, SABRİ : *Fatih Sultan Mehmet.* Kapak resmi: Münif Fehim
[Özarman]. (İstanbul 1953 Ülkü basımevi) — Bir Yayınevi.
195-223 S. 8° Fiyatı 25 Krş.
“Osmanlı Padişahları. 7. kitap”.

36

[GÜCÜYENLER, MUALLİM FUAT : *Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u nasıl
aldı? <500. yıl hâtrası>.* İstanbul (1953) Ahmet Sait matbaası—
<Gücüyener> Yayınevi]. 32 S. 4° Fiyatı 50 Krş.

37

[GÜCÜYENER, MUALLİM FUAT : *Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u nasıl
aldı? <5000 üncü yıl hâtrası 1453—1953>.* İstanbul 1953] 40
S. 4° Fiyatı 50 Krş.

Not. Notlar ve tertipteki bazı değişikliklerle 36 sayılı eserin aynıdır.

38

GÜCÜYENER, MUALLİM (ŞÜKRÜ) FUAT : *Yüce Fatih İstanbul'u nasıl
aldı? ve bütün devri.* [İstanbul] 1953 (Ahmet Sait matbaası) —
<Gücüyener> Yayınevi. 128 S. 8° Fiyatı 100 Krş.

39

GÜNGÖR, SALÂHADDİN : *Fatih'in büyük zaferi.* [Kapak resmi: Fuat
Yılmaz. Gravürler: W. H. Bartlett]. İstanbul 1953 Şaka mat-
baası — [çıkaran: Sadi Erksan]. 32 S. 8° Fiyatı 50 Krş.
“500 üncü Fetih yıldönümü: 3”.

40

[GÜRKAN, DR. ORD. PROF. KAZIM İSMAİL : *İstanbul Üniversitesinin başlan-
gıcı. Les debuts de l'Université d'Istanbul.* İstanbul 1953 Fakülteler
matbaası]. 23 S. 8° 7 plânş.

Not: Metin 12. sayfaya kadar türkçe, 13. sayfadan sonrası bu metnin fransız-
casıdır. 12. sayfada: bibliyografya.

41

(H. K.): [*Fatih Sultan Mehmet İstanbul*] 1953 (M. Sıralar matbaası).
20 S. 8° 2 plânş.

Not: Kitabın dış kapağında "Fatih Sultan Mehmet" yazılı ve Fatih'in bir portresi varsa da eser, fethin 500. yılı münasebetiyle —İstanbul Teknik Üniversitesi'nde açılan hamasiyat sergisinde eserleri teşhir olunan— ressam Hayri Çizel'in hayat ve eserlerinden bahsetmektedir. Plânşlarda fethine ait 3 tablonun fotoğrafı vardır.

42

İstanbul, <Beşyüzüncü Fetih yılı münasebetiyle>. Hazırlayan: M. Eriş.
(Kapak kompozisyonu ve resim: Fikret Otyam). İstanbul 1953
Kalite matbaası. 95 S. 8° Fiyatı 150 Krş.

Not: Fransızca metinlerle.

43

İstanbul camileri. The mosques of İstanbul. İstanbul 1953 Babıalı basım-
evi — Amerikan Kitabevi. 40 S. 8° Fiyatı 300 Krş.

Not: Her yaprağın a yüzü fotoğraf, b yüzü üç dilde metin.

44

[*İstanbul'un Fethi*. Çıkaran: Sadi Erksan. Kapak resmi: Firuz. İç
resimleri: Fuat Yılmaz-Samim. İstanbul 1953 Şaka matbaası.
64] S. 8° Fiyatı 50 Krş.

"[500 üncü Fetih Yılı: 1]".

45

*İstanbul kütüphanelerinde Fatih'in hususi kütüphanesine ve Fatih çağı müel-
liflerine ait eserler*. (İstanbul) 1953 (Işıl matbaası). 72 S. 8°
3 plânş. Fiyatı 120 Krş.

"İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Nu. 549".

Not: Plânşlarından ikisinde Fatih devrinin büyük bilginlerinden birkaçının elyazısı vardır. Kitap, İstanbul Üniversitesi tarafından 500. Fetih yılı dolayısıyla açılacak bir sergide gösterilecek eserleri ihtiva etmek üzere hazırlanmış bir katalogdur.

46

İstanbul şiirleri antolojisi. Derleyen: A. Ferhan Oğuzkan. Resimliyen:
Fethi Karakaş. İstanbul (1953 Yeni matbaa) — Varlık yayınevi. 124 + [4] S. 8° Fiyatı 100 Krş.

"(Varlık Yayınları, Sayı: 173)".

"(Varlık Cep Kitapları, : 69)".

47

İstanbul Üniversitesi kuruluşu 500. yılı vesilesiyle Fatih devri neşriyatımız ve teşhir olunan eserlerin kataloğu. Hazırlayanlar: Prof. Dr.[Ahmet]Süheyl Ünver ve arkadaşları. İstanbul 1953 İsmail Akgün matbaası. 24 S. 8° 1 plânş.
“İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü : 50 (İ. Ü. 548)”

48

İstanbul ve Fetih şiirleri antolojisi. [Derleyen]: Feyzi Halıcı. (Konya) 1953 Yenikitap basımevi. 80 S. 8° Fiyatı 100 Krş.

49

KIVILCIMLI, DR. HİKMET : *Fatih ve medeniyet. Bir tarih tezinin ışığı altında : İstanbul'un fethi.* İstanbul 1953 Tecelli matbaası. 31 S. 8° Fiyatı 30 Krş.

50

KOÇU, REŞAD EKREM : *Fatih Sultan Mehmed. <1450—1481>.* İstanbul 1953 Güven basımevi — Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık T.L.Ş. 271 S. 8° 16 plânş. Fiyatı 350, ciltlisi 450 Krş.
Not: 259-271. sayfalarda: Fatih Divanından seçilmiş parçalar.

51

KOÇU, REŞAD EKREM : *İstanbul cenginde Fatih Sultan Mehmed'in on fedaisi.* İstanbul 1953 Tan matbaası — Çocuk kitabevi. 64 S. 8° Fiyatı 50 Krş.
“[Çocuk Kitapları. No. 17]”.

52

KOÇU, REŞAD EKREM : *Türk İstanbul. Cumhuriyetin 500 üncü Fetih Yılı armağanı.* İstanbul 1953 Tarık Uzmen matbaası. 52 S. 2°
Not: Cumhuriyet gazetesinin 13 gün süren eklerinden meydana gelmiş, ayrıca kitap şekline getirilmiştir.

53

KONYALI, İBRAHİM HAKKI : *Fatih'in mimarlarından Azadlı Sinan <Sinan-ı Atik>. Vakfiyeleri, eserleri, hayatı, mezarı.* İstanbul 1953 <Halk> basımevi. 110+XIII+[1] S. 8° Resimli. Fiyatı 500 Krs.
“İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı. sayı: 4”.

Not: Yer ve şahıs adları için bir indeks. Kitabın sonunda “İstanbul Fethi Derneği tarafından ihtisar maksadiyle kitabın iki yerinden 25 sayfa kadar çıkarılmıştır” kaydı vardır.

54

[KÖSEOĞLU, NEŞET : *Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı*. <Monographie de l'ancien champ du tir à l'arc. İstanbul 1953 Çituri Biraderler basımevi]. 12 S. 8°

“Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni'nin 131-132. sayılarından ayrışım”.

55

KURŞUNLU, NAZIM : *Fatih. Tarihi piyes, 5 perde*. İstanbul 1953 Millî Eğitim basımevi. 104 S. 8° Fiyatı 160 Krş.

56

MİNNETOĞLU, İBRAHİM : *İstanbul Fethi*. Destan denemesi. Gravürler: Fethi Karakaş [İstanbul] (1953 Ülkü basımevi). 65 S. 8° Fiyatı 100 Krş.

57

NİRVEN, DR. SAADİ NAZIM : *İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmed devri Türk su medeniyeti*. İstanbul 1953 Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş. 124 S. 8° 2 plânş, resimli. Fiyatı 750 Krş.

Not: 123-124. sayfalarda: bibliyografya.

58

OKURER, CAHİT : *Büyük Fethi*. İstanbul- (Ankara) 1953 Karadeniz matbaası. 146 S. 8° Fiyatı 400, müzehhep kapaklı nüshalar 450 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği Yayınları. Nu. 5”.

Not: Metin Ankara'da Karadeniz matbaasında, müzehhep kapağı yine Ankara'da Güzel Sanatlar basımevinde basılmıştır.

59

ÖZMEN, ÜNSAL : *Fethi destanı*. Resimliyen: Nurhan Üstünel. Ankara 1953 Güzel İstanbul matbaası. 61 S. 8° resimli. Fiyatı 100 Krş.

60

ÖZSARAÇOĞLU, BÜRHAN : *İstanbul Fatihii II. Sultan Mehmet. Hayatı*. Manzum (1. Kitap). İstanbul 1953 Ülkü basımevi, (Kapak Babialı basımevi)—Akın kitabevi. 48 S. 8° Fiyatı 100 Krş.

61

PAR, ARİF HİKMET : *İstanbul'un Fethi destanı*. İstanbul 1953 Yenilik basımevi. 95 S. 8° Fiyatı 100 Krş.

62

(RUNYUN, MUSTAFA : *İstanbul Fethinin beşyüzüncü yıldönümü olan 29 Mayıs 1953 Cuma günü okunacak hutbe*). [Ankara 1953] (Ankara basım ve ciltevi). [4] S. 8°

“Diyanet İşleri Reisliği Yayınları. No. 31-9”.

63

SAFVET, DR. MUHAMMED MUSTAFA : *Kostantiniye Fâtihi Fâtiğ Sultan Mehmed*. Mütercimi: İsmail Ezherli. Ankara 1953 [Ankara basım ve ciltevi]. 136 S. 8° Fiyatı 125 Krş.

“Diyanet İşleri Yayınları: 31-11”.

64

SARACOĞLU, A. CEMALEDİN : *Fatih ve İstanbul muhasarasında Türk kahramanları ve kahramanlıkları*. İstanbul (1953 Gün basımevi) — Hilmi Kitabevi. 112 S. 8° Fiyatı 100 Krş.

“Türk Kahramanlıkları Serisi: 2”.

65

SAVCI, SELÂHATTİN : *İstanbul'dan ilhamlar*. [Şiir 2000 mısra]. İstanbul 1953 Bakış matbaası .103 S. 8° resimli.

66

SERTOĞLU, MİTHAT : *Fatih Sultan Mehmet*. İstanbul 1953 İzmir matbaası — Üstünel Yayınevi. 61 S. 8° resimli. Fiyatı 50 Krş.

“Tarihte Türk Kahramanları Serisi: 4”.

Not: Kitabın sonunda Fatih Devri meşhur adamlarının listesi vardır: Sadri-azamlar, derya kaptanları ve Fatih'in hocaları.

67

SEVENGİL, REFİK AHMET : *Fatih devrinde âlimler, sanatkârlar ve kültür hayatı*. Kapak, resimler ve süs: Münif Fehim [Özarman] ve Ayhan Erer. İstanbul [1953] Nebioğlu Matbaacılık ve Kâğıtçılık Ltd. Şt. matbaası — Nebioğlu yayınevi. 80 S. 8° resimli. Fiyatı 100 Krş.

“Bütün Dünya Özel Sayısı”.

68

[SOKU], ZİYA ŞAKİR : *Fatih Sultan Mehmed. Gençliği, cülusu, harpleri,*

askerlik dehası, umumi ve hususi hayatı, kanunları. İstanbul [1953]
(H. D. Anadolu matbaası — Maarif kitaphanesi). 291 S. 8°
Fiyatı 250 Krş.

69

ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Fatih İstanbul kapılarında.* Tarihî roman.
İstanbul (1953 Tan matbaası)— Rafet Zaimler yayınevi. 159 S.
8° Fiyatı 150 Krş.

70

[ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Fatih Sultan Mehmet.* Ankara 1953 Çocuk
Esirgeme Kurumu Genel Merkezi]. 24 S. 8°
“Çocuk ve Yuva'nın ilâvesi: 2”.

Not: Çocuk ve Yuva'nın Mayıs 1953 (1. cilt, 3. sayı) ilâvesidir.

71

TACİZADE, TUĞRAYÎ CAFER ÇELEBİ : *Mahrusei İstanbul fetihnâmesi.*
Sadeleştiren: Şeref Kayaboğazı. İstanbul 1953 Gün basımevi.
30 S. 8° Fiyatı 75 Krş.

72

TANSEL, DR. SALÂHATTİN : *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan
Mehmed'in siyaset ve askerî faaliyeti.* Ankara 1953 Türk Tarih Ku-
rumu basımevi. 356 S. 8° Fiyatı 1250 Krş.
“Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XI. Seri — No. 4”.

Not: XIII - XIX. sayfalarda: bibliyografya.

73

[TAYANÇ, DR. MUİN MEMDUH : *Fatih ve güzel sanatlar.* İstanbul 1953]
(Kemal matbaası). 10 S. 8° 3 plânş. Fiyatı 100 Krş.

Not: Bibliyografya: haşiyelerde. s. 10'da Fatih'in hususi kitapları.

74

[TÜRKMEN, FAİK : *Fatih'in zaferi.* Millî roman. İstanbul 1953 Tan
ve Ülkü matbaaları]. 100 S. 8° Fiyatı 150 Krş.

Not: Hâsılatı Kızılay'a aittir.

75

UZUNHASANOĞLU, SIRRI : *Bir devrin doğuşu.* Manzum. <İstanbul'un
fethine dair>. İstanbul 1953 Reşit Bütün matbaası. 60 S. 8°
Fiyatı 100 Krş.

76

[UZUNHASANOĞLU, SIRRI : *Fatih devrinde adalet*. 4 perdelik piyes. İstanbul 1953 Işıl matbaası]. 15 S. 8° Fiyatı 30 Krş.

77

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *Edirne'de Fatihin Cihannümâ Kasrı*. İstanbul 1953 İsmail Akgün matbaası. IX+32 S. 8° 15 plânş. Fiyatı 200 Krş.
"İstanbul Fethi Derneği Yayınlarından: 2".

Not: 30-32. sayfalarda: bibliyografya.

78

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *Fatih devri ilim, sanat ve içtimai tekâmül hamlelerine umumi nazâr*. İstanbul 1953 <Halk> basımevi. 21 S. 8° Fiyatı 150 Krş.
"İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı. Sayı 17".

Not: İsmail Hami Danişmend'in takrizi var.

79

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *Fatih Külliyesi Camii*. İstanbul 1953 Kemal matbaası. 8 S. 4° 8 plânş. Fiyatı 150 Krş.

80

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *Fatih Sultan Mehmed ve babası ile oğlu*. Resimlerini yapan: Ressam Levnî ve biyografisi. İstanbul 1953 (Kemal matbaası). 26 S. 8° 5 plânş. Fiyatı 60 Krş.
"T.C. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından. Sayı. 543".

Not: Eser, ressam Levnî'nin biyografisi, eserlerde resimleri, resimler ve izahlardan mürekkeptir.

81

[ÜNVER, PROF. DR. AHMET SÜHEYL : *Fatih Sultan Mehmed'in hususi kütüphanesinde bilhassa kendisi için yazdırılmış İbni Sina'nın eserleri hakkında*. İstanbul 1953 İsmail Akgün matbaası]. 1194-1205 S. 8° "İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası: Cilt XV, Sayı : 3 ten ayırbasım".

82

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *Hattat Şeyh Hamdullah ve Fatih için istinsah ettiği iki mühim tıbbi eser*. İstanbul 1953 (Kemal matbaası). 27 S. 8° 7 plânş. Fiyatı 65 Krş.

“T.C. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Sayı: 48 <İ.Ü. 542>”.

Not: Dış kapaktaki ismi: Fatih devri hattatlarından: I. Amasyalı Hamdullah Efendi ve tıp tarihindeki yeri.

83

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *İlim ve sanat tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul 1953 Fakülteler matbaası. 19 S. 8° 3 plânş. Fiyatı 45 Krş.

“T.C. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından. No. 545”

Not: Bibliyografya: haşiyelerde.

84

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *İstanbul fethiyle kalelerinin manzum ve mensur tarih ibareleri*. İstanbul 1953 Halk basımevi. 49 S. 8° Fiyatı 250 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği Neşriyatından. Sayı: 16”

Not: İsmail Hami Danişmend'in bir takrizi ile.

85

ÜNVER, PROF. DR. A[HMET] SÜHEYL : *İstanbul'da sahâbe kabirleri*. İstanbul — (Ankara) 1953 (Güven) — [Resimler: Güzeliş] matbaası. 48 S. 8° 7 plânş. Fiyatı 250 Krş.

“İstanbul Fethi Derneği. Nu. 4”

Not: 49. sayfada: bibliyografya.

86

[ÜNVER, PROF. DR. AHMET SÜHEYL : *İstanbul'un 500 üncü yılında Çınili Köşk tavan göbeği*. İstanbul 1953 İsmail Akgün matbaası]. 1 S. 8° 1 plânş. Fiyatı 50 Krş.

“50 Sanatsever Serisi 7-1953”

87

YAĞCI, İBRAHİM - ŞINASI OKUR : *Fatih*. Trajedi 10 perde. (İstanbul 1953 Gün basımevi). 58 S. 8° Fiyatı 75 Krş.

88

YENER, CEMAL : *Ulubatlı Hasan*. İstanbul 1953 İzmir matbaası — Bekir Üstünel Yayınevi. 38 S. 8° Fiyatı 30 Krş.

“Türk Kahramanları Serisi: 2”

89

YURTSEVER, M. ERK <KEMÂLÎ > : *Fatih'e ve fethе şiiirler*. İstanbul 1953 (Gün basımevi). 32 S. 8°

“Öğrenciler Arası Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneği Yayınları: Nu. 1”

KİTAP ADLARI İÇİN İNDEKS

<i>El-Âhil el-Osmanî ebü el-feth el-Sultan Muhammed el-Sani. Fâtih el-Kostantiniyye ve hayat el-adliyye</i>	10
500 üncü Fetih yıldönümü hâtırası olarak hazırlanan İstanbul için şiirler	14
500 üncü Fetih yılı şenlikleri albümü	12
500 üncü Fetih yılı şiirleri	13
500 üncü yıl. 29 Mayıs için manzume	34
1952—1953 Türkiye okullararası 500. Fetih yılı resim sergisi	16
Bir devrin doğuşu. Manzum, İstanbul'un fethine dair	75
Büyük Fetih	58
Büyük Türk hükümdarı İstanbul fatihi Sultan Mehmed ve adâlet hayatı	11
Destanlar içinde Fatih	25
Ecnebi seyyahlara nazaran Fetihten sonraki İstanbul	26
Edebî ve maneî dünyası içinde Fatih	6
Edirne'de Fatih'in Cihannümâ Kasrı	77
Enderun mektebi tarihi	7
Fatih	20
Fatih. Tarihi piyes, 5 perde	55
Fatih. Trajedi 10 perde	87
Fatih devri hattatları ve hat sanatı	4
Fatih devri ilim, sanat ve içtimai tekâmül hamlelerine umumi nazar.	78
Fâtih devri mimarî eserleri	5
Fatih devrinde adalet. 4 perdelik piyes.	76
Fatih devrinde âlimler, sanatkârlar ve kültür hayatı	67
Fatih İstanbul kapılarında. Tarihi roman	69
Fatih Külliyesi Camii	79
Fatih müzesi	31
Fatih Sultan Mehmed Hanı Sâni ve İstanbul'un fethi	19
Fatih Sultan Mehmed. 1450—1481	50
Fatih Sultan Mehmed. Gençliği, cülusu, harpleri, askerlik dehası, umumi ve hususi hayatı, kanunları	68
Fatih Sultan Mehmed devrinde telif, terceme ve istinsah edilen tıbbî eserleri ile ilâçlar	8
Fatih Sultan Mehmed ve babası ile oğlu	80

<i>Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydan. Monographie de l'ancien champ du tir à l'arc</i>	54
<i>Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul Yahudileri. Les juifs d'Istanbul sous le Sultan Mehmed le Conquerant</i>	33
<i>Fatih Sultan Mehmed'in hususi kütüphanesinde bilhassa kendisi için yazdırılmış İbni Sina'nın eserleri hakkında</i>	81
<i>Fatih Sultan Mehmet</i>	35, 41, 66, 70
<i>Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u nasıl aldı? 500. yıl hâtırası</i>	36
<i>Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u nasıl aldı? 500 üncü yıl hâtırası 1453—1953</i>	37
<i>Fatih ve fütühâtı. I. cilt. Bizans ve Karadeniz</i>	29
<i>Fatih ve güzel sanatlar</i>	73
<i>Fatih ve İstanbul muhasarasında Türk kahramanları ve kahramanlıkları</i>	64
<i>Fatih ve İstanbul'un fethi</i>	9
<i>Fatih'e ve fethiye şiirler</i>	89
<i>Fatih'in büyük zaferi</i>	39
<i>Fatih'in derunî tarihi</i>	2
<i>Fatih'in mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik). Vakfiyeleri, eserleri, hayatı, mezarı</i>	53
<i>Fatih'in zaferi. Millî roman</i>	74
<i>Fatih destanı</i>	59
<i>Fatih ve medeniyet. Bir tarih tezinin ışığı altında: İstanbul'un fethi. Fetihden evvelki İstanbul ve Fatih'e ait menkibeler</i>	49
<i>Hattat Şeyh Hamdullah ve Fatih için istinsah ettiği iki mühim tıbbî eser</i>	32
<i>İlim ve sanat tarihimizde Fatih Sultan Mehmed</i>	82
<i>The importance of the conquest of Istanbul for mankind and civilization.</i>	83
<i>İstanbul, Beşyüzüncü Fetih yılı münasebetiyle</i>	22
<i>İstanbul camileri. The mosques of Istanbul</i>	42
<i>İstanbul cenginde Fatih Sultan Mehmed'in on fedaisi</i>	43
<i>İstanbul Fatih'i II. Sultan Mehmed. Hayatı. Manzum (I. kitap)</i> .	51
<i>İstanbul Fethi. Destan denemesi</i>	60
<i>İstanbul Fethinin beşyüzüncü yıldönümü olan 29 Mayıs 1953 Cuma günü okunacak hutbe</i>	56
<i>İstanbul fethinin insani ve medeni kıymeti</i>	62
	23

<i>İstanbul fethiyle kalelerinin manzum ve mensur tarih ibareleri...</i>	84
<i>İstanbul Fetih destanı</i>	21
<i>İstanbul kütüphanelerinde Fatih'in hususi kütüphanesine ve Fatih çağı müelliflerine ait eserler</i>	45
<i>İstanbul mu, yoksa Fatih Mehmet mi? Ankara mı, yoksa Atatürk mü?</i>	28
<i>İstanbul şüirleri antolojisi</i>	46
<i>İstanbul Üniversitesi kuruluşu 500. yılı vesilesiyle Fatih devri neşriyatımız ve teşhir olunan eserlerin kataloğu</i>	47
<i>İstanbul Üniversitesinin başlangıcı. Les debuts de l'Université d'İstanbul</i>	40
<i>İstanbul ve Fetih şüirleri antolojisi</i>	48
<i>İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmed devri Türk su medeniyeti..</i>	57
<i>İstanbul'da sahâbe kabirleri</i>	85
<i>İstanbul'dan ilhamlar. Şiir 2000 mısra</i>	65
<i>İstanbul'un 500 üncü yılında Çinili Köşk tavan göbeği</i>	86
<i>İstanbul'un destanı, Şiirler</i>	1
<i>İstanbul'un Fethi</i>	44
<i>İstanbul'un fethine destan. 500. Fetih yılına armağan</i>	17
<i>İstanbul'un Fetih destanı</i>	61
<i>Kostantiniye Fâtîhi Fâtîh Sultan Mehmed</i>	63
<i>Kostantiniyye kızılelması. İstanbul'un fethine destan</i>	30
<i>Mahrusei İstanbul fetihnâmesi</i>	71
<i>Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyeti</i>	72
<i>Le siège et la prise d'İstanbul</i>	27
<i>Sure-i Feth'in türkçe tefsiri ve itilâyi İslâm ile İstanbul'un tarihçesi ve fethi</i>	15
<i>Şehrayin, Fetih, cenk ve yurt şüirleri. 1933—1953</i>	3
<i>Türk devleti hizmetinde Ermeniler. 1453—1953</i>	18
<i>Türk İstanbul. Cumhuriyetin 500 üncü Fetih Yılı armağanı</i>	52
<i>Ulubatlı Hasan</i>	88
<i>La valeur humanitaire et civilisatrice de la conquête de Constantinople</i>	24
<i>Yüce Fatih İstanbul'u nasıl aldı? ve bütün devri</i>	38

Haberler:

TÜRK TARİH KURUMU'NUN GENEL KURUL TOPLANTISI

Türk Tarih Kur'unun yıllık Genel Kurul toplantısı 4 Nisan 1953 Cumartes günü saat 10'da Ankara'daki merkezinde yapılmıştır. Toplantıyı Kurum Başkanı Ord. Prof. Şemseddin Günaltay açmış, yoklama yapılarak çoğunluğun bulunduğu anlaşıldığından Genel Kurul Başkanlık divanının seçimine geçilmiştir. Yapılan seçimde Başkanlığa Prof. Hâmit Ongunsu, ikinci Başkanlığa Tevfik Bıyıklıoğlu, Sekreterliklere Prof. Dr. Halil İnalçık, Doçent Dr. Tahsin Özgüç seçilmişlerdir.

Birinci oturuma Prof. Hâmit Ongunsu'nun başkanlığında başlanmış, Yönetim Kurulunun 1952 yılı çalışmalarına dair olan raporu ile 1952 yılı hesapları hakkındaki denetleme Kurulu raporları okunmuş ve raporlar üzerinde müzakere açılmıştır. Müzakere sonunda her iki rapor da oy birliği ile kabul ve Yönetim Kurulu ibra edilmiştir. Bu müzakereler esnasında Kurum yayınlarının kolay ve doğru olarak basılabilmesi için Basımevine verilecek eslere ait müsveddelerin nasıl tertipleneceğine dair bir yönetmenliğin hazırlanmasına karar verilmiş, telif ve tercüme eserler için bugünkü şartlara uygun yeni bir barem kabul edilmiş, 1953 bütçesi konuşularak tasdik olunmuş ve toplantı sonunda da inşasına başlanan Basımevi binasının temel atma töreni yapılmıştır. Genel Kurul'a sunulan Yönetim ve Denetleme Kurullarının raporları aşağıdadır :

TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1.1.1952 DEN 31.XII.1952 TARİHİNE KADAR
BİR YILLIK ÇALIŞMALARI HAKKINDA YÖNETİM KURULU

R A P O R U

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,

Kurumumuzun son bir yıllık çalışmalarına ait raporumuzu yüksek katınıza sunuyoruz :

MALİ DURUM

Kurumumuzun 1952 yılı geliri, 54.574 lira 62 kuruş 1951 yılından artan gelir fazlası, 130.000 lira hükümet yardımı, 125.000 lira Atatürk tesisi geliri, 10.396 lira 44 kuruş yayımlar geliri, 162 lira Üye aidatı, 8.552 lira 28 kuruş faizler, 3.018 lira 92 kuruş diğer gelirler olmak üzere 331.704 lira 26 kuruştur. Bina karşılığı ve bütçe dışı tutulan 240.000 lira itibari kıymetteki Devlet tahvillerimiz basımevi binasının inşaatına başlanması üzerine ve Genel Kurulca Yönetim Kuruluna verilmiş olan yetkiye dayanılarak borsa fiyatı üzerinden 12.620 lira fazlasiyle satılarak bütçemizin diğer gelirler bölümüne gelir kaydedildiğinden yıl içindeki gelirimizin toplamı 584.324 lira 26 kuruşa çıkmıştır.

Bu gelirlerden 65.681 lira 67 kuruş memur, uzman ve hizmetlilerin aylıklarıyla sigorta primleri ve çocuk zamlarına, 29.370 lira 50 kuruş üyelerin yol paralarıyla hizmetlilerin elbise ve ayakkabı bedellerine ve Kurum daimi memurlarının tasfiye edilen emeklilik tazminatları bakiyesine, 10.589 lira 75 kuruş kırtasiye, demirbaş, posta, telgraf, telefon ile türlü giderlere, 71.573 lira 20 kuruş telif ve tercüme ücretleriyle, baskı malzemesi, baskı işleri ve kazılara, 7.336 lira 52 kuruş kitap ve dergi bedelleriyle cilt işlerine, 1.702 lira 40 kuruş kongrelere iştirak eden üyelerimizin yol masraflarına, 42.099 lira 44 kuruş tesisat ve inşaat işlerine sarfedilmiş, bu suretle giderler toplamı 228.353 lira 48 kuruş tutmuş, geri kalan 355.970 lira 78 kuruş 1953 yılına devredilmiştir.

Bu raporumuzun sonuna eklediğimiz bilançoda görüleceği üzere, 1953 yılına 1.475.597 lira 84 kuruş kıymetinde Kurum varlığı devredilmiştir. Bu toplama kütüphanemize bağış veya mübadele yoluyla gelen kitapların değeri dahil değildir. Bu toplam geçen yıla nazaran 180.355 lira 77 kuruş bir fazlalık göstermektedir.

YAYIN İŞLERİ

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır :

- 1- SELAHAATTİN ELKER : *Divan Rakamları*.
- 2- YUSUF HİKMET BAYUR : *Türk İnkılabı Tarihi II. cilt, IV. bölüm.*
- 3- *IV. Türk Tarih Kongresi*.
- 4- Belleten, sayı: 60-63.

Şu eserlerin basımı bitmek üzeredir :

- 1- *Tezakir-i Cevdet I. Fasikül.*
- 2- DR. TAHSİN ÖZGÜÇ : *Küllepe kazısı 1949 raporu.*

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır :

- 1- İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI : *Osmanlı Tarihi III. cilt, II. bölüm.*

DÜNYA TARİHİ

Bu yıl içinde Dünya Tarihinden hiçbir eser yayınlanamamıştır. Halen bu seriden 4 eserin baskısı devam etmektedir.

İSTANBUL'UN 500 ÜNCÜ FETİH YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETİYLE YAPILACAK YAYINLAR

Genel Kurulun geçenki toplantısında İstanbul'un 500 üncü fetih yıldönümü münasebetiyle yapılacak yayınları düzenlemek üzere 8 kişilik bir komisyon seçilmişti. Bu komisyonun evvelâ Ankara'da bulunan dört üyesi toplanarak bir program taslağı hazırlamışlar, bu taslak İstanbul'da bulunan dört üye tarafından da muvafık bulunduğundan Yönetim Kuruluna verilmiştir. Bu taslak Yönetim Kurulunca Yeni Çağ Koluna verilerek bu Kolun komisyonla birlikte İstanbul'da yaptığı toplantısında yeniden gözden geçirilmiş ve daha vazih bir hale getirilerek işbölümü de yapılmıştır. Hazırlanan programın bir yıldan daha az bir zamana sığdırılmasına imkân olmamakla beraber, 1953 Mayısına kadar yetişebilenlerin yayınlanması, gerisinin de diğer yıllarda çıkarılması uygun görülerek işe başlanmış ise de, bu tarihe kadar maalesef elimize ancak dört eserle bir makale tercümesi

gelebilmştir. Bunlardan Prof. Halil İnalçık ve Dr. Anhegger tarafından hazırlanan “*Kanunnâme-i Sultani*” adlı eser 9 Ağustosta baskıya verilerek yarısından fazlası dizilmiş ise de, bugüne kadar tashih edilerek geri verilmediği için henüz basıma başlanamamıştır.

İkinci eser üyelerimizden Bay Tahsin Öz’ün Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Fatih Sultan Mehmed’e ait eserlere dair olup metin kısmı 4 Mart’ta baskıya verilmiş ve kâmilen dizilerek tashihlerine başlanmıştır. Bu eserin renkli ve renksiz resimler kısmı İstanbul’da Millî Eğitim Basımevinde basılmaktadır. Eserin Mayıs ayına yetişmesine çalışılmaktadır.

Üçüncü eser tıpkı basımı yapılacak olan İbni Kemal Tarihi’nin önsöz, fihrist ve endeksidir. Bu da tetkik edilmek üzere Yeni Çağ Koluna verilmiştir.

Programa dahil eserlerden İbni Kemal Tarihi ile Heşt Behişt’in tıpkı basıma esas olan nüshaları Ankara’ya getirilmiştir. Bunların Devlet Basımevinde ofset ile basılmasına çalışıyoruz.

Dördüncü eser 1946 yılındanberi Kurum adına Dr. Anhegger tarafından basıma hazırlanan Sarıca Kemal’in Selâtinnamesidir. Bu eser de tamamlanarak Kuruma verilmiş ve Yeni Çağ Kolu tarafından üyelerimizden Bay Hasan Âli Yücel’e inceletilerek raporu alınmış ise de, eser henüz basılmak üzere Yönetim Kuruluna tevdi edilmemiştir.

SİNAN MONOGRAFİSİ ÇALIŞMALARI

Sinan monografisi için bu yıl da Yüksek Mimar Alil Saim Ülgen yeniden 6 parça plân ve rölöveyi Kurumumuza teslim etmiştir. Eserin tenkilî baskılara ait birinci bölümünün geri kalan kısımlarını kendi matbaamızda basmaya karar vermiştik. Müsveddelerin bir kısmını Bay Rıfki Melül Meriç basımevine teslim etmiş ise de, bunların henüz basıma hazır olmadığı anlaşıldığından başlanamamıştır.

Sinan eserlerine ait plân ve rölöverlerden 100 parçası Millî Eğitim Bakanlığının isteği üzerine Paris’te açılan Türk eserleri sergisinde teşhir edilmek üzere Bakanlığa verilmiştir.

V. TÜRK TARİH KONGRESİ

Genel Kurulun 29.III.1952 tarihli oturumunda İstanbul’un 500 üncü fetih yıl dönümü münasebetiyle ve İstanbul ile ilgisi ön plânda olmak üzere 1953 yılında İstanbul’da V. Türk Tarih Kongresinin toplanmasına karar verilmişti. Yönetim Kurulunuz bu karara dayanarak 5 Nisan 1952 tarihli toplantısında kongreyi organize etmek üzere Prof. Ekrem Akurgal, Prof. Halil Demircioğlu, Prof. Şinasi Altundağ, Prof. Halil İnalçık ve Başsekreter Uluğ İğdemir’den mürekkep bir tertip ve icra komitesi kurmuştur. Bu komite kongrenin 22-28 Mayıs 1953 de İstanbul’da toplanmasına, 1948 de toplanan IV. Türk Tarih Kongresi programındaki seksiyonlara “İstanbul Tarihi, Fatih ve Fetih’le ilgili konular seksiyonu” adı altında bir seksiyon daha ilâve edilmesine, keyfiyetin bütün üyelere bildirilerek mütalâalarının istenmesine karar vermiştir. Bu karar 4 Mayıs 1952 tarihli tamimle bütün üyelere bildirilmiş ise de, ancak 6 üyemiz mütalâasını göndermiştir. Bunlardan bir üyemiz Mayıs ayının kongre için müsait bir ay olmadığını, bunun Eylül ayına bırakılmasını teklif etmiştir. Tertip ve icra komitesi ile Yönetim Kurulunuz Mayıs

ayında kongreye katılacak olan Prof. ve Öğretmenlerin dersler ve imtihanlarla meşgul olacaklarını düşünerek kongreler ayı olan Eylül'ün daha münasip olacağını düşünmüş ve kongreye karşı pek az ilgi gösterilmesini de gözönüne alarak keyfiyetin bir kere daha Genel Kurulda görüşülmesini uygun bulmuştur.

MİLLETLERARASI IV. ANTROPOLOJİ VE ETNOLOJİ KONGRESİ

Geçen yılki raporumuzda 1952 yılı Eylül'ünde Viyana'da toplanan Milletlerarası IV. Antropolojik ve Etnolojik İlimler kongresine Kurumumuzun da davet edildiğini, Eski Çağ Kolunca bu kongreye Kurumu temsilen üyelerimizden Paleoantropoloji Profesörü Dr. Muzaffer Şenyürek'in katılmasına karar verildiğini bildirmiştik. 1 Eylül'de toplanan Kongreye arkadaşımız iştirak etmiş ve kongre hakkında bize şu raporu vermiştir :

“Viyana'da toplanan Dördüncü Beynelmül Antropolojik ve Etnolojik İlimler Kongresine iştirak ettim. Kongre 1 Eylül 1952 Pazartesi günü saat 11 de Avusturya Cumhurbaşkanının bir nutku ile açıldı ve 8 Eylül Pazar günü sona erdi. Bu kongreye 42 memlekettten 800 den fazla üye ve yardımcı üye iştirak etti ve 350 den fazla tebliğ okundu. Kongre 20 seksiyon halinde çalışmıştır.

Viyana'da toplanan bu kongre 1948 yılında Brüksel'de toplanmış olan üçüncü Beynelmül Antropolojik ve Etnolojik İlimler Kongresinden seksiyonlarının daha çok olmasıyla ayrılmaktadır. Bu arada Brüksel'de toplanmış olan Kongrede müstakil bir Paleoantropoloji seksiyonunun bulunmamasına karşılık, Viyana'daki kongrede bu ilim kolunun müstakil bir seksiyon halinde kurulmuş olması dikkati çekmektedir. Bunu Paleoantropolojinin son yıllar içinde kaydettiği büyük ilerlemenin tabii bir neticesi saymak lâzımdır.

Kongrede her tebliğe 20 dakika ve münakaşa için de 10 dakika ayrılmıştı. Umumî mahiyette olan bazı tebliğler seksiyonların dışında umumî celsede okundu. Bazı geceler Antropolojik ve Etnolojik mevzularla ilgili filimler gösterildi. Bu kongrede 6 Eylül 1952 Cumartesi sabahı saat 9,30 da ve 10.00 da başlıkları aşağıda yazılı olan iki tebliği Paleoantropoloji seksiyonunda okudum :

- 1- Şenyürek: A study of the human skeletons from Kültepe, excavated under the auspices of the Turkish Historical Society. The skeletons from the excavation season of 1948.
- 2- Şenyürek: The dentitions of the Chalcolithic and Copper Age inhabitants of Anatolia. Part I. A morphological study of the permanent lower molars of the Chalcolithic and Copper Age inhabitants of Anatolia.

Ayrıca Kongre sekreterliğinin davetini kabul ederek 4 Eylül 1952 Perşembe sabahı Paleoantropoloji seksiyonuna başkanlık ettim.

3 Eylül 1952 de saat 16 da Viyana Üniversitesi Antropoloji Enstitüsünü (Fizik Antropoloji Enstitüsü) ziyaret ettik ve burada Enstitü Direktörünün verdiği bir konferansı dinledik. Kongrenin ilmî çalışma saatlerinin dışında, Kongre sekreterliği tarafından şehir içinde ve şehir dışında tertip edilmiş olan gezilere iştirak ettim. 2 Eylül 1952 akşamı Viyana Belediye Başkanı Saat 18.20 de Belediye binasında kongre üyeleri için bir reception tertip etti. Bunu 4 Eylül 1952 akşamı gene saat 18.20 de Avusturya Başbakanı ve Millî Eğitim Bakanının Başbakanlık binasında kongre üyeleri için tertip ettikleri reception takip etti.

Bu münasebetle, beni Viyana'da toplanan bu kongreye temsilci olarak göndermiş bulunan Türk Tarih Kurumu'na teşekkür etmeyi bir vazife bilir ve en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.”

KÜTÜPHANE

Bu yıl içinde kütüphanemize 30 u satın alınmak, 202 si mübadele ve hediye yolu ile 232 cilt basma ve 11 cilt yazma eser, 298 si satın alınmak, 444 dü mübadele ve hediye yoluyla 742 dergi girmiştir. Bu suretle kütüphanemizin kitap sayısı dergi, gazete, harita ve yazmalar hariç 31.477 cildi bulmuştur. Bu yıl içinde 523 kitap, 156 cilt dergi, 177 cilt gazete koleksiyonu ciltlenmiştir.

KAZILAR

Geçenki Genel Kurulda bu yıl bütçemizde bilim çalışmalarına ayrılan ödenğin evveleminde İstanbul'un 500 üncü fetih yıl dönümü münasebetiyle yapılacak yayınlara harcanması, ödenek artarsa kazılara başlanması için Yönetim Kuruluna yetki verilmişti. Kazı mevsimine kadar elimize fetih yıl dönümü konusu ile ilgili hiçbir eser gelmediğinden Kurumumuzun en esaslı faaliyetlerinden birisini teşkil eden kazı işlerine Eski Çağ Kolunun tensip ettiği ödeneklerle başlanmasını Yönetim Kurulunuz uygun bulmuş ve bu suretle bu yıl içinde tarih-öncesi araştırmalarına, Side ve Sinop kazılarına devam edilmiş, Karatepe ve Domuztepe'de restorasyon işleriyle nihai raporlar için tamamlayıcı çalışmalar yapılmış ve İstanbul'da, Kadıköy'ündeki Fikir Tepesi'nde yeni bir kazıya başlanmıştır. Bu kazı ve araştırmalar hakkında kazı direktörlerinden aldığımız raporları aynen sunuyoruz :

1- *Isparta Bölgesinde tarih öncesi araştırmaları :*

Üyelerimizden Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek, Eski Çağ Kolunca kendisine ayrılmış olan 800 liralık bir ödenekle Isparta Bölgesinde tarih-öncesi araştırmalarına devam etmiştir. Arkadaşımızın bu hususta bize verdiği rapor şudur :

“1951-1952 yıllarında Isparta civarında Bozanönü'nde, 1944 yılında dahil bulunduğum bir heyet¹ tarafından kısmen kazılmış olan, Kapalı-İn mağarasında yeni ve daha etraflı kazılar yaptım.

1951 yılında Kapalı-İn'de, birincisi 1944 de açılmış olan B çukurunun hemen batısında (D çukuru) olmak üzere, üç yeni çukur ve 1952 yılında da biri mağaranın önünde (G çukuru) ve diğeri de mağaranın içinde ve B çukurunun hemen kuzeyinde (H çukuru) olmak üzere iki çukur açtım.

1944 yılında açılmış olan B çukurunda silekli tabaka doğrudan doğruya anaya üzerinde bulunan kalker çakıllarından müteşekkil tabii bir tabaka üzerinde durmaktaydı. 1952 yılında açtığım H çukurunda da aynı vaziyet mevcuttur. Diğer taraftan, 1951 yılında açtığım D çukurunda bu silekli esmer tabaka ile kalker çakıllarından müteşekkil tabii tabaka arasında sarı bir toprak tabakası ile bunun altında küllü bir tabakaya tesadüf ettim. D ve H çukurlarında, 1944 yılında B çukurunda tesadüf edilmiş olan esmer toprak tabakasının üst kısımlarında, seyrek olmakla beraber, bazı çanak parçaları mevcuttur. Buna mukabil D çukurunda

1 Bk. Belleten, Cilt IX, sayı 34, 1945, s. 277-287.

bu tabakanın altında bulunan iki yeni tabakada sadece silsek aletlere tesadüf edilmiş ve hiçbir çanak parçasına rastlanmamıştır. Böylece, 1951 ve 1952 yıllarında yaptığım araştırmalar mağaranın en eski iskân tabakasının 1944 de bulunan silleksli esmer toprak tabakası değil, daha alttaki bu küllü tabaka olduğunu göstermiştir.

1951-1952 yıllarında yapılan kazılarda bazı fosil hayvan kalıntularına ve sillekslerle birlikte kemikten yapılmış bir alete tesadüf edilmiştir. 1951-1952 kazıları hakkında daha etraflı bir raporunu ileride yayınlayacağım.”

2- *Karatepe ve Domuztepe’de çalışmalar :*

Üyelerimizden Doçent Dr. Bahadır Alkım’la Profesör Bossert’in Başkanlığı altındaki heyet, 1951 yılı Eylül ve Ekim çalışmalarından artan para ile 31 Ocak’tan 3 Mart’a ve Eski Çağ Kolunca bu yıl kendilerine ayrılan 5.000 lira ile de 3 Eylül’den 12 Kasım’a kadar Karatepe ve Domuztepe’deki çalışmalara devam etmişlerdir. Dr. Bahadır Alkım’ın her iki çalışma hakkında verdiği raporlar aşağıdadır:

“Karatepe yedinci mevsim çalışmaları Türk Tarih Kurumu adına Prof. Dr. Bossert ile Doçent Dr. U. Bahadır Alkım’ın başkanlıkları altında ve topoğraf mimar Kemal Akman’ın iştiraki ile 31 Ocak’tan 3 Mart 1952 ye kadar geliştirildi.

Araştırma ve kazılar nihai yayın hazırlıklarını sağlamak amacıyla daha ziyade tamamlayıcı mahiyette oldu.

Bundan evvelki mevsimlerde teknik ve maddi imkânlar elde edilmediği için ikmal edilememiş olan topoğrafik işler bitirildi; bu arada Karatepe’nin doğusu ile Domuztepe’nin ve aradaki Ceyhan nehrinin 1-500 ölçeğinde topoğrafik plânı alındı. Bundan başka Karatepe’nin 4 km. kadar güneyinde olup bazı kazı kalıntıları Karatepe ile çağdaş Danakaya adlı tepenin de tesviye münhanili aynı ölçekte bir plânı alındı.

Karatepe’nin muhtelif yerlerinde 10 dan fazla açıklayıcı kazılar yapıldı :

Aşağı Giriş binasının doğu ve batı kısımlarıyla rampa kuleleri tamamen açılarak vazih bir plân sağlandı. Bu arada aynı giriş geçidinin batısında yükselen kule duvarına ait 1 m. yükseklikte olan kerpiç duvar, mevsimin ıslaklığından istifade edilerek meydana çıkarılabildi.

Zirvedeki sarayın avlusunda sahrınç veya depo oldukları anlaşılan kayaya muntazam bir şekilde oyulmuş 7 den fazla çukur açıldı. Arkeolojik durumlarından, bu çukurların M. Ö. VIII. yüzyıl Karatepe’sinden daha önceki bir devre ait oldukları anlaşılmaktadır.

Tapınağın doğu dairelerinin açılmasına başlandı. Tapınak avlusunun kuzeyinde bir teras üzerinde kayaya yuvarlak bir şekilde oyulmuş bir yuvaya dikey vaziyette yerleştirilmiş olan 1 m.den fazla bir yükseklikte silindirik biçiminde bir bazalt sunak (?) meydana çıkarıldı. Hitit sanatında müteaddit örneklerini tanıdığımız bu sunak, bize Karatepe tapınağının kutlu bir yerini tesbit ettirmiş oldu.

Araştırmaların verdiği genel neticeye göre M. Ö. VIII. yüzyılda Karatepe’de çift dilli yazıtlar yazdırılmış ve önemli yapılar yaptırmış olan Danuna’lar Kırılı Asitawa(n)das’ın saltanatından önce de Karatepe’nin iskân görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Domuztepe’nin stratigra ik vaziyeti de bu hususu teyid etmektedir.”

“Karatepe sekizinci mevsim çalışmaları Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Prof. Dr. Bossert ve Doç. Dr. U. Bahadır Alkım’ın başkanlıkları altındaki Doç. Dr. Halet Çambel, Uzman restoratör Ali Caravella ve Foto Dursun Cankut’dan mürekkep bir heyet tarafından 3 Eylül’den 12 Kasım 1952 tarihine kadar geliştirildi.

Çalışmaların gayesi, beş cilt halinde yayınlanması düşünülen Karatepe kazılarının (Domuztepe dahil) nihai raporları için gereken teferruat işlerinin ve bu arada bilhassa heykeltraşlık eserlerinin teknik usullerle birleştirilip yayına hazırlanması üzerinde toplanmıştır.

Birinci kazı mevsiminde meydana çıkarılmış olan büyük ortostatlar üzerindeki kabartmalardan başka Karatepe’de yüzlerce kabartma parçaları bulunmuştu. Bunların birbiriyle birleştirilip yayına hazır bir vaziyete getirilmeleri, Müzeler Genel Müdürlüğünün sağladığı jeneratör, elektrikli matkap v.s. gibi teknik araçlar ve Roma’dan gelen milletlerarası kıymette uzman restoratör ve elbirliği ile çalışan kazı kurulu üyelerinin gayreti sayesinde ancak bu mevsimde gerçekleştirilmeye başlandı. Yüzlerce ve hattâ binlerce ufak kırıkları seçip bunlardan büyük kabartmalı sahneler elde etmek güç bir iş olmakla beraber iki ay zarfında 20 den fazla tasvirli ortostatın birleştirilmesi mümkün oldu. Tasvir konularının birkaçı mükerrer sahneler olduğu halde çoğu, *in situ* olarak hafredilen kabartmalardan farklı ve dolayısıyla yeni mevzulardır.

Araştırmalar arasında, Ceyhan nehrinin batı kıyısında, Karatepe’nin bulunduğu kenarında, Karatepe’nin 4 km. kadar güney - doğusuna bir bazalt damarının Dr. Bahadır Alkım tarafından tesbit edilmiş olması bilhassa zikre değer. Kastal adlı kesif ormanlık bir tepe üzerinde görülen bu damardan M. Ö. VIII. yüzyıl Karatepe heykeltraşlarının bazalt blokları getirtmediklerini söyleyebiliriz. Çünkü Kastal’dan Karatepe’ye kadar arazi çok ârızalıdır, bundan başka Kastal Ceyhan nehrinin akışının aksi istikametinde bulunduğundan, nehir nakliyatına elverişli değildir.

Yayın çalışmalarının merkezi sikitini teşkil eden mimarlık işleri, mimarın son dakikada gelmemesi yüzünden, bu mevsim de geliştirilmedi. Bunu yeni çalışma devresine bırakmak zorunda kaldık.”

3- Side Kazısı :

Üyelerimizden Prof. Dr. Arif Müfid Mansel’in Başkanlığı altındaki heyet tarafından Side kazısına bu yıl da Eski Çağ Kolunca ayrılan 6.000 lira ödenekle devam edilmiştir. Kazı Direktörlüğünün bu mevsim çalışmaları hakkındaki kısa raporu şudur :

“Side kazılarına 1952 senesi Ekim ayında devam edilmiştir. Bu sene şehrin batı Nekropolünde ve denize yakın bir yerde bulunan Podium’lu mabed şeklinde bir mezar anıtı tamamiyle meydana çıkarılmış, bu arada pek çeşitli mimarî parçalar ve binanın içinde durduğu anlaşılacak bir hayli Sidamare ve Attika tipinde lahit aksanı bulunmuştur. Üzerleri kubbeler ile örtülü revaklar ile çevrili bir avlunun ortasında duran bu muhteşem türbe binasının Milâttan sonra 3 üncü asrın sonlarına ait olduğu anlaşılmıştır.”

4- *Sinop Kazısı :*

Almanya'nın Münster Üniversitesiyle müştereken geçen yıl Sinop'ta başladığımız kazıya bu yıl da üyelerimizden Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın Başkanlığı altında ve Münster Üniversitesinden Doçent Dr. Ludwing Budde, Berlin Technische Hochschule'sinden Yüksek Mimar Lenzen, Ankara Üniversitesinden Asistan Baki Ögün ve Müzeler Umum Müdürlüğünden Asistan Hikmet Gürçay'ın da iştirakiyle 1952 yılı Ağustos ve Eylül aylarında devam edilmiştir. Eskiçağ Kolu Sinop kazısına bu yıl Kurum adına 3.000 lira ayırmıştı. Kazı Direktörü Prof. Dr. Ekrem Akurgal, bu mevsim çalışmaları hakkında Kurumumuza aşağıdaki raporu vermiştir :

“Pontos mıntakasının tarihten önceki devirleri ile Hititler ve Frikler zamanına tesadüf eden yerleşmeleri hakkında bilgi edinmek, Yunan kolonizasyonunun bu bölgedeki başlangıç tarihini tesbit etmek ve mümkün olduğu takdirde Kimmer'lere ait izler bulmak amacı ile Sinop'ta iki yıldanberi yapılan hafriyatta şimdilik aşağıdaki neticelere varılmıştır :

Sinop Yarımadası içinde tarih-öncesi devirlerle Hititler çağına ait hiçbir iz bu yıl da rastlanmamıştır. Geçen sene Sinop'tan 10 kilometre mesafedeki Demirciköy'de tesbit edilen bakır çağı höyüğünden başka tarih-öncesi yerleşmelere yakın civarda tesadüf edilmemiştir. Hitit iskânını gösteren izler bu defa da bulunmamıştır. Buna mukabil geçen yıl meydana çıkarılan geç devir Frik vazolarından bu yıl çalışmalarında da elde edilmiştir. Bu itibarla Yunanlıların Sinop'u iskân etmelerinden önce burada yerli bir halkın oturduğu anlaşılmaktadır. Eldeki seramik tamamiyle Frik seramiği karakterindedir. Hernekadar Frik yazısı bulunmamışsa da bu toprak kapların mevcudiyeti ve Orta Anadolu'nun Yedinci-Altıncı asırlarda Frikler tarafından meskûn bulunması keyfiyeti, Sinop'ta da Friklerin oturmuş olması ihtimalini kuvvetle ortaya atmaktadır. Kimmer'lerin Sinop'ta bulunmuş olduklarına ait bir iz rastlamak mümkün olmamıştır.

Geçen yıl elde edilen Yunan seramiğinin daha eski örneklerine bu defaki çalışmalarda da rastlanmamıştır. Bu yıl yine erken Korinth Aryballos'ları, oryantallizan seramik meydana çıkarılmış böylece Sinop'taki Yunan iskânının yedinci yüzyılın sonundan yukarıya çıkmadığı bir daha teyit edilmiş bulunmaktadır. Esasen bugüne kadar Berezan'da, Histria ve Apollonia Pontica'da elde edilen kalıntılar da Pontos'daki Yunan kolonizasyonunun yedinci yüzyılın ikinci yarısında başladığına işaret etmektedirler. Fakat yazılı kaynaklarda Sinop'un Yunanlıların Karadeniz Kıyılarındaki en eski kolonisi olarak zikredilmiş bulunması bu mahallin mezkûr meselenin tenvir edilmesi hususunda sistematik bir kazıya tâbi tutulmasını gerektiriyordu. Bu itibarla bu meselenin kesin olarak halledilmesi için bugünkü kışlanın yanı başında bulunan sahada bir araştırmaya daha ihtiyaç olduğu şüphesizdir.

1952 çalışmalarının büyük bir kısmı geçen yıl meydana çıkarılan mâbet sahasına teksif edilmiştir. Bu mahalde elde edilen Frik seramiği, oryantallizan stil ve siyah figürlü Attika tarzı vazo parçaları şehrin bu bölgesinde de arkaik iskânın bulunduğunu ortaya koymuştur; ayrıca mâbedle ilgili daha başka yapıların meydana çıkarılması için de burada çalışmak gerekiyordu. Şehrin eski mezarlığı ve bugün metruk bir futbol sahası olan bu alanda geniş ölçüde açılan çukurlarla çalışmalar yapıldı ve neticede mâbedin üç bir taraftan Stoa'larla çevrili olduğu

tesbit edildi. Mâbet beşinci asırdan veya en geç dördüncü asırdan olması lâzım gelen bir çakıl mozayık tahrib edilerek inşa edilmiştir. Ortaya çıkarılan düzenerlerce pişmiş toprak figürlerin hepsi Helenistik devre aittir. Bu arada elde edilen figürlü tasvirlerle süslü Sima kabartmalarından bazıları da Helenistik devre işaret etmektedir. Bu itibarla mâbedin Helenistik devirde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mâbedin etrafını saran Stoa'lar da kendisi ile çağdaştır. Mâbette ve Stoa'larda temel taşları andezit, stylobat taşları ise kireç taşındandır. Doğudaki Stoa'da ele dedilen bir Dor başlığı da yapıların Helenistik devirden olduğunu açığa vurmaktadır. Bununla beraber, igürlü tasvirlerle süslü Sima kabartmalarından bazıları burada dördüncü ve belki de beşinci yüzyılda mevcut olan bir dinî yapının mevcudiyetini anlatmaktadır.

Sinop'un Helenistik çağına ait devrini aydınlatmak düşüncesiyle yapılan çalışmalarda birinci Pompei stilinde duvar resimleriyle süslü ve kalıntıları meydana çıkarılmış, bu arada şehir içinde açılan bir çukurda da çok güzel bir Bizans mozaığı elde edilmiştir.

Roma devrine ait âbidelerin tarihini ve neyelerini tesbit etmek maksadiyle şehrin muhtelif yerlerinde ve kalesinde bulunan birçok tezyinatlı mimarî blokların etüdü yapılmıştır.

Mâbet civarında icra edilecek tamamlayıcı araştırmalar ve kışla yanında yapılacak olan kazılarla Sinop çalışmalarına önümüzdeki yaz mevsiminde son verilecektir."

5- Fikirtepesi Kazısı :

İstanbul'un en eski tarihini aydınlatma bakımından büyük önemi olan ve birkaç yıldanberi de bulunan bazı çanak-çömlek parçaları dolayısıyla üzerine ilgi çeken Kadıköy civarındaki Fikirtepe'sinde bu yıl üyelerimizden Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in Başkanlığı altında ve İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden K. Bittel ve Doçent Dr. Halet Çambel'in de iştirakiyle küçük bir kazı yapılmıştır. Kazı için Eski Çağ Kolu hernekadar 1.500 lira ödenek ayırmışsa da, meydana çıkan eserlerin önemi gözönüne alınarak ve kazı direktörlüğünün isteği üzerine Yönetim Kurulumuz bu ödeneye 500 lira daha eklemiştir. Çalışmalar sonunda burada Prehistorik bir iskân yeri tesbit edilmiş, topraktaki lekelerden de ahşap evlerin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Bundan başka kerpiç yapı izlerine (fırınlar?), evlerin içinde ve dışında Hocker vaziyetinde yatan iskeletlere rastlanmıştır. Ayrıca büyük miktarda keramik, taş ve çakmak taşı eserler de bulunmuştur. Bunlar bu iskân yerinin Troia I. ile çağdaş, hattâ bundan daha eski olduğuna işaret etmektedir. Ancak kapların terkibinden sonra buradaki kültürün Batı Anadolu ile mi, yoksa Trakya ve Balkanlar ile mi ilgili olduğunu tesbit etmek mümkün olacaktır.

BASİMEVİ

Basımevimiz bu yıl içinde 30.158 lira 50 kuruşluğu Kuruma, 31.531 lira 50 kuruşluğu da dışarıya olmak üzere 61.690 liralık iş yapmıştır. Müteferrik gelirlerden elde ettiği hasılat ile birlikte bir yıllık gelir toplamı 62.707 lira 57 kuruştur. Bu, geçen yıla nazaran 8.116 lira 85 kuruş bir fazlalığı gösterir. Buna karşılık ücret ve işletme masrafı olarak giderler toplamı 53.529 lira 96 kuruştur. Aradaki 9.177 lira 61 kuruş basımevimizin kârı olarak gözükmekte ise de 136 bin küsür lira olan

basımevi demirbaşlarına %10 hesabiyle 13.676 lira 44 kuruş amortisman ayrıldığından hakikatte bilânçomuz 4.498 lira 83 kuruş zararla kapanmış bulunuyor. Buna geçen yılı 7.843 lira 14 kuruşluk zararı da katarsak 1953 yılına devredilen zarar toplamı 12.341 lira 97 kuruşu bulmaktadır.

Buna karşılık 1951 ve 1952 yıllarında ayrılmış olan amortisman tutarı ise 27.127 lira 64 kuruştur.

Basımevimize bu yıl sonunda yeniden bir Super Kaster döküm makinesi almış bulunuyoruz. Yeni binamıza taşındığımız zaman yeniden bir baskı makinesiyle bir kaster döküm makinesi ve bir forma kırma makinesi almak kararındayız. Bu suretle 1954 yılında basımevimizin zararlarını kapatarak kâra geçmesi büyük bir ihtimal dahiline girmiş olacaktır. Basımevimiz, üzerine aldığı işleri itina ile bastığından, her taraftan siparişler gelmekte ise de, bugünkü basma kabiliyeti ile bunların hepsini alamamaktadır. Yeni binamızda yeni makineler getirmek suretiyle memleketin ve bilhassa ilim müesseselerinin teknik ve estetik baskı ihtiyacını karşılamış olacağız.

Basımevi binamızın ihalesi hernekadar 1 Temmuz 1952 de yapılmış ise de, temel meseleleri bizi bir hayli meşgul ettiğinden sonbaharda ancak temel hafriyatı ve istinat duvarının inşasıyla yetinmek zorunda kalındı. Malzeme ihzaratı tamamlanmış olduğundan havaların düzelmesiyle inşaata başlanacak ve mukavele gereğince Eylül başında tamamlanmış olacaktır.

KURUMUN YENİ MUHASEBE ŞEKLİ

Geçen yılı Denetleme Kurulu raporunda: "Kurumun mevcut Muhasebe sistemi bilcümle muamelâtı ve Basımevi iş vaziyetlerini sarih ve vazih bir şekilde göstermeyecek bir şekil almış ve her iki teşekkülün işlemlerini Kurum muhasebesinde vuzuh ile kayıt ve idare için yeni bir muhasebe sistemi kurulması zaruret kesbetmiştir." denilmekte idi. Genel Kurulunuz da bu mütalâayı tasvip etmiş olduğundan muhasebecimiz Saim Hünel, Kurumumuzun bünyesine uygun yeni bir muhasebe şekli ve Yönetmeliği hazırlamış, bu hazırlanan esaslar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürü ve Ticaret Lisesi Öğretmeni Bay Fethi Aktan'a gösterilerek onların da mütalâası alınmış olduğundan 1953 yılı başından itibaren Kurum Muhasebesinin bu şekilde yürütülmesi için gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

DENETLEME KURULU RAPORU

Türk Tarih Kurumu'nun 1952 takvim yılı hesap muamelâtının tetkikinde :
1- 1952 yılı için 300.000 lira olarak tanzim ve tertip edilmiş olan bütçenin bina inşaatına başlanmasının kararlaştırılmış olması sebebiyle karşılık olarak tahsis kılınmış olup evveldenberi mevcut olan Devlet eshamının satışından elde edilen miktarın ilâvesi suretiyle bütçe yekûnu 550.0000 liraya çıkarılmış ve bu hesap yılı içinde geçen yıldan devrolunan kıymetler ile devlet yardımı tamamen ve aynen tahsil kılınmıştır.

Aşağıda ve müfredatıyla mahiyet ve miktarları yazılı beş kalemden :

	Lira	Krş.
Atatürk vakfından	25.000	00
Yayın gelirlerinden	396	44
Üye aidatından	62	00
Faizlerden	3.552	28
Diğer gelirlerden	5.314	54
ceman	34.325	26

lira fazla varidat elde edilmiş ve bu suretle gelir yekûnu —Basımevi gelirlerinden tahsil edilemeyen bir liranın tenzil edilmesiyle— 584.324,26 liraya baliğ olmuştur.

2- 1952 takvim yılı içinde Kurumca ifası derpiş olunan bütün hizmet ve masrafları muhtevi olmak üzere gider bütçesi de ilk evvel 3000.000 lira ve bilâhare 250.000 lira ilâvesiyle 550.000 liraya çıkarılmak suretiyle tertip edilmiş ve bu bütçeden yıl içinde 228.353,48 lira usulü dairesinde istihkak sahiplerine tediye olunarak bütçe dahili hesaplardan 355.970,78 lira ve bütçe harici tutulan ve 1951 yılından müdevver Basımevi tesisat hesabı tutarı 12.148,15 lira ki ceman 368.118,93 lira 1953 yılına “geçen yıldan devir” faslını teşkil etmek üzere devrolunmuştur.

Bu paranın karşılığı hesaplar aşağıda gösterilmiştir :

Merkez Bankası İstanbul	721,97
Merkez Bankası Ankara	1.926,14
İş Bankası Ankara	282.701,92
Avans	33.039,31
Basımevi cari hesabı	6.594,76
Basımevi tesisat hesabı	42.195,12
Akreditif blokesi	939,71
Yekûn	368.118,93

3- Hasıl olan lüzum üzerine daimi memurlar aylıklarından 9.000 lira alınarak ihtiyaç olan diğer fasıl ve maddelere tevzi edilmek üzere münakale yapılmıştır.

Avans hesabı :

4- 1951 yılından 32.422,12 lira devir ve yıl içinde tekrar 35.709 lira verilmiş ve bu devir ve tediyelerden 35.092,31 lirası mahsup veya tahsil edilerek 1953 yılına 33.039,31 lira alacak devredilmiştir.

5- a) Emanet hesabının tâli hesabı olan Kurum tasarrufunda 167.457,01 lira olarak görülen miktarın matbaaya devredilen makine, alât ve sair edevat ile muhtelif yardımcı malzemeyi teşkil ettiği anlaşılmıştır.

b) Yine emanet hesabında satış kârları olarak görülen 1.108,05 liranın satılan eski hurufatın maliyet ve satış bedeli arasındaki farktan ileri geldiği ve bu paranın aşınmak, muhtelif şekilde ziyaa uğramak ihtimali mevcut bulunan hurufatın hesaptaki kaydını karşılamak üzere bütçe harici tutulduğu ve ileride tasfiye sonunda mahsubu icabettirecek bir hal zuhur etmediği takdirde o yılın gelirine kaydedilmek üzere mahfuz bulundurulduğu görülmüştür.

6- Kurum müsbit evrakiyle kayıtlar arasında mutabakat bulunduğu ve her hesaba ait işlemin defterlerine düzgün bir şekilde işlendiği ve hiçbir fasıl ve maddede bütçe veya karar harici sarfiyat olmadığı görülmüştür.

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİNİN TETKİKİNDE

1- a) yıl içinde :

61.690,00.	Basılan eserler
183,47	Muhtelif gelirler
834,10	Anbar fazlası

olmak üzere ceman 62.707,57 liranın işletme hesabına matlup kaydedildiği ve buna mukabil,

b)	41.345,00	Aylıklar
	2.006,12	Fazla mesai
	2.152,32	Primler
	525,15	Muamele vergisi
	13.676,44	Amortisman
	7.843,14	1951 den müdevver zarar
	7.501,37	İşletme masrafları

olmak üzere ceman 75.049,54 liranın işletme hesabına zimmet kaydedilmek suretiyle 1953 takvim yılına 12.341,97 lira zararlar girildiği görülmüştür.

c) 12.341,97 liralık zarar içinde 1951 ve 1952 takvim yılları sonunda demirbaşlar için tefrik edilen 27.127,64 liralık amortisman dahil bulunmaktadır.

d) Tefrik edilen amortismanın zarardan çıktığı ve hususi bir hesapta yine Basımevinin ihtiyat bir kaynağı olduğu kabul edilecek olursa, amortisman tefrik edilmemiş olsa idi, ikinci hesap yılı sonu olan 1952 bilânçosununun 14.785,67 liralık bir kâr göstereceği anlaşılmıştır.

2- İşletme hesabından başka muhasebede bulunan sair kıymet hesaplarının muhasebe fenninin icaplarına uygun bir şekilde yürütüldüğü ve gerek ana gerek yardımcı defterler kayıtları arasında tam mutabakat bulunduğu görülmüştür.

T.B.M. Meclisi
Muhasebe Müdürü

T.T. Kurumu üyesi
ve Seyhan Milletvekili

T.T. Kurumu
üyesi

T.T. Kurumu
üyesi

MAZLUM BULAK

PROF. R. O. ARIK

PROF. H. S.SELEN

PROF. H. İNALCIK

TÜRK TARİH KURUMU
1953 BİLÂNÇOSU

Aktif		Pasif
285.350,03	Bankalar	Kurum tasarrufu 1.475.597,84
	1.926,14 Merkez Ankara	Demirbaş satış 1.108,05
	721,97 Merkez İstanbul	kârları,
	282.701,92 İş Ankara	
174.045,77	Basımevi	
	6.594,76 İşletme hesabı	
	167.451,01 Tesisat ve tasarruf hesabı	
939,71	Muhtelif hesaplar	
455.568,87	Kurum anbarları	
	326.668,80 Kitap anbarı	
	59.450,00 Belleten „	
	69.092,02 Kâğıt ve malzeme anbarı	
	358,05 Müteferrik malzeme „	
79.866,15	Demirbaş	
	56.400,45 Merkez	
	23.465,70 Kazılar	
82.112,23	Kütüphane	
33.093,31	Avans	
41.941,10	Kitapçılar	
70.078,78	Gayri menkuller ve bina hazırlık masrafları	
250.645,90	Telif, tercüme eserler	
3.118,04	Çürük alacaklar	
	2.242,42 Leibzig Güstav Fok	
	769,01 Varoğlu Yayınevi	
	106,61 Berrak Kitapevi	
<u>1.476.705,89</u>	<u>Toplam</u>	<u>Toplam 1.476.705,89</u>

31. 12. 1953
Muhasebeci
S. Hünel

1953 YILININ İLK YARISINDA T. T. KURUMU
KÜTÜPANESİNE GELEN KİTAPLAR
VE DERGİLER

- ABADAN, YAVUZ : *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*. Ankara: 1952, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. XX, 399 s. 8° (A 1—9160).
- AKIN, HİMMET : *Aydın Oğulları Tarihi hakkında bir araştırma*. İstanbul: 1946, Pulhan Matbaası. XXI, 232 s., 28 pl. = AÜDTCF Yayınlarından No. 60. 8° (A 1—9142).
- AKYÜZ, KENAN : *Tevfik Fikret*. Ankara: 1947, Sakarya Basımevi. X, 354 s. = AÜDTCF Yayınlarından No. 56. 8° (A 1—9145).
- ALISHAN Lİ ONCE M. : *Sissouan ou l'Arméno-Cilicie Description Géographique et Historique avec Carte et Illustrations traduit du texte Arménien publié sous les auspices de Son Ex. Noubar Pacha*. Venise: 1899. Lazare. VII, 539 s., 1 pl., 1 hr. 4° (B—3367).
- ALKIM, BAHADIR : *Domuztepe Kazılarının Arkeolojik Sonuçları. The Results of the Recent Excavations at Domuztepe*. Belleten XVI, 62 (1952), s. 225-250, pl. XXXI - XLVIII'den ayırbaşım. (A 1—9171).
- ALP, SEDAT : *Bemerkungen zu den Hieroglyphen des Hethitischen Monuments von Imankulu*. Archiv Orientalny XVIII, 1-2 (1950), 8 s.'den ayırbaşım. (A 1—9195).
- ALP, SEDAT : *E. Neufeld. The Hittite Laws, translated into English and Hebrew with commentary. (Critical Review)*. JCS VI, 2 (1952), s. 93-98'den ayırbaşım. (B—3370).
- ALP, SEDAT : *Hittitler hakkında yeni bir kitap münasebetiyle*. AÜDTCFD X, 3-4 (1952), s. 241-248'den ayırbaşım (B—3372).
- ALP, SEDAT : *On the Occasion of a New Book concerning the Hittites*. AÜDTCFD X, 3-4 (1952), s. 249-256'dan ayırbaşım. (B—3371).
- SEDAT, ALP : *Zur Lesung von manchen Personennamen auf den Hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften. Hitit Hiyeroglif mühür ve kitabelerindeki bazı şahıs adlarının okunuşları hakkında*. Ankara: 1950, T. T. K. Basımevi. 104 s. = AÜDTCF Yayınlarından No. 65. 8° (A 1—9140).
- AMİC, YOLANDE : *Au Musée des Arts Décoratifs Trésors de l'Art Turc*. France Illustration 31 Janvier 1953, s. 161-163. (B—3363).
- L'Année Epigraphique, Revue de Publications Epigraphiques Relatives a l'Antiquité Romaine (1888) par René Cagnat*. Paris: Ernest Leroux, 1889. 73 s. 8° (A 1—9179).
- Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld, Edited by George Miles, Editorial Advisory Committee: René Dussand, Richard Ettinghausen, Hetty Goldman, Gisela Richter, Alfred Salmony*. New York: J. J. Augustin Publisher, 1952. 280 s., 37 pl. 4° (B—3384).
- ARNE, T. J. : *Excavations at Shah Tepé, Iran*. Stockholm: 1945, Elanders Boktryckeri Aktiebolag. 367 s., 93 pl. 4° (B—3381).

- ARTUK, İBRAHİM : *Abbasîler ve Endülüslü Emevîleri zamanında basılmış mühim Sikkelerden birkaçı*. Tarih Dergisi III, 5-6, s. 135-146'dan ayırbaşım. (A 1—9218).
- ARTUK, İ. ve C. : *Fatih'in Sikke ve Madalyaları*. İstanbul: 1946, Belediye Matbaası. 40 s., 9 pl. 8°. (A 1—9233).
- Assises d'Antioche Reproduites en Français et Publiées au Sixième Centenaire de la Mort de Sempad le Connétable leur Ancien Traducteur Arménien Dédiées a l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de France par la Société Mekhithériste de Saint-Lazare*. Venise: 1876, Imprimerie Arménienne Médaille. XXIII, 93 s.4°. (B—3366).
- AYGEN, NERMİN : *Türklerin Kan Grupları ve Kan Gruplarının Antropolojik Karakterlerle İlgisi üzerine bir Araştırma. A Research on the Blood Groups of Turks, and the Correlation of these Groups with Anthropological Characters*. Ankara: 1946, İdeal Basımevi. 128 s., 3 pl. = AÜDTCF Yayınlarından No. 50. 8°. (A 1—9144).
- BABİNGER, FRANZ : *Eine Verfügung des Paläologen Châss Murâd Paşa von Mitte Receb 876 h=Dez./Jan. 1471/2*. Documenta Islamica Inedita (1952), s. 197-210, 2 pl.den ayırbaşım. (A1 —9111).
- BAEHR, HANS DIETER : *Zur Thermodynamik der Zweiphasengleichgewichte. Über Umwandlungen höherer Ordnung, über das Verdampfungs-gleichgewicht und den Aufbau der Dampfdruckformel*. Wiesbaden: 1952, s. 233-313. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 5. (A 1—9137).
- BAYKAL, BEKİR SITKI : *Bibliyografya, Edige Kırmal: Der Nationale Kampf der Krimtürken*. Belleten XVI, 62 (1952), s. 299-309'dan ayırbaşım. (A 1—9172).
- BECKER, HERMANN : *Retrograde und transneuronal Degeneration der Neurone*. Wiesbaden: 1952, s. 651-811, 16 pl. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 10. (A 1—9137).
- BEDÛZZAMAN FURUZANFER : *Kitab-ı fih-i mafih*. Tahran: 1330, Çaphane-i Maclis. II, 386 s. 8°. (A 1—9191).
- BENZ, ERNST : *Paulus als Visionär. Eine vergleichende Untersuchung der Visionsberichte des Paulus in der Apostelgeschichte und in den paulinischen Briefen*. Wiesbaden: 1952. s. 81-121. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 2. (A 1—9139).
- BEUL, OSCAR : *Seami Motokiyo und der Geist des No-Schauspiels. Geheime kunstkritische Schriften aus dem 15. Jahrhundert*. Wiesbaden: 1952, s. 103-249, = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur. Nr. 5. (A 1—9138).
- BİRNBÄUM, SOLOMON : *The Qumrân (Ded Sea) Scrolls and Palaeography*. BASOR Supplementary Studies Nos. 13-14. 52 s. (A 1—9219).
- BİSBEE, ELEANOR : *The New Turks, Pioneers of the Republic, 1920-1950*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1951. 18, 298 s., 4 pl. 8°. (A 1—9212).
- BİTTMANN, KARL : *Die Ursprünge der französisch-mailändischen Allianz von 1463*. Wiesbaden: 1952, s. 1-76. = Akademie der Wissenschaften und der Lite-

- ratur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 1. (A 1—9139).
- BLEGEN, CARL W.-JOHN L. CASKEY - MARION RAWSON : *Troy, the Sixth Settlement Tom III-1, III-2*. New Jersey: Princeton University Press, 1953. XXIX, 418 s.+XXV s., 512 pl. 4°. (B—3239).
- BOCK, DIETRICH : *Die Hauttemperatur als Ausgleichsgrösse zwischen Organismus und Umwelt und ihre Messung mit einer Thermokompensationsmessanlage*. Wiesbaden: 1952. S. 813-900.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 11. (A 1—9137).
- BRÄUSER, HERBERT : *Der persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen, Eine syntaktische Untersuchung*. Wiesbaden: 1952. S. 127-217.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 3. (A 1—9139).
- Carchemich, Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, conducted by D. G. Hogarth, R. Campbell Thompson and C. Leonard Woolley with T. E. Lawrence, P. L. O. Guy, and H. Reitlinger. Part III, the Excavations in the Inner Town by Sir Leonard Woolley and the Hittite Inscriptions by R. D. Barnett*. London: Published by the Trustees of the British Museum, 1953. 290 s., 71 pl. 4°. (B—1021).
- CASAVIS, J. N. : *The First Days of the Occupation of the Dodecanese Islands by Italy*. New York: The Dodecanesian League of America, 1940. 24 s. 8°. (A 1—9122).
- CASAVIS, J. N. : *My Writings 1913-1937*. New York: 1938. 16 s. 8°. (A 1—9124).
- CASAVIS, J. N. : *Nissyross*. New York: 1947. 13 s. 8°. (A 1—9123).
- CASAVIS, J. N. : *A Symposium on the Dodecanese, protesting Italian oppressions compiled by J. N. Casavis*. New York: Dodecanesian League of America, 1938. 15 s. 8°. (A 1—9121).
- CHARLES - ROUX, FR. : *Les Echelles de Syrie et de Palestine au XVIIIe Siècle*. Paris: Paul Geuthner, 1928. 224 s., 27 pl. 4°. (B—3388).
- CLERVAL, A. : *Les Ecoles de Chartres au Moyen-Age du Ve au XVIe Siècle*=Mémoires de la Société Archéologique d'Eure-et-Soir. Tome XI (1895). XX, 572 s. (A 1—9180).
- COOK, S. F. - R. F. HEIZER : *The Physical Analysis of Nine Indian Mounds of the Lower Sacramento Valley*. S. 281-312, pl. 23-25, 2 hr.=UCP in American Archeology and Ethnology vol. 40, No. 7. (B—3046).
- COX, D. HANNAH : *A Third Century Hoard of Tetradrachms from Gordion*. Philadelphia: University Museum, 1953. 26 s., 8 pl. 4°. (B—3383).
- CRESSEY, GEORGE B. : *Asia's Lands and People's. A Geography of One third Earth and Two-third its People*. London: Mc. Graw-Hill Publishing Company Ltd. 1952. X, 597 s. 4°. (B—3374).
- CUCURRULLO, OSCAR : *Rasgos sobre la Orogenesis y la Topografia de Santo Domingo*. Ciudad Trujillo: Editora del Caribe. 26 s., 1 pl.,=Publicaciones de la Universidad de Santo Domingo, Serie IV, vol. LXXXIV, No. 2. (A 1—9217).
- CUNYNGHAME, A. TH. : *Travles in the Eastern Caucasus, on the Caspian and Black Seas,*

- Especially in Daghestan, and on the Frontiers of Persia and Turkey, during the summer of 1871.* London: John Murray, 1872, 16, 367 s., 9 pl. 8°. (A 1—9224).
- CURIO : *Sarracenicæ historiae libritres, ab autrore innumeris Locis emendati atque expoliti.* Basel: 1568. 29, 504 s. 8°. (A 1—9215).
- ÇAKMUR, BELMA : *Hofmannsthal's Erzählung: Die Frau ohne Schatten; Studien zu Werk und Innenwelt des Dichters.* Ankara: 1952, Türk Tarih Kurumu Basımevi. 3, 283 s.=AÜDTCF Yayınlarından No. 85. (A 1—9118).
- DABROWSKI, JAN : *Corona Regni Poloniae au XIV-E. S.* 24 s. Bul. Int. de l'Ac. Pol. des Sciences et des Lettres. No. Suppl. 7. 8°. (A 1—9240).
- DABROWSKI, JAN : *L'Année 1444.* 45 s. Bul. Int. de l'Ac. Pol. des Sciences et des Lettres. No. Suppl. 6 (1951). 8°. (A 1—9239).
- DAVIES, HUGH W. M. : *Bernhard von Breydenbach and his Journey to the Holy Land 1483-4, a Bibliography, compiled by Hugh WM. Davies.* London: J. & J. Leighton, 1951. 32, 47, 60, 9 s. 4°. (B—3380).
- DERELİ, HÂMİT : *Kraliçe Elizabeth devrinde Türkler ve İngilizler -bir araştırma.* İstanbul: 1951, Anıl Matbaası. 135 s.=AÜDTCF Yayınlarından No. 82. 8°. (A 1—9149).
- DEUEL, THORNE : *Man's Venture in Culture. Some inventions underlying Civilization in Illinois of Today.* Illinois: 1950. 40 s. 8°. (A 1—9182).
- Documents on British Foreign Policy 1919-1939; Third Series vol. VI (1939), edited by E. L. Woodward and Rohan Butler, assisted by Anne Orde.* London: Her Majesty's Stationery Office, 1953, XCII, 789 s. 8°. (A 1—8802).
- DURUSOY, ORHAN : *İstanbul Belediye Kütüphanesi Alfabetik Kataloğu. I—Osman Ergin Kitapları, Arapça ve Farsça basma eserleri.* İstanbul: 1952, Millî Eğitim Basımevi. XVI, 297 s. 8°. (A 1—9197).
- DWELSHAUVERS, G. : *Psikoloji, çeviren M. Ş. Tunç.* İstanbul: 1952, Doğan Kardeş Yayınları. A. Ş. Basımevi. 513 s.=İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 524. 8°. (A 1—9128).
- EBERHARD, W. : *Çin. Sinolojiye giriş, Tercüme eden İkbâl Berk.* İstanbul: 1946, Pulhan Matbaası. 220 s., 7 pl.=AÜDTCF Yayınlarından No. 54. 8°. (A 1—9151).
- EBU TAHİR-İ SEMERKANDÎ : *Semeriyye.* Tahran: Çap-ı Şiva, 1331. 54 s. 8°. (A 1—9193).
- ECKMANN, J. : *Macar Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: 1946, Pulhan Matbaası. 214 s.=AÜDTCF Yayınlarından No. 51. 8°. (A 1—9152).
- EGEMEN, BEDİ ZİYA : *Terbiye İliminin Ana Meseleleri. Birinci Kitap: Sistem, nazariye ve cereyanlar üzerine tahlili ve tenkidi bir araştırma.* Ankara: 1951, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. 70 s.=AÜDTCF Yayınları No. 66. 8°. (A 1—9155).
- EISENHOWER, DWIGHT D. : *16 Nisan 1953'deki dünyaya hitabeden konuşmasının metni.* Ankara: Türkiye Amerikan Haberler Merkezi, 1953. 11 s. 8°. (A 1—9232).
- ELDRIDGE, M. A. : *The Background of Eastern Sea Power.* London: 1948, Phoenix House. 386 s., 17 rs. 8°. (A 1—9227).
- ELMAN, AHMET ŞEVKET : *Dr. Reşat Galip.* Ankara: 1953, Yeni Matbaa. 196 s. 8°. (A 1—9216).

- EREN, HASAN : *Türk Saz Şairleri hakkında araştırmalar I*. Ankara: 1952, T. T. K. Basımevi. 107 s.=AÜDTCF Yayınları No. 86. 8°. (A 1—9147).
- ERTAYLAN, İ. H. : *Ahmed-i Dâ'i*. İstanbul: 1952, Üçler Basımevi. VI, 191, 429 s. 8°. (A 1—9131).
- EWIG, EUGEN : *Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511-613)*. Wiesbaden: 1952, s. 649-715.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 9. (A 1—9139).
- Fiscal Facts concerning the city of New York, A 20 year statistical summary of the city's finances. Compiled in 1940 by Citizens Budget Commission, inc.* 90 s. 4°. (B—3365).
- FRYE, RICHARD N. : *The Near East & the Great Powers, with an Introduction by Ralph Bunche*. Massachusetts: 1951, Harvard University Press. 8, 214 s. 8°. (A 1—9226).
- GABRIELI, FRANCISCUS : *Alfarabius Compendium Legum Platonis. Edidit et Latine Vertit Franciscus Gabrieli*. Londini: In Aedibus Instituti Warburgiani, 1952, XIV, 37, 46 s. 8°. (A 1—9125).
- GALANTI, AVRAM : *Türk Harsı ve Türk Yahudisi ; Tarihî, siyasi, içtimai tetkik*. İstanbul: 1953, Fakülteler Matbaası. 47 s. 8°. (A 1—9159).
- GARSTANG, J. : *Karatepe Kazıları by Prof. Bossert*. JRAS (1951), s. 199-201. (A 1—9112).
- GARSTANG, J. : *Kültepe Kazısı Raporu 1948*. JRAS (1951), s. 201-202. (A 1—9112).
- GARSTANG, JOHN : *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*. Oxford: At the Clarendon Press, 1953, XVIII, 271 s., 34 pl., 1 hr. 4°. (B—3375).
- GERLACH, SEBASTIAN : *Nematoden aus dem Küstengrundwasser*. Wiesbaden: 1952, 317-372.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 6. (A 1—9137).
- GODARD, ANDRÉ : *Le Trésors de Ziwiyê (Kurdistan)*. Haarlem: Joh Enschedé en Zonen, 1950. 136 s. 8°. (A 1—9207).
- GOLDMAN, HETTY : *Kültepe Kazısı Raporu, 1948*. AJA s. 147-148. (A 1—9120).
- GÖKOĞLU, AHMET : *Paphlagonia. Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi cilt I*. Kastamonu: 1952, Doğrusöz Matbaası. 459 s. 8°. (A 1—9200).
- GRANOTT, A. : *The Land System in Palestine. History and Structure*. London: Eyre & Spottiswoode, 1952. XI, 359 s. 8°. (A 1—9201).
- LA GUARDIA, F. H. : *New York Advancing*. New York: Municipal Reference Library, 1945. XXXV, 393 s. 8°. (A 1—9175).
- HAILMAN, W. N. : *Twelve Lectures on the History of Pedagogy*. Washington: 1874, Wilson, Hinkle & Co. VIII, 130 s. 8°. (A 1—9178).
- HARTMANN, RICHARD : *Zur Wiedergabe Türkischer Namen und Wörter in den Byzantinischen Quellen*. Berlin: 1952, 12 s.=Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Nr. 6. (B—3362).
- HEIDENHAIN, BERTA : *Über die Blütenstände der Campanulaceen*. Wiesbaden: 1952, s. 619-650.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 9. (A 1—9137).

- HERZFELD, E. : *Geschichte der Stadt Samarra*. Hamburg: Verlag von Eckardt & Messtorff, 1948. 290 s., 33 pl., 5 Foto, 5 hr. 4°. (B—3379).
- HESKE, FRANZ : *Türkiyede Orman ve Ormanlık. (Wald und Forstwirtschaft in der Türkei)*. Tercüme eden S. İnal. İstanbul: 1952, Hüsnütabiât Basımevi. 87 s. 8°. (A 1—9127).
- HOPF, CARL : *Old Persian Carpets and their Aesthetic Worth*. Munich: F. Bruckmann A. G., 1913. 40 s. 8 pl. 4°. (B—3378).
- İNAN, AFET - E. Z. KARAL : *Atatürk hakkında konferanslar*. Ankara: 1946, T. T. K. Basımevi. 78 s., 1 pl.=AÜDTCF Yayınlarından No. 56. 8°. (A 1—9154).
- İPŞİROĞLU, M. Ş. - S. EYÜBOĞLU : *Avrupa Resminde Gerçek Duygusu*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. 241 s., 10 pl.=İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 521. 8°. (A 1—9130).
- Itinéraires a Jérusalem et Descriptions de la Terre Sainte rédigés en français aux XIe, XIIe et XIIIe siècles publiés par Henri Michelant et Gaston Raynaud*. Genève: 1882, Imprimerie Jules-Guillaume Fick. XXXIII, 282 s. 4°. (B—3369).
- Jahrbuch 1952 der Akademie der Wissenschaften und der Literatur*. Wiesbaden: Verlag der Ak. der Wis. u.d.Lit. in Mainz. 291 s. 8°. (A 1—9223).
- JAMES, JOHN : *An Experimental Study of Tensions in Work behavior*. =UCP in Culture and Society vol. 2, No. 4, s. 203-242. (A 1—7726).
- JENKINSON, ANTHONY : *Early Voyages and Travels to Russia and Persia by Anthony Jenkinson Edited by Delmar Morgan and C. H. Coote. 2 vol.* London: Hakluyt Society, 1886. 162, 176 s., 3 pl.+319 s., 3 pl. 8°. (A 1—9208).
- JUBAINVILLE, D'ARBOIS DE : *Eléments de la Grammaire Celtique Déclinaison, Conjugaison*. Paris: Albert Fontemoing, 1903. 7, 180 s. 8°. (A 1—9108).
- JUSTI, FERDINAND : *Iranisches Namenbuch*. Marburg: N. G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung. 1895. XVIII, 527 s. 4°. (B—3361).
- KAJDAN, A. P. : *Agrarnie Otnocheniya v Vizantii (XIII-XV VV)*. Moskova: Akademii Nauk, 1952. 244 s. 8°. (A 1—9185).
- KESSEL, MARTIN : *Musisches Kriterium. Aphorismen*. Wiesbaden: 1952, s. 58-82.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur. Nr. 3. (A 1—9138).
- KOWALSKI, K. : *Jaskine Polski*. Warsowa: 1951. 466 s., 28 pl. 4°. (B—3373).
- KRISTOPOULOS, CONST. : *Recherches sur les Mots Minoens*. Athenes: 1952. 21 s., 4 pl. 4°. (B—3386).
- KURAT, A. N. : *Türk-İngiliz münasebelerine kısa bir bakış (1553 - 1952)*. A short survey of Turko-British Relations. Ankara: 1952, T. T. K. Basımevi. 23 s.=AÜDTCF Yayınları No. 81. 8°. (A 1—9148).
- LAMM, CARL J. : *Miniatures from the Reign of Bayazid II in a Manuscript belonging to Uppsala University Library*. Orientalia Suecana 1, 3-4 (1952), s. 95-114, XVI pl.'den ayırmasım. (A 1—9167).
- LÉVI - PROVENÇAL : *Histoire de l'Espagne Musulmane. Cilt: I — La Conquete et l'Emirat Hispano-Umayyade (710-912)*. Cilt: II — Le Califat Umayyade de Condaue (912-1031). Leiden: E. J. Brill, 1950. 19, 403 s., 32 pl.+435 s., 32 pl. 8°. (A 1—9135).
- LEVY, G. R. : *The Sword from the Rock. An Investigation into the Origins of Epic Lite-*

- ature and the Development of the Hero*. London: 1953, Faber and Faber. 236 s., 5 pl. 8°. (A 1—9220).
- LEWIS, BERNARD : *Notes and Documents from the Turkish Archives. A Contribution to the History of the Jews in the Ottoman Empire*. Jerusalem: 1952, Central Press. 52 s., IX pl. 8°. (A 1—9114).
- LEWIS, BERNARD : *The Ottoman Empire and Islam*. The Listener 2. Oct. 1952, s. 543-544'den ayribasım. (A 1—9166).
- LEWIS, BERNARD : *The Privilege Granted by Mehmed II to his Physician*. BSOS XIV, 3 (1952), s. 550-563'den ayribasım. (A 1—9164).
- LEWIS, BERNAERD : *The Sources for the History of the Syrian Assassins*. Speculum XXVII, 4 (1952), s. 475-489'dan ayribasım. (A 1—9165).
- LYNAM, EDWARD : *The Mapmaker's Art. Essays on the History of Maps*. London: The Batchworth Press, 1953. 140 s. 4°. (B—3376).
- LYNAM, EDWARD : *Richard Hakluyt and his Successors. A volume issued to commemorate the centenary of the Hakluyt Society*. 1946. 68, 192 s., 8 pl. 8°. (A 1—9210).
- MACLER, FRÉDÉRIC : *Notices de Manuscrits Arméniens vus dans quelques Bibliothèques de l'Europe Centrale*. JA (1913), s. 229-284 s. 559-686'dan ayribasım. (A 1—9190).
- MALECZYNSKY, C. : *Cronica et Gesta Ducum sive Principum Polonorum*. Krakow: 1932 CXIV, 197 s.=Monumenta Poloniae Historica, Serie II, Tomus 11. (A 1—9236).
- MALINOWSKI, BRONISLAW : *A Scientific Theory of Culture and other Essays*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1944. IX, 228 s. 8°. (A 1—9203).
- MARKWART, JOS. : *Südarmerien und die Tigrisquellen nach griechischen und arabischen Geographen*. Wien: 1930, Mechitheristen-Buchdruckerei. 125, 648 s. 8°. (A 1—9189).
- MATZ, FRIEDRICH : *Bemerkungen zur römischen Komposition*. Wiesbaden: 1952, s. 623-647.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 8. (A 1—9139).
- MATZ, FRIEDRICH : *Eine bacchische Gruppe*. Wiesbaden: 1952, s. 387-404, 4 pl.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 5. (A 1—9139).
- MATZ, FRIEDRICH : *Der Gott auf dem Elefantenwagen*. Wiesbaden: 1952, s. 717-764, 4 pl.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 10. (A 1—9139).
- Mélanges William Marçais*. Paris: Edition G.-P. 1950. XIII, 329 s., 17 pl.=Publication "Institut d'Etudes Islamiques de l'Université de Paris". 4°. (B—3368).
- MENDE, GERHARD VON : *Der Nationale Kampf der Russlandtürken. Ein Beitrag zur nationalen Frage in der Sovetunion*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1936. 196 s. 8°. (A 1—9206).
- MERAY, SEHA L. : *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Millî Yetki Meselesi*. Ankara: 1952, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Koll. Ortaklığı. VII, 189 s., XVII s. 8°. (A 1—9162).
- MERIAN, HANS : *Geschichte der Musik im 19. Jahrhundert mit 139 Abbildungen im Text*.

- Leipzig: Verlag von Hermann Seemann Nachfolger, 1902. VIII, 716 s., 38 pl. s. (A 1-9136)
- MİKUCKI, S. : *Etudes sur la Diplomatie Russe la plus Ancienne*. 4 s. Bul. de l'Ac. Pol. des Sciences et des Lettres No. Suppl. 7 (1953). 8°. (A 1-9240).
- MILES, GEORGE C. : *Early Arabic Glass Weights and Stamps*. New York: American Numismatic Society, 1948. 8, 168 s., 14 pl. 8°. (A 1-9213).
- MİNORSKY, PROF. V. : *Bibliography of the Publications*. BSOS XIV, 3, s. 667-681, 1 pl.'den ayıbasım. (A 1-9115).
- MİNORSKY, V. : *Caucasia II. I — The Georgian Maliks of Ahar. 2 — Princes Orbeli in Persia*. BSOS XIII, 4 (1951), s. 868-877'den ayıbasım. (A 1-9189).
- MOİSE DE KHORENE : *Auteur du Ve Siècle Histoire d'Arménie Texte Arménien et Traduction Française avec Apendice Contenant Notice Géographique précis de toute l'Histoire d'Arménie-Tableau de la Littérature Arménienne par Le Vaillant de Florival. 2 Tome*. Venise: 1841. Typographie Arménienne de Saint-Lazare. XVII, 403 s. + 234 s. 8°. (A 1-9188).
- MONROE, ALAN H. : *Principles and Types of Speech*. Chicago: 1935, Scott, Foresman and Company. XVI, 410 s. 8°. (A 1-9177).
- MUSCHG, WALTER : *Die Deutsche Klassik tragisch gesehen*. Wiesbaden: 1952, s. 83-101. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Nr. 4. (A 1-9138).
- NERSESSIAN, SIRARPIE DER : *Armenia and the Byzantine Empire. A Brief Study of Armenian Art and Civilization*. Massachusetts: Harvard University Press, 1947, XXI, 148 s., XXXII pl. 8°. (A 1-9186).
- NOMA, SEIROKU : *Ancient Japanese Gilt Bronze Buddhas formerly in the Imperial Collection*. Kyoto: 1952, Benrido Co., Ltd., 32 s., 6 pl., 130 pl., 46 s. 2°. (C-361).
- NOODT, WOLFRAM : *Marine Harpacticiden (Cop.) aus dem eulitoralren Sandstrand der Insel Sylt*. Wiesbaden: 1952, s. 105-142. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 3. (A 1-9137).
- NORRIS, F. H. : *Paper and Paper Making*. London: Oxford University Press, 1952. XIV, 353 s. 8°. (A 1-9205).
- NOZIKOV, N. : *Russian Voyages round the World. Edited and with an Introduction by M. A. Sergejev, translated from the Russian by Ernst and Mira Lesser*. London: Hutchinson & Co. Ltd. 20, 165 s. 8°. (A 1-9211).
- O'CALLAGHAN, R. T. : *H. Th. Bossert, U. B. Alkim, H. Çambel, N. Ongunsu ve I. Süzen, Karatepe Kazıları 1950*. Orientalia XXI, 3, s. 384-386'dan ayıbasım. (A 1-9117).
- OKTAY, DR. A. : *Türkistan'a dair bazı cereyanlar hakkında görüşlerimiz. Yazan İstiklâlcı, çıkaran Dr. A. Oktay*. İstanbul: 1953, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş. 28 s. 8°. (A 1-9161).
- OLUFSEN, O. : *The Emir of Bokhara and his Country. Journeys and Studies in Bokhara with a Chapter on my voyage on the Amu Darya to Khiva*. London: William Heinemann, 1911. 9, 599 s., 1 hr., 8°. (A 1-9225).
- ÖNDER, MEHMET : *Konya Maarifi Tarihi*. Konya: 1952, Ülku Basımevi. 94 s. 8°. (A 1-9113).

- ÖZ, CEVDET : *İkinci Dünya Harbinin Tarihi, çeviren Kur. Bnb. Cevdet Öz*. İstanbul: 1952, Askerî Basımevi, V, 214 s. 8°. (A 1—9126).
- ÖZDEN, OSMAN : *Türk atleleri üzerinde antropometrik araştırmalar*. Ankara: 1946, İdeal Basım ve Cilttevi, 52 s.=AÜDTCF Yayınları No. 48. (A 1—9157).
- ÖZGÜ, MELÂHAT : *Şiir ve Musiki; Şiir ve Plastik Sanatlar; Sanatta Dünya Görüşü; Üç Konferans*. İstanbul: 1946, Pulhan Matbaası, 56 s., 15 rs.=AÜDTCF Yayınları No. 55. 8°. (A 1—9156).
- PAYASLIOĞLU, A. T. : *Siyasî Partiler*. Ankara: 1952, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Koll. Ortaklığı, 123 s. 8°. (A 1—9163).
- PEKARSKİY, E. K. : *Yakut Dili Sözlüğü. D. Popov ve V. M. Ionov'un en yakın iştirakiyle E. K. Pekarskiy tarafından tertip edilmiştir*. İstanbul: 1945, Ebbuzziya Matbaası, 14, 658 s.=T. D. K. C. III — 4. 4°. (B—3385).
- PERRİN, POTER G. : *Writer's Guide and Index to English*. U.S.A.: 1942, Scott, Foresman and Company, XI, 800 s. 8°. (A 1—9176).
- PFANNENSTIEL, MAX : *Das Quartär der Levante Teil — I: Die Küste Palastina-Syriens*. Wiesbaden: 1952. S. 375-475, 8 pl.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 7. (A 1—9137).
- POTTER, G. R. : *The Fall of Constantinople 29th, 1453*. History to day III, 1 (1953), s. 41-49. (A 1—9129).
- RADİN, PAUL - A. M. ESPINOSA : *El Folklore de Oaxaca, Recogido por Paul Radin y publicado por Aurelio M. Espinosa*. New York: The Hispanic Society of America, 1917. IV, 294 s. 4°. (B—3364).
- AL-RAZİ, ABDÜLCELİL : *Kitab'ü'n-nakz*. İran: 1371, Çaphane-i Sipihr, 743 s. 8°. (A 1—9092).
- REGUADT, PAUL : *Das Sinnbild der Rosen in Stiffers Dichtung. Zur Deutung seiner Farbensymbolik*. Wiesbaden: 1952. S. 17-54.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Nr. 2. (A 1—9138).
- RİCAUT, M. : *Histoire de l'Etat Present de l'Empire Ottoman; Contenant les Maximes Politiques des Turcs; les Principaux Points de la Religion Mahometane, ses Sectes, ses Héresies et ses Diverses Sortes de Religieux; leur Discipline Militaire, avec une Supputation exacte de leurs Forces par Mer et par Terre, et du Revenu de l'Etat*. Paris: 1670, Imprimeur du Roy, XVIII, 664 s., 7 pl. 8°. (A 1—9184).
- RICE, D. S. : *Le Baptistérie de Saint Louis*. Paris: Les Editions du Chêne, 1951. 30 s., 40 pl. 2°. (C—362).
- ROBINSON, B. W. : *Persian Paintings*. London: His Majesty's Stationery Office, 1952. 8 s., 32 pl. 8°. (A 1—9241).
- The Rockefeller Foundation, Annual Report for 1949*. Printed in the U.S.A. XIII, 462 s., 8°. (A 1—9183).
- RUBEN, WALTER : *Buddhizm Tarihi çeviren Abidin İtil*. Ankara: 1947, Sakarya Basımevi, 162 s.=AÜDTCF Yayınları No. 58. 8°. (A 1—9150).
- SADIK KİYA : *Noktaviyan Pesihaniyan*. Tahran: 1320, Çaphane-i Bank-i Milliy-i İran, 132 s. 8°. (A 1—9192).

- SAINT-HARDOUIN, HÉLÈNE DE : *L'Homme Qui Changea Jusqu'au Chinat d'une Capitale*. France Illustration 31 Janvier 1953, s. 159-160. 4°. (B—3363).
- SALMASLIAN, A. : *Bibliographie de l'Arménie*. Paris: 1946, Imp. Araxes. XVI, 196 s. 8°. (A 1—9187).
- SEYYİD SADIK GEVHERİ : *Huccetü'l-Hak Ebu Ali Sina*. Tahran: Kitabhane-i İnan, 1331. 16, 402 s. 8°. (A 1—9194).
- SCHINDEWOLF, OTTO : *Korallen aus dem Oberkarbon (Namur) des oberschlesischen Steinkohlen-Beckens*. Wiesbaden: 1952, s. 147-227, 2 pl.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 4. (A 1—9137).
- SCHOTT, SIEGFRIED : *Das schöne Fest vom Wüstentale. Festbräuche einer Totenstadt*. Wiesbaden: 1952, S. 765-902, 12 pl.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 4. (A 1—9139).
- SCHWEINFURTH, PH. : *Istanbul Suru ve Yaldızlı Kapı. Le Mur Terrestre de l'Ancienne Constantinople et sa Porte Dorée*. Belleten XVI. 62 (1952). 261-271. (A 1—9168).
- SINANOĞLU, SAMİM : *Romalılarda "Antiquitas" mefhumu (Augustus çağına kadar)*. Ankara: 1950, Yeni Matbaa. 89 s.=AÜDTCF Yayınları No. 64. 8°. (A 1—9153).
- SINANOĞLU, SUAT : *Yunan Dili Grameri I. Kısım*. İstanbul: 1950, Çituri Biraderler Basımevi. 89 s.=AÜDTCF Yayınları No. 64. 8°. (A 1—9146).
- SMİTH, H. R. W. : *Problems Historical and Numismatic in the Reign of Augustus*. s. X+133-230, pl. 1-6=UCP in Classical Archaeology vol. 2, No. 4. (B—3194).
- SPULER, BERTOLD : *Belleten Band 13, 14, 15*. Oriens V, 1 (1952). S. 87-91. (A 1—9110).
- STİMM, HELMUT : *Studien zur Entwicklungsgeschichte des Frankoprovenzalischen*. Wiesbaden: 1952. S. 405-564.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 6. (A 1—9139).
- STOPP, KLAUS : *Morphologische und Verbreitungsbiologische Untersuchungen über persistierende Blütenkelche*. Wiesbaden: 1952. S. 901-971.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 12. (A 1—9137).
- STÜSSI, PROF. DR. F. : *Leonardo da Vincis Entwurf für eine Brücke über des Goldene Horn*. Schweizerische Bauzeitung LXXI, 8 (1953), 11 s. (A 1—9221).
- SUNDWALL, JOHANNES : *Die Älteren Italischen Fibeln*. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1943. 11, 277 s. 4°. (B—3382).
- SÜYEV, DR. MİDHAT : *Sitma Savaşı Çalışmaları Albümü*. İstanbul: 1953, Hüsnü Tabiat Matbaası. 8, 248 s., 14 pl. 8°. (A 1—9222).
- ŞAHİNBAŞ, İRFAN : *İngiliz Tiyatrosu Tarihi. I — Tiyatronun gelişmesi (Başlangıçtan Shakespeare'e kadar)*. Ankara: 1950, Yeni Matbaa 145 s.=AÜDTCF Yayınları No. 61. 8°. (A 1—9141).
- ŞENYÜREK, MUZAFFER S. : *A Note on a New Species of Gazella from the Pontian of Küçükyozgat*. AÜDTCF Dergisi XI, 1 (1953), s. 1-16, 5 Tb., 4 pl. (B—3387).

- ŞENYÜREK, MUZAFFER S.: *A Study of the Dentition of the Ancient Inhabitants of Alaca Höyük*. Belleten XVI, 62 (1952), s. 153-224, 9 pl. (A 1—9169).
- ŞENYÜREK, MUZAFFER S.: *A Study of the Pontian Fauna of Gökdere (Elmadag)*, *South-East of Ankara*. Belleten XVI, 64 (1952), s. 449-492, 5 Tb., pl. XCIX-CXIV. (A 1—9235).
- Teşkilâtı Esasiye Kanunu. 4695 sayılı kanunun kabulü tarihine kadar yürürlükte bulunan tadillerle birlikte 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu*. Ankara: 1953, Başvekâlet Devlet Matbaası. 12 s. 8°. (A 1—9133).
- THIESS, FRANK: *Dichtung und Wirklichkeit*. Wiesbaden: 1952. S. 1-14.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur. Nr. 1. (A 1—9138).
- THOMAS, LEWIS - RICHARD, N. FRYE: *The United States and Turkey and Iran*. Massachusetts: Harvard University Press, 1951. XII, 290 s. 8°. (A 1—9214).
- THORNBURG; MAX WESTON: *Turkey, An Economic Appraisal*. New York: The Twentieth Century Fund, 1949. XVI, 324 s., 7 pl. 8°. (A 1—9230).
- TOOLEY, R. V.: *Maps and Map-Makers*. London: B. T. Batsford Ltd 1952. 140 s., 1 pl., 104 hr. 4°. (B—3377).
- TROLL, WILHELM - ANNELIESE MEISTER: *Bau und Entwicklung der Infloreszanz von Phyllorhachis sagittata Trim.* Wiesbaden: 1952. S. 87-101.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 2. (A 1—9137).
- TROLL, WILHELM - CARL WETTER: *Beiträge zur Kenntniss der Radikationsverhältnisse von Farnen*. Wiesbaden: 1952. S. 1-84.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 1. (A 1—9137).
- TURAN, OSMAN: *Selçuk Türkiyesinde Faizle Para İkrasına dair Hukukî bir vesika*. Belleten XVI, 62 (1952), s. 251-260. Lev. XLIX - LI. (A 1—9170).
- 3008 sayılı İş Kanununun 5518 sayılı Kanunla değiştirilen 78 ve 89 uncu maddelere dayanılarak çıkarılan ve İcra Vekilleri Heyetinin 30/11/1951 tarihli ve 3/14072 sayılı kararıyla kabul edilip 12/1/1952 tarihli Resmî Gazete ile yayınlanmış bulunan İş Uyuşmazlıklarının Uzlaşırma ve Tahkim Tüzüğü gereğince yapılacak temsilci işi seçimine dair izahat. Güzel İstanbul Matbaası: 1953. 7 s. 8°. (A 1—9199).
- ÜÇOK, NECİP: *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Ankara: 1947, Sakarya Basımevi. XII, 169, VIII s.=AÜDTCF Yayınları No. 57. 8°. (A1—9143).
- VAMBÉRY, ARMİNİUS: *Travels in Central Asia being the account of a Journey from Teheran across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara, and Samarcand, performed in the year 1863*. London: John Murray, 1864. XVII, 443 s., 13 pl. 8°. (A 1—9234).
- VANDIER, JACQUES: *Les Antiquités Égyptiennes au Musée du Louvre*. Paris: Musée National, 1948. 100 s., XVI pl., 8°. (A 1—9181).
- WEBSTER, SIR CHARLES: *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841*. London: Bell & Sons, 1951. XI, 521 s., 1 pl.+VII, 389 s. 8°. (A 1—9196).
- WEHR, HANS: *Der arabische Elativ*. Wiesbaden: 1953. S. 567-621.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 7. (A 1—9139).

- WELLHAUSEN, J. : *The Arab Kingdom and its Fall by J. Wellhausen, translated by M. G. Weir*. Calcutta: University of Calcutta, 1927. 17, 592 s. 8°. (A 1—9214).
- WERTH, EMIL : *Die austatischen Bewegungen des Meeresspiegels während der Eiszeit und die Bildung der Korallenriffe*. Wiesbaden: 1953. S. 457-618. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 8. (A 1—9137).
- WESTRUP, C. W. : *A near-kin within the kin. A comparative study*. Kopenhagen: 1952. S. 3-26. = Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske Meddelelser, bind 33, Nr. 4 (1952). (A 1—9109).
- WHITNEY, W. D. : *Language and the Study of Language*. New York: Charles Scribner's Sons, 1884. XI, 505 s. 8°. (A 1—9174).
- WIECKOWSKA, HELENA : *Listy Emigracyjne Joachima Lelewela, Tom III, 1842 - 1848 (Nry 611-917)*. Krakow: 1952. XIV, 464 s. = Polska Akademia Umiejętności, Wydawnictwa Komisji Historycznej Nr. 91. (A 1—7827).
- WISSMANN, HERMANN VON - MARIA HÖFNER : *Beiträge zur historischen Geographie des vorislamischen Südarabien*. Wiesbaden: 1952, s. 219-385, 15 pl. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Nr. 4. (A 1—9139).
- WILSON, SIR ARNOLD : *Loyalties 1914 - 1920. A Personal and Historical Record. 2 vol.* London: Humphrey Milford, 1936. 40., 340 s., 28 rs., 4 hr. + 20, 420 s., 32 rs., 2 hr. 8°. (A 1—9209).
- WITKOWSKI, ST. : *La Topographie de la Nouvelle Carthage et Polybe*. 12 s., 10 pl. Bulletin Int. de l'Ac. Pol. des Sciences et des Lettres, No. Sup. 5 (1939—1945). 8°. (A 1—9238).
- WITTEK, PAUL : *Le rôle des tribus Turques dans l'Empire Ottoman*. (Bruxelles: 1952), Melanges Georges Smets, s. 665-676. 8°. (A 1—9134).
- WITTEK, PAUL : *Yazij oghlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja*. BSOS XIV, 3 (1952), s. 639-668. (A 1—9132).
- WOLINSKI, JANUSZ : *Epilog Elekyi 1674 R.* 53 s. = Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Seria II. T. XLVI. Nr. 5. 8°. (A 1—9237).
- WOLSKI, J. : *L'Effondrement de la Domination des Séleucides en Iran au IIIe Siècle A. V. J.-C.* 57 s. Bul. Int. de l'Ac. Pol. des Sciences et des Lettres, No. Sup. 5. (1939—1945). (A 1—9238).
- WOOLLEY, SIR LEONARD : *A forgotten Kingdom*. London: 1953. Hunt. Barnard and Co. Ltd. 200 s. 24 pl. 8°. (A 1—9158).
- WRIGHT, NEILL : *The Writing of Arabic Numerals*. London: University of London Press Ltd., 1952. XXII, 424 s., 1 pl. 8°. (A 1—9231).
- YAKUBOVSKIY, A. J. : *IX. ve X. asırlarda İtil ve Bulgar'ın Tarihi Topografisi meselesine dair. Yazan A. J. Yakubovskiy. Türkçeye çeviren Abdülkadir İnan*. Belleten XVI, 62 (1952), s. 273-297'den ayrışım. (A 1—9133).
- 7 *Arahka Kilis. 31. Kurtuluş Yılı Hâtrası*. Ankara: 1952, Yeni Matbaa. 32 s. 8°. (A 1—9116).
- YOUNG, T. CUYLER : *Near Eastern Culture & Society*. New Jersey: Princeton University Press, 1951. X, 250 s., 25 rs. 8°. (A 1—9202).

- American Journal of Archaeology LVI, 4 (1952); LVII, 1, 2 (1953).
 Anadolu 1 (1952).
 Anales 57-60 (1951).
 Anatolien Studies II (1952).
 A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi VI, 1-4 (1951).
 The Antiquaries Journal XXXII, 3-4 (1952); XXXIII, 1-2 (1953).
 Archäologische Bibliographie 1950/51.
 Archeologia III (1949).
 Archiv Orientalni XIX, 3-4 (1951); XX (1952).
 Archiv für Völkerkunde VI / VII (1951/52).
 Ars Islamica XV - XVI (1951).
 Biblica XXXIV, 1-2 (1953).
 Bibliotheca Orientalis X, 1-2 (1953).
 Bulletin Archéologique Polonaise XVIII, 3-4 (1951/52).
 Bulletin de Correspondance Hellenique LXXVI, 2 (1952).
 Bulletin of the Institute of Historical Recherches XXVI, 73 (1953); 31th Annua
 Report (1953).
 Bulletin of the Metropolitan Museum of Art XI, 3-9 (1952-53).
 Bulletin Musées des Royaux d'Art et d'Histoire XXIII (1951).
 Bulletin of the School of Oriental Studies XIV, 3 (1952); XV, 1 (1953).
 Danish Foreign Office Journal 7 (1953).
 Daniş III, 1-3 (1952-53).
 The Durham University Journal XIV, 1-2 (1952).
 Epigrafika Vostoka VI (1952).
 Felsefe Arkivi III, 1 (1952).
 Finskt Museum LIX (1952).
 The Florida Anthropologist V, 3-4 (1952).
 Fornvännen 47 (1952).
 Genava N.S. I, 1-2 (1953).
 Germania XXX, 3-4 (1952).
 Glasnik (Bulletin de la Société Scientific de Skoplje XIII, 7 (1934).
 Glasnik (Vrhovnog Islamskog Starjeinstva) IV (1953).
 Handelingen I-IV (1921-1924).
 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi I, 2 (1952); II, 3 (1953).
 Hesperia XXI, 4 (1952); XXII, 1 (1953).
 Historia I (1950).
 İdare Dergisi XXIII, 219 (1952); XXIV 220-221 (1953).
 İlahiyat Fakültesi Dergisi II - III (1952).
 Imago Mundi VII.
 Der Islam XXX, 2-3 (1952).
 İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV, 4 (1952).
 İstoriçeskie Zapiski 39 (1952).

- Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts LXVII (1952).
 Journal of the American Oriental Society LXXII, 4 (1952); Suppl. 15 (1952);
 LXXIII, 1 (1953).
 Journal Asiatique CCXL, 2-3 (1952).
 Journal of Cuneiform Studies III (1951).
 M. T. A. (1952).
 Man LII, 244-295 (1952); LIII, 24-52 (1953).
 Mélanges de l'Université Saint Joseph XXIX (1951-52).
 Mitteilungen zur Anthropologischen Gesellschaft in Wien LXXXI (1951-53);
 LXXXII (1953).
 Ordu Dergisi 163-165 (1952/53).
 Oriens V, 2 (1952).
 Orientalia XXII, 1-2 (1953).
 Oriente Moderno XXXII, 11-12 (1952); XXXIII, 1, 2, 4 (1953).
 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II fas. XIV, XV.
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Kongressheft 1952.
 Palaologia I, 4 (1952); II, 1 (1953).
 Papers of the British School at Rome XX (N.S. VII) (1952).
 Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland LXXXV (1950-51).
 Proceedings of the Society of Biblical Archaeology IX (1886-87).
 Przegląd Orientalistyczny Zeszyt 3 (1950).
 Resimli Tarih Mecmuası IV, 37, 39-42 (1953).
 Revue Archéologique XXXIV (1949); XXXV (1950).
 Revue Danoise 3 (1953).
 Revue des Etudes Armeniennes I - XI.
 Revue Internationale d'Histoire Militaire No. II (1952).
 Sanat Ansiklopedisi fas. XXVII - XXIX.
 Siyasî İlimler Mecmuası XXII, 258, 261, 262, 264, 265 (1952-53).
 Société Méridionale de Spéologie et de Préhistoire Année 1947-1949.
 Sosyoloji Dergisi 7 (1952).
 Sprawozdania P.M.A. IV, 3-4 (1951).
 Studia Orientalia XVII, 1 (1952).
 Sumer VIII, 2 (1952).
 Suomen Museo LIX (1952).
 Tarih Dergisi III, 5-6 (1951-52).
 Tıp Dünyası XXV, 11, 12; XXVI, 1, 2, 3 (1953).
 Türk Ansiklopedisi VI, 42-45.
 Türk Dili I (1951-52); II (1952-53).
 Türkistan I, 1, 2 (1953).
 Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni IV, 1 (1953).
 Türkiye Makaleler Bibliyografyası II, III (1952).
 Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni I, 1 (1952).
 Unesco Bulletin for Libraries VII, 1-6 (1953).
 United Asia IV, 5-6 (1952); V, 1, 2 (1953).
 Universitets Oldsaksamlingskrifter IV (1953).

University Museum Bulletin XVII, 2 (1952).

University of Kentucky Libraries Bulletin I (1949); II, III (1950); IV (1951).

Voprosi Istorii 9-12 (1952); 1, 3, 4 (1953).

Die Welt des Islams II, 1, 3, 4 (1952).

Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes LI, 3, 4 (1950).

Yearbook of Physical Anthropology 1948-49.

Yeşilay 240, 241, 244 (1953).

Zeitschrift für Schweizerische Archaeologie und Kunstgeschichte XIII (1952).

BELLETEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayısı : 400 kuruş (Yabancı memleketler için 2 dolar)
Yıllık abonesi : 1600 kuruş (Yabancı memleketler için 8 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayınlarının satış işleri için :

Millî Eğitim Bakanlığı YAYINEVLERİ'ne,

Ankara'da : AKBA,

İstanbul'da : Ankara caddesinde ZAMAN, İNKILÂP, ÜNİVERSİTE,
Kitapevleri'ne,

Bursa'da : ZEKİ MUMCU Kitapev'ine,

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

BELLETEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 400 piastres (pour l'Étranger 2 dollars)
L'Abonnement annuel ; 1600 piastres (pour l'Étranger 8 dollars)

**Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d'Histoire
Turque, s'adresser :**

aux MAISONS DE VENTE du Ministère de l'Éducation Nationale,

Ankara :

à AKBA Kitapevi.

İstanbul :

à ZAMAN et İNKILÂP et ÜNİVERSİTE Kitapevi, Ankara Caddesi,
à la librairie ZEKİ MOUMDJOU, à Bursa.

Pour la correspondance et l'abonnement, au

TÜRK TARİH KURUMU (Société d'Histoire Turque), Ankara.

TABLE DES MATIERES

Articles, Etudes :	<u>Page</u>
BITTEL, PROF. DR. KURT : Remarques sur quelques dessins rupestres de Mésopotamie et d'Anatolie (en turc; 2 illustrations).....	307
——— : Bemerkungen zu einigen Felsbildern in Mesopotamien und Anatolien (texte allemand de l'article ci-dessus).....	314
ŞENYÜREK, PROF. DR. MUZAFFER SÜLEYMAN, : A Study of the Pulp Cavities and Roots of the lower Premolars and Molars of Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea (56 illustrations; article rédigé en anglais).....	321
Traduction :	
Takiyuddin Ahmed B. Abdülkadir el-Makrizi (traduit en turc par : İBRAHİM ARTUK : El-Nukud el-Kadime ve'l İslâmiye (avec 3 Planches).....	367
Biographie :	
EYİCE, SEMAVİ : Ernest Mamboury (1 illustration).....	393
Bibliographie :	
ÖZERDİM, S. N.-MERCANLIGİL, M. D. : Ouvrages parus à l'occasion du 500 ème anniversaire de la Conquête d'Istanbul.....	413
Informations :	
Réunion de l'Assemblée Générale de la Société d'Histoire Turque.....	429
Livres et Périodiques reçus par la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque durant le premier semestre de l'année 1953.....	443

BELLETEN

REVUE PUBLIEE PAR LA
SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

Tome : XVII

No : 67

Juillet 1953

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

1 9 5 3